

Myśności a jejich godki wobec kryzysu



Antystygmatyzacyjny pakiet projektu „Godkowe antidotum:
żywotność rzeczy jak sposób budowy psychicznego
dobrośztand, zdrowio a zbalansowanego rozwoju”



Myńszości a jejich godki wobec kryzysu

Antystygmatyzacyjny pakiet projektu „Godkowe antidotum:
żywotność rzeczy jak spusůb budowy psychicznego
dobrosztandu, zdrowjo a zbalansowanego rozwoju”

Autory:

Justyna Olko
Magdalena Skrodzka
Bartłomiej Chromik
Joanna Maryniak
Michał Bilewicz
Maria Mirucka
Michał Wypych
Artur Jabłoński (Artúr Jablonskji)
Rafał Rzepka
Anna Maślana
Tymoteusz Król (Tiöma fum Dökter)
Olena Duć-Fajfer
Maciej Bandur (Macéj Bańdur)
Szymon Gruda
Bartłomiej Wanot (Bartłumjej Wanot)
Justyna Majerska-Sznajder
Katarzyna Zaleska
Natalia Małecka-Nowak

Naukowo redakcyjo:

Michał Bilewicz
Justyna Olko

Myśności a jejich godki wobec kryzysu

Antystygmatazacyjny pakiet projektu „Godkowe antidotum:
żywotność rzeczy jak spusób budowy psychicznego
dobrosztandu, zdrowjo a zbalansowanego rozwoju”



Centrum Zaangażowanych Badań
nad Ciągłością Kulturową



Naukowo redakcyjno: Michał Bilewicz, Justyna Olko

Recenzycje: Ewa Michna, Tomasz Wicherkiewicz

Przekłód na ślůnsko godka: Bartłůmiej Wanot

Głůwno redachtorka: Małgorzata M. Przybyszewska

Koordynatorka wydawniczego procesu po strůbie WAL UW: Zuzanna Roslaniec

Projekt uobkłódki a tytułowych strůb: Anna Gogolewska

Bild na uobkłodce: Arnold Langer ze Ślůnskiej Ferajny ze gůrnoślůnskům maseczkům, www.ajncla.eu,
fot. Peter Langer

Studyjo DTB: Beata Stełegowska. Usługi Wydawniczo-Poligraficzne

Projekt POIR.04.04.00-00-3DBF/16-00 pmj. «Language as a cure: linguistic vitality as a tool for psychological well-being, health and economic sustainability» bůł realizowany w růmkach Uoperacyjnego Programu Inteligynny Rozwůj 2014–2020 (PO IR), Uoś IV: Swjynkszańy naukowo-podszukowowczego potencjału, Dźałańy 4.4: Swjynkszańy kadrowego potencjału sektora B+R Fundacyje na rzecz Polskiej Nauki, spůłfinansowanego uod Ojropejskiej Unije ze Ojropejskiego Fůnduszu Regjůlnego Rozwoju.

TEAM LCURE 2016-3/28



UNIWERSYTET
WARSZAWSKI



Fundusze
Europejskie
Inteligentny Rozwój



Fundacja na rzecz
Nauki Polskiej

Unia Europejska
Europejski Fundusz
Rozwoju Regionalnego



Spůłpraca: Cyntrům Podszukowań nad Uprzedzỹniami, Wydźół Psychologije UW

Publikacyjo na licencyji «Creative Commons Uznanie autorstwa 3.0 PL» (CC BY 3.0 PL) (cołko treść mustra dostympno pod adresym: <http://creativecommons.org/licenses/by/3.0/pl/legalcode>).

Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego / Wydawnictwa Warszawskiego Uniwersytetu

ISBN 978-83-235-6170-5 (druk / durk)

ISBN 978-83-235-6178-1 (pdf online)

ISBN 978-83-235-6186-6 (e-pub)

ISBN 978-83-235-6194-1 (mobi)

Wydźiał „Artes Liberales” UW / Wydźół «Artes Liberales» UW

ISBN 978-83-67605-04-5 (druk / durk)

ISBN 978-83-67605-05-2 (pdf online)

ISBN 978-83-67605-06-9 (e-pub)

ISBN 978-83-67605-03-8 (mobi)

Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego / Wydawnictwa Warszawskiego Uniwersytetu

02-678 Warszawa, ul. Smyczkowa 5/7

e-mail / e-brif: wuw@uw.edu.pl

księgarnia internetowa / internecowo ksyngarnia: www.wuw.pl

Wydãńy 1. Warszawa 2023

Durk a uoprawa: Totem.com.pl

Wykaz treści

■	Wkludzyńy	9
■	Autory publikacyje	13
■	Łymki, Kaszuby, Ślůnzoki, Wylimowjany	19
	Etniczno myńszość – definicyjne uwagi	19
	Łymki	21
	Kaszuby	23
	Ślůnzoki	26
	Wylimowjany	29
○	Godkowo rewitalizacyjo a pokrywne terminy	32
■	Dyskryminacyjo a prześladowańa we przeszłości: historyczno trauma	33
	Wpływ historycznyj traumy na zdrowje	36
	Spółeczne kůnsekwyncyje historycznyj traumy	38
	Rekůmynacyje abo jak uobńiżyć negatywne skutki historycznyj traumy	39
○	Prześladowańa a historyczno trauma we Wylimowicach	41
■	Psychologiczne kůnsekwyncyje dyskryminacyje	43
	Dyskryminacyjo jak szprymy myńszości: podszukowańa pojstrzůd Łymkůw a Wylimowjanůw	44
	Szprymy kůntaktu ze godkům rýnawiści u Łymkůw a Wylimowjanůw	47
	Swjůnzek mjyndzy dyskryminacyjům a społecznyńm dufnoścům wczos epidymije COVID-19: podszukowańa Łymkůw, Kaszubůw a Ślůnzokůw	50
	Wńoski a rekůmynacyje	53
○	Dyskryminacyjo Kaszubůw: przejawy we życiu społnoty	54

○ Dyskryminacyjo dośwjodczano dżiśo (perspektywa uod człůnkůw społeczności): łymki	56
○ Dyskryminacyjo Ślůnzokůw	58
○ Jak kludźić antydyskryminacyjne werksztele	60
■ Stygmatyzacyjo swjůnzano ze COVID-19: szpymy myńszości	63
○ Ślůnzoki wczos pandymije COVID-19	68
○ Stygmatyzacyjo we polskich medyjach	69
○ Stygmatyzacyjo wczos pandymije: wńoski a rekůmyndacyje	70
■ Myńszośćowe godki we Polsce a jejich używacze: djagnozy, wyzwania a sztrategije sparćo i rewitalizacyje	73
Przekoz godki a godkowe kůmpetyncyje	78
Godkowe praktyki myńszośćowych grup	80
Dyskryminacyjo na tle godki	84
Korziści ze używania rdzynnyj godki	88
Wyzwania: skutki pandymije dlo lokalnych godkůw.	90
Możebne sztrategije uochrůny myńszośćowych godkůw: rekůmyndacyje	91
○ Kaszubsko godka jak jedźino uznowano w zakůńe regjůnalno godka we Polsce	92
○ Dyskryminacyjo używaczůw nyszstandardowych uodmjanůw polskij godki	93
■ Norodowe i etńiczne myńszości we Polsce na rynku roboty we dobie pandymije COVID-19	95
Dwugodkowość (i mocgodkowość) człůnkůw norodowych i etńicznych myńszości we Polsce.	95
Korziści ze mocgodkowości a wzrost ludzkigo kapitału	96
Braki danych	97
Strata roboty a smjana spusuobu zarobjańo wczos pandymije COVID-19	98
Strach uo strata roboty	100
Dyskryminacyjo przedstawicelůw etńicznych godkowych myńszości a jejich sytuacyjo na rynku roboty	102
Rekůmyndacyje	104
○ Bildůng, medyka a turystyka na Kaszubach: sfery, w kerych szuko śe dwugodkowych ludźi	104

■	Wnioski a praktyczne rekomendacje: jak lepiej spojrzeć etniczne myśzości, chrócić godkowo-kulturowo roztómaństwo a budować lepsze relacje ze wjynkszośćowóm grupóm?	106
	Rekomendacje we zakresie prawnych a systemowych rozwińzań	107
	Rekomendacje we sferze bildóngu	108
	Rekomendacje we zakresie medialnyj kómuńikacyje	109
■	Uo uortografiji	109

Wkludzyńy



Justyna Olko

Etniczne myńszości, rdzinyne grupy a społeczności migrantůw we uosobliwym stopńu dośwjadczyły negatywnych skutkůw pandymije COVID-19. Teroźny zdrowotny kryzys zmocńił roztůmajte formy systymowyj dyskryminacyje, marginalizacyje, sztrukturalnych ńyrůwności a symbolicznyj przemůcy. Srogi wpływ na to, jak fůnkcjůnujům myńszośćowe grupy, we uostatńim czaśe mjały jejich wczańńisze szprymy, w tym prześladowańa, kere mjały plac we růżnych můmyntach jejich historyje a uostawjůły ślad – historyczno trauma, poddańy asymilacyjnyj polityce, strata źymjůw, zańik tradycyjnyj kultury a godki abo uodkoz uznańo etńiczno-godkowyj uodrymbności. Choća juź przůdźij godki, kerymi posugujům śe myńszośćowe a rdzinyne grupy na cołkim śwjeće, czynsto trefjały zagroźyńa, spowodowane ekspansyjům wjynkszych (zauobycz norodowych a/abo państwowych) godkůw, skutki pandymije sům dlů ńich uosobliwym wyzwaniym. Teroźny kryzys zabroł moc najstarszych człůnkůw społeczności, co pońrům kluczowo rola we przekazowańu godki a kulturowyj wjedze.

Choća te problemy pokozaly śe we globalnyj skali, a przede wszyjskim na terynach zamjyszkowanych uod mocy rdzinynych grup (takich jak Amazůńijo a inksze regjůny łacińskij Hameriki, Indyjo, rezerwaty we USA), tykajům śe uńe tyź myńszości, co ژیjům we Polsce.

W růmkach projektu «Godkowe antidotum» uod poruch lot podszukowali'chmy wpływ dyskryminacyje, co jij dośwjodzajům etńiczne myńszości a migranty, na zdrowje a dobrosztand, jak tyź korziści, co płynům ze uchowańo rdzinynych godkůw a śylny etńicznyj tůżsamości. Bez uostatńe dwa lata nasza robota poszerzili'chmy uo podszukowańy skutkůw, kere wywarła na te grupy pandymijo COVID-19. Projekt uobjůń pora etapůw a pora myńszośćowych grupůw we Polsce, Meksyku, Salwadorze a Italiji. We tyj publikacyji prezentujemy rezultaty podszukowańo a refleksyje na tymat łymkůw, Kaszubůw, Ślůnzokůw a Wylimowjanůw. Łymkůw podszukowali'chmy we latach 2018–2020, przy czym uostatńi etap tykoł śe juź uokresu pandymije. We 2018 a 2019 r. robjyli'chmy to przede wszyjskim uosobiśće ze człůnkami łymkowski

społeczności (we tyj publikacyji uwzględniliśmy yno rezultaty ze 2018 r.), a wczos pandymije przeszlíchmy na internetowy warjant. Uczestniki anketów zamjyszkowali przede wszyjskim trzi regjony: Czużyna, to je te żymje, kaj po II śwjatowyj wojńe tymkowsko ludność była wysiedlano (ntp. lubiński, żelūnogūrski, polkowicki, głogowski krajs), Łymkowyna (gorlicki, sanocki, nowosūndecki krajs) a tyż, rzodżij, sroge mjejske aglūmeracyje (Krakūw, Wrocław, Warszawa). Pjysze pilotażowe podszukowańy Kaszubów kludżylichmy we 2018 r. bez internet. Zaproszyńy do udżału w tyj ankeće było uozpowszechniane we kaszubskogodkowych medyjach a na zajtach kaszubskich ferajńów we społecznośćowych medyjach, skuli tego moc anketowanych to byli ludże, co sūm aktywny zaangażowane we kaszubsko problymatyka. Nojwjyncyj respūdyntów pochodźū ze Gdańska, Gdyńe, Przodkowa, Pucka, Wejherowa a Żukowa. Przy kowidowym podszukowańu na Kaszubach we 2020 r. wyjncyj jak 95% uodpowjedyźi było ze 10 krajsów (podug nūmery respūdyntów): wejherowskiego, kartuskiego, puc-kigo, Gdańska, gdańskiego, koścerskiego, Gdyńe, chojnickiego, bytowskiego, lymborskiego, a tyż ze Słupska a słupskiego krajsu. Te krajsy uobyjmujūm zwarte teryny zamjyszkowańo kaszubskij ludności a bliske mjejske uostrzodki. Ślūnzoki brali udźoł yno we internetowym podszukowańu, co było kludzūne wczos pandymije. Nojwjyncyj anketów prziszło ze Katowic, Rybnika, rybnickiego krajsu a Rudy. Yntlich, we Wilymowicach podszukowańa mjały dwa etapy anketu kludzūnyj bezpostrzedńo a bez internet we 2018 a 2019 r., a dalij yno bez internet wczos pandymije we 2020 r. (w tyj publikacyji uwzględniliśmy yno rezultaty ze 2018 r.). Kowidowo anketa kludżylichmy tyż we uokolicy Wilymowic, przede wszyjskim we krajsach: bjelskim (we ślūnskim wojewūdztwje) a uośwjyrńcimskim (we małopolskim). Skuli ale tego, iże we samych Wilymowicach kowidowo anketa zafolowało yno pora ludźi, tych rezultatów my ņy analizowali.

Projekt polygoł na spūłpracy akadymickich podszukowaczów ze przedstawicielami lokalnych społeczności, w tym rdzynnymi ekspertami i aktywistami. Skuli tego treść tyj kśūnzki łūncy teksty, co sūm uoparte bezpostrzedńo na rezultatach interdyscyplinarnych akadymickich podszukowań, ze prezyntacyjūm perspektywy a szprymów aktywistów, co sūm zaangażowane we roztūmajte formy dżałańo na rzecz swoich społeczności. Mjarkujymy, iże akadymicke a uoddolne perspektywy śe folujūm a sūm ņyzyndne dlo lepszego spokopjyrńo mocy zagadńyrń, kere podyjmuje. Zoleży nūm na tym, coby dane i rezultaty, kere uzyskalichmy przy naszych podszukowańach, a tyż refleksyje uod człūnków grup, co posugujūm śe myńszośćowymi godkami, mūgły być udostypnrūne szyrakim kryngūm pozaakadymickich uodbjorców. Chcymy dū ņich dotrzyć, bo mo to kluczowe znaczyńy dlo budowańo relacyjów ze myńszośćowymi grupami i formowańo wyjncyj przoćelskich warunków jejich fūngowańo, uopartych na zocy dlo jejich uodrybności.

Cyłym tyj kśūnzki je tyż stworzyńy praktycznych rekūmyndacyjów i rozwjūnzań, co mogūm pūmūż polepszyć warunki fūnkcyjnowańo myńszośćowych grupów w naszym państwie, garentyrować lepsze sparće dlo zachowańo jejich godków a kultu-

rów, przeciwdżołány dyskryminacyji i stygmatyzacyji (tyż we medjalnyj kũmuńikacyji) i budowa lepszych relacyjũw mjoyndzy etnicznyymi myńszośćami a wjynkszośćũm. Skirz tego nasza publikacyjo je skerowano do prawodawcũw i reskyrũnkowych insztitucyjũw, edukacyjnych insztitucyjũw, samorzũndũw, lokalnych ferajnũw, nowińorzũw, rectorũw, sztydyntũw i aktiwistũw.

Autory publikacje¹

MACIEJ BANDUR (MACÉJ BAŃDUR) je skandinavistům a godkoznowcům. Robi we Insztituće Slawistyki Polskij Akademije Nauk. Terozki zajmuje śe podszukowańami nad nowymi używoczami myrśsośćowych godkůw. Skůńczůł študyjo na kerůnku skandinavistyka we Gdańskim Uńiwersyteće, študjyrowoł godkoznowstwo na Uńiwersyteće we Leiden. Spůłpracowoł ze Warszawskim Uńiwersytetym a Uńiwersytetym Hokkaido. Przekłodocz na kaszubsko godka a jeji rechtůr. Robjůł za nowińorza przy Radyju Gdańsk, bůł tyż gůłwnym redachtorym internetowego portalu «SKRA».

MICHAŁ BILEWICZ je społecnym a politicznym psychologym. Robi na Wydziale Psychologije UW, kaj keruje Cyntrům Podszukowań nad Uprzedzyńami. Szpecjalizuje śe we problymatyce psychologije mjyndygrupowych stosůnkůw a psychologiji pojednańo. Terozki zajmuje śe przede wszystkim podszukowańami godki rýnawiści, zbjourowyj pamjyńci na pokůnfliktowych terynach a rolům gyfilu uosobistyj kůntrole we społecnym fůnkcjůnowańu czowjeka. Bůł wiceprezesym Polskiego Stowarziszyńo Społecznyj Psychologije a Kůmitetu Psychologije PAN, zaśodoł tyż we władzach Mjyndzynorodowego Towarzystwa Politicznyj Psychologije. Je prezydentym programowyj rady fůndacyje Forum Djalogu. We 2021 r. bůł laureatym nadgrody mj. Nevitta Sanforda za podszukowańa we sferze psychologije politiki.

HELENA DUĆ-FAJFER, dr hab., prof. UJ, je literaturoznowczyńům, łymkoznowczyńům, historyczkům sztuki, redachtorkům a poetkům. Keruje Katedrům Ruskigo Literaturoznowstwa we Insztituće Schodńosťowjańskij Filologije Jagellůńskiego Uńiwersytetu. Bůła zołożycelkům szpecjalności «rusko filologijo ze ruśińsko-łymkowskům godkům» we Pedagogicznym Uńiwersyteće we Krakowje, kaj wykłodała godka, kultura

¹ We tyj sekciji przedstowjůmy sylwetki autorůw podug alfabetu. Na tytułowyj strůńe autory sům wypisane podug jejich proporcjalnego wkładu we robota nad gůłwnymi partami a tymatycznymi kapsułami publikacyje.

a literatura Łymków. We latach 2005–2014 reprezyntowała Łymków we Spůlnyj Kůmisyji Reskyrůnku a Norodowych i Etrńicznych Myńszości. Jeji naukowe zainteresowania to sům: literatura a etrńczność, literatura etrńcznych myńszości, myńszośćowe dyskursy, mjyndzykulturowe relacyje, antropologijo literatury, rewitalizacyjo kulturůw a zagroźůnych godków.

BARTŁOMIEJ CHROMIK pochodzi ze Kyntůw. Je adjůnktyem na Wydzale «Artes Liberales» Warszawskiego Uńiwersytetu a robi we Cyntrům Zaangaźowanych Podszukowań nad Kulturowům Ćůngłóścům. Je absolwyntym Insztitutu Etnologije a Kulturowyj Antropologije UW a Głůwnyj Gyszeftowyj Szkoły na kerůnku «ilośćowe metody we ekůnůmiji a informacyjne systymy». Zajmuje śe podszukowaniami a rewitalizacyjům wylimowskij godki. Uod porunostuch lot kludźi terynowe podszukowania we ukrajińskich Karpatach.

SZYMON GRUDA je filologym a kulturoznowcům. Robi we Cyntrům Zaangaźowanych Podszukowań nad Kulturowům Ćůngłóścům na Wydzale «Artes Liberales» Warszawskiego Uńiwersytetu. Zajmuje śe problymatykům godkowego kůntaktu we kolůńalnym a spůłczesnym Meksyku. We 2018 r. ze wyrůźnyńym uobruńoń dochtorsko robota pmj. «Language and Culture Contact Phenomena in the Ayer Vocabulario Trilingüe», pisano *co-tutelle* mjyndzy Wydzalym «Artes Liberales» UW a Filologicznym Wydzalym Uńiwersytetu we Seville. Przůdźij skůńczůł polsko filologijo (literaturoznowczo-godkoznowczo szpecjalność) na Wydzale Polůńistyki UW.

ARTUR JABŁOŃSKI (ARTÚR JABLONSKI) je kaszubskim aktywistům, samorzůndowcym, nowińorzym, pisorzym, rehtorym, podszukowoczym godki a tůżsamości Kaszubůw. Spůżożoźył radyja «Radio Kaszëbë», zołożył priwatnyj dwugodkowy szkoły «Naja Szkòła». Skůńczůł historyjo we Gdańskim Uńiwersyteće, dochtoryzowół śe ze godkoznowstwa we Ślůnskim Uńiwersyteće, robi za asystynta na Wydzale «Artes Liberales» Warszawskiego Uńiwersytetu.

TYMOTEUSZ KRÓL (TIÖMA FUM DÖKTER) je wylimowskim etnologym, absolwyntym magisterskij sztudyje na Wydzale «Artes Liberales» Warszawskiego Uńiwersytetu, dochtorantym we Insztituće Slawistyki PAN, aktywistům na rzecz rewitalizacyje wylimowskij godki, podszukowoczym kultury a historyje Wylimowic, człůnkym Stowarziszyńo «Wylimowjany». Spůłpracuje ze Cyntrům Zaangaźowanych Podszukowań nad Kulturowům Ćůngłóścům. Na Wydzale «Artes Liberales» kludźi zajyńca na tymat Wylimowic, w tym nauka wylimowskij godki.

JUSTYNA MAJERSKA-SZNAJDER (JŮŚJA FUM BIÖETUŁ) je wylimowskům dźańaczkům, kulturowům aktywistkům, prezeskům Stowarziszyńo «Wylimowjany». Skůń-

czuła etnologijo a kulturowo antropologijo, a tyż reskyrowańy kulturům we Jagellůńskim Uńiwersyteće. Terozki kůńczy dochtorancko sztudyjo na Wydzale «Artes Liberales» Warszawskiego Uńiwersytetu. Jeji robota je pośwjyncůno podszukowańu wpływu kulturowyج rewitalizacyje na dobrosztand Wylimowjanůw.

NATALIA MAŁECKA-NOWAK je łymkowskům aktywistkům. Skůńczuła Mjyndzywydzałowo Szkoła Bjomedycznyj Inżyneryje na Hawjyrsko-Hutńiczyj Akadymiji we Krakowje a edytorstwo na Wydzale Polůńistyki Jagellůńskiego Uńiwersytetu. Uod 2014 r. je swjůnzano ze Stowarziszyńym «Rusko Bursa» we Gorlicach, uod 2020 r. we fůnkcyjji prezydyntki forsztanda. Spůłtworzi ruśńiske medyja, przede wszyjskim LEM.fm – pjyrsze łymkowske radyjo a informacyjny portal www.lem.fm, publikuje tyż we cajtůngu «Bjeśada» (Бесіда) a «NN InfoRusyn». Przynoleży do redakcyje kůntekstowego znorma-tywizowanego dykcjůnorza łymkowskij godki.

JOANNA MARYNIAK robi we Cyntrům Zaangażowanych Podszukowań nad Kulturowům Ćůngłóścům na Wydzale «Artes Liberales» Warszawskiego Uńiwersytetu. Zajmuje śe tymatykům rewitalizacyje myńszośćowych godkůw we Polsce a za grańicům.

ANNA MAŚLANA je absolwyntkům dochtoranckij sztudyje na Filologicznym Wydzale Jagellůńskiego Uńiwersytetu we Krakowje, łymkoznowczyńům i podszukowoczkům łymkowskij godki. Robi za redachtorka łymkowskiego radyja LEM.fm a jego informacyjnego portalu, a tyż za przekłodoczka, korechtorka, redachtorka, autorka publikacyjůw po łymkowsku. Spůłpracuje ze łymkowskimi a myńszośćowymi ferajnymi we Polsce a za grańicům, naukowymi uostrzodkami, co zajmujům śe myńszośćowům problymatykům (m.in. ze Cyntrům Zaangażowanych Podszukowań nad Kulturowům Ćůngłóścům na Wydzale «Artes Liberales» Warszawskiego Uńiwersytetu), a ze Cyntralńům Egzamowům Kůmisyjům.

MARIA MIRUCKA je dochtorantkům we Cyntrům Podszukowań nad Uprzedzyńami we Wydzale Psychologije Warszawskiego Uńiwersytetu. We naukowyj roboće zajmuje śe relacyjami ludźi ze jejich placym zamjyszkowańo, co polygajům na ymocjůnalnym prziwjůnzańu a postrzegańu placu jak włośności. Podszukuje tyż wpływ tych relacyjůw na postawy wobec imigrantůw.

JUSTYNA OLKO je historyczkům, socjolingwistkům a etnolożkům. Robi na Wydzale «Artes Liberales» Warszawskiego Uńiwersytetu, kaj keruje Cyntrům Zaangażowanych Badań nad Kulturowům Ćůngłóścům. Zajmuje śe podszukowańym historyje, kultury a godki Indjanerůw Nahua, problymatykům myńszośćowych godkůw, kulturowo-godkowům roztůmajtoścům, traumatyzacyjům rdzynnych grupůw a mocgodkowoścům. Je zaangażowano we rewitalizacyjo zagroźůnych wymarcym godkůw uod etńicznych

myśszości. Dwa razy uotrzymała grant Ojropejskij Rady ds. Naukowych Podszukowań. We 2020 r. uostała laureatkům kunkursu «Falling Walls» we kategoriji humańistycznych a społecznych nauk za «rozwolańy murów mjyllandy akadymijům a lokalnymi społecznościami na rzecz godkowej roztůmajtości». We 2013 r. była uodznaczyno Kawalerskim Krzyżym Uorderu Uodrodzyńo Polski a uotrzymała Burgen Fellowship Academia Europea.

RAFAŁ RZEPKA je Ślůnzokym, katowiczany, aktywistům a kulturowym ańimatorym. Uod 2014 r. je zaangażowany we uochrůna ślůnskij tůzsamości a jeji prawne uznańy uod Polskij Republiki. Spůżołožycel a wiceprezes Dymokratycznyj Uńije Ślůnskij Regjůnalistůw – stowarziszyńo, co uorganizuje koždy rok Diktand Ślůnskij Godki a je uodpedźalne za wdrożyńy lekcyjůw regjůnalnyj edukacyje we rybńickich szkołach. Spůżołožycel kolektywu Uotwarty Ślůnsk, kery průmuje inkluzywny uobroz Ślůnska a spjyro ekologijo a prawa uosůb LGBT. Spůłńicjatur pjyrszyj we historyji Ślůnska przedwelůnkowyj debaty we ślůnskij godce. Uod 2019 r. zajmuje še můńitoringym przejawůw dyskryminacyje Ślůnzokůw we publicznyj pjestrzyńi. Fachowo zajmuje še rekrutacyjům a rozwojym uosobistyj karjery.

MAGDALENA SKRODZKA je absolwyntkům Wydźału Psychologije Warszawskiego Uńiwersytetu. Titel dochtora uotrzymała za podszukowańa psychospołecznych kůnsekwyncyjůw a moderatorůw historycznyj traumy. Interesuje še problemytkům społecznyj tůzsamości we proceśe traumatyzacyje, co wyńiko ze przinoleżności do grupy, spusbůw widzyńo wiktimizacyje grupy a psychospołecznych trudności, z kerymi mje-rzům še myśszoścowe a imigrancke grupy. Terozki robi we Uńiwersyteće we Limerick.

BARTŁŲMEJ WANOT ukůńczůł Insztitut Filozofije Ślůnskigo Uńiwersytetu. Robi za korechtora, krům tego pisze a przekłodo na ślůnsko godka poezyjo, fascynuje še inkszymi słowjańskimi godkami, w tym myśszoścowymi. Bezmała uod bajtla zaangażowany we ślůnski aktywizm, je żołožycel, kolektywu Uotwarty Ślůnsk, co průmuje idyje tolerancyje a roztůmajtości. Spůłuorganizatur pjyrzych we historyji naukowych kůnferyncyjůw a przedwelůnkowych debatůw we ślůnskij godce. Trzy razy wygrowoł Diktand Ślůnskij Godki, je laureatym kunkursu Blog Roku 2009.

MICHAŁ WYPYCH je dochtorantym we Cyntrum Podszukowań nad Uprzedzyńami na Wydźale Psychologije Warszawskiego Uńiwersytetu. Skůńczůł sztudyje ze psychologije a filozofije we Warszawskim Uńiwersyteće. Zajmuje še podszukowaniami we sferze psychologije mjyllandygrupowych stosůnkůw, godki a ymocyjůw. Uosobliwje podszukuje efekty kůntaktu ze godkům rýnawiści dlo myśszoścowych, jak tyż wjynkszoścowych grupůw. Podszukuje tyż rola pogardy a szadynfrojdy we mjyllandygrupowych

stosunkach a wpływ starań i strachu uo własną grupę na zaangażowanie na rzecz własnej grupy a międzygrupowych postawów.

KATARZYNA ZALESKA je kulturową antropolożką. Skończyła studia na kierunku «etnologii a kulturowo antropologii» w Jagiellońskim Uniwersytecie a podyplomowo studia na kierunku «pedagogiczny rytyunek» w Humanistyczno-Ekono-
micznej Akademii w Łodzi. Robi za rektorkę angielskiej godki w podstawowej szkole w Krakowie. Zajmuje się popularyzacją kulturowej antropologii pośród bajtli a młodzieży. Uo 2012 r. udzieliła się jak wolontariuszka przy projektach na rzecz rewitalizacji wilmowskiej godki, co je kludzi Stowarzyszenie «Wilmowjany».

Łymki, Kaszuby, Ślůnzoki, Wylimowjany



Etniczno myńszość – definićyjne uwagi

Olena Duć-Fajfer

Przijiynto we polskim zakůnodawstwje definićyjo norodowyj/etńicznyj myńszośći² ńy uwzglyndńo nojwoźńijszego wyznocńnika przinoleźności do tyj kategoryje, kerym je – jak w jedyn głos padajům znowce myńszośćowjy problymatyki – położyńy **wobec wjynkszości**. Myńszość je myńszośćům uo tela, że choća ńy przestowo być tajlům jakijśi cołkości, **zajmuje w ńij podporzůndkowane pozycyjo**. Podporzůndkowańy uoźnoczno brak pońnyj swobody we decydowańu uo prawach, co uobowjůnzujům cołke społeczyństwo. Te prawa (w danym przypadku – prawa, co tykajům śe wszyjskich obywatelůw RP) formułowane sům we zgodze ze kulturowymi wertami grupy, kero důminuje/wjynkszośćowjy. Skirz tego ganc zrozumjałym je, iże myńszośći winny mjeć uosobne kulturowe prawa, co wyrůwnowały by w jakijś mjerze jejich ńykorzistno (przy porůwnańu ze inkszymi uobywatelami) prawno pozycyjo. Etniczne myńszośći wyrůńajům śe dyć uosobnům kulturům, tradycyjům (etńiczność je to kůmuńikowańy kulturowych růźńic we relacyjach mjiyndzy jednotkami a skupinami). Skirz tego do przykłađu polsko godka, zapisano we prawje jak «amtowo godka», ńyma dlo wjelgij czyńści myńszośći rodńo. Tůż coby wyrůwnać prawa wszyjskich uobywatelůw, człůnki myńszośći winne mjeć moźebność posugowańo śe swojimi godkami tyź we publicznyj sferze, co dźwigłoby by jejich społeczny sztatus, a tyź korzistać ze noczyńńůw uochrůny i rozwoju – analogicznych do tych, co prisugujům godce, kero důminuje.

Kńif ale definiowańo we polskich prawnych dokůmyntach etńicznyj myńszośći jak grupy uobywatelůw, co «je myńij liczebno uod pozostałyj tajle ludności Rzeczypospo-

² Definićyjo bůła sformułowana we Zakůńie ze 6. styczńia 2005. r. uo norodowych i etńicznych myńszośćach a regjůnalnyj godce a podug ńij formułowane sům inksze prawne dokůmynta, co stosujům śe myńszośći we Polskij Republice.

lityj Polskij» nŷ yno nŷma zgodny ze korekt pokopjnym tego ausdruku, nale tyŷ dowo tyndyncyjny rychtũg myŷlyno uo mynŷzoŷcowych rechtach. Liczebnoŷć nŷ definiuje mynŷzoŷci, bo znane sũm cołkoŷci (pañstwa, społecznoŷci), w kerych mynŷj liczne grupy majũm wyjnkszoŷcowo/dũminacyjno pozycyjo, do przykładu we kolũnalnych systymach abo we układze chopy-baby. Krũm tego, jeŷli zaakceptirować liczebnoŷcowy faktũr, mynŷzoŷcowe prawa zdowajũm ŷe nŷ wyrũwnanym nŷrũwnoŷci, jako wyniko ze podporzũdkowaño, jyno przywilejym. Skuli tego brak mynŷzoŷcowych rechtũw czynsto nŷma widzany za forma dyskryminacyje: dŷc jeŷli grupa je mynŷzo, to tyŷ mo mynŷze rechty.

Uosobliwje ubezwłtoŷnowolno mynŷzoŷci druge spojstrzũd ŷeŷcũch wypisanych we Zakũne uo mynŷzoŷcach kryteryjũw, co je wszyjske muŷi społnać grupa polskich uobywatelũw, coby uotrzymać ŷtatus etnicznyj/norodowyj mynŷzoŷci: «we istotny spusb uodrũŷno ŷe uod pozostałych uobywatelũw godkũm, kulturũm abo tradycyjũm». Jeŷli inksze kryterija – podug przyjntego ojropejskiego prawnego ŷtandar-du, co tyko ŷe samouokryŷlyno – głoŷzũm, co mynŷzoŷć: «dũŷzy do uchowaño swojij godki, kultury abo tradycyje» (kryterijum 3) i «mo ŷwjedũmoŷć włoŷnyj historycznyj norodowyj ŷpũlnoty, je ukerũnkowano na jeji wyroŷańy i uochrũna» (kryterijum 4), to w tym kryterijum nŷy prziznano bũto samyj mynŷzoŷci prawa do uodczuwaño i uokryŷlaño tyj rũŷńice. Pokozano ja bũto jak wyznoczũk na pozũr uobjektywny, a po prowdŷe – uznańowy, bo uo tym, eli ta rũŷńica je istotno, abo nŷy, ftoŷi muŷi zadecydować. Jak ŷe uokazuje, decyduje nŷy sama mynŷzoŷć, yno politikery, co powołujũm ŷe na uopińije uod roztũmajtych ekspertũw.

Werci ŷe dać tyŷ pozũr na jedyn knĩf myŷlyno, co pokazuje ŷe we kryterijum 5: «jeji przodki zamjyszkowali teroŷne terytoryjum Rzeczypospolityj Polskij uod nojmyńij 100 lot». Zapisany uokres nojmyńij 100 lot (trzech pokolyńũw) moŷe przyczynać ŷe do pozytywnyj refleksyje, iŷe mynŷzoŷci sũm «inkszym wewnyntrznym», zintegrowanym ze polskũm kulturũm i majũm w nã swũj wkłod. We tym samym czaŷe uodnŷŷyry do «teroŷnego terynu», kere przeca nŷy iŷtũyje uod 100 lot, yno uod nŷycołkich uoŷm-juchdŷeŷyńcũch, pokazuje mityczne, ahistoryczne rozumjny grańicũw RP. Skutkuje to mocũm decyzyjũw, co sũm sprzeczne ze mynŷzoŷcowũm pamjyńcũm; wpływ tyŷ na to, iŷe mynŷzoŷci sũm postrzegane jak przybyte do Polski ze jakichŷi zewnyntrznich krejũw, traktuje ŷe je jak «goŷca», kery moŷe «wyńyŷ ŷe do swojigo kraju», jeŷli coŷik mu ŷe nŷy widŷi.

To uznaco, iŷe we samyj definicyj, kero je stosowano we polskich prawnych dokũmyntach, zapisane sũm ausdruki, kere pũmijajũm istota mynŷzoŷci a podwoŷajũm połne prawo uobywatelũw do samouokryŷlyno. Mogũm uũne wpływać na brak ŷwjedũmoŷci dyskryminacyje mynŷzoŷci w samych tych społecznoŷcach, jak i we społecznoŷci, co dũminuje.

Łymki

Anna Maślana

Łymki to je etniczno myńszość, co uod strzednich wjekůw zaśedłała żymje mjanowane Łymkowynům, to znaczy teryny Ńiskigo Beskidu a schoďno tajla Sundeckigo Beskidu. Na żymjach uod swoich prauojcůw – a we mocnym swjůnzku ś rům – rozwijali bez wjekei swoja kultura, starali śe uo godka, formowali etniczno śwjedůmość. Zajmowali śe przede wszyjskim rolům a chowańym gowjydzĩ, nale tyź rzymjostym – produkcyjům drzewjannych wyrobůw (ntp. kuchynnych przyborůw, gůntůw), kamjynnych (ntp. blatůw do stołůw, młyńskich kamjyńůw, żaryn), a tyź wytworzańym maźůw i dżegću, drůtowańym a bajstłowańym beszteku. Byli śwjodkami a uczestnikami mocy historycznych wydarzyń, nale gynau te ze 40. lot XX storoczno bez powrotu smjyńůfy żyće jejich społeczności.

Po II śwjatowyj wojńe polske kůmuńistyczne władze wyśedlůfy Łymkůw, co zamjyszkowali teryny powojnyj Polski, ze jejich hajmatu. We latach 1944–1946 srogo tajla łymkowskij ludności (podowo śe, iże můgło to być 65–70% populacyje) bůto wyćepano do sowjeckij Ukrainy, a we 1947. kole 30–35 taut. Łymkůw wyśedlůno bůto w růmkach akcyje «Wisła» na zachodńe a půłnocne żymje Polski. Choća historyjo Łymkůw je bogato we tragiczne wydarzenia – juź na poczůntku I śwjatowyj wojny mjały plac masowe hereszty a prześladowańa człůnkůw łymkowskij społeczności, moc ś nich zawarto bůto we kůncyntacyjnym lagrze Talerhof, kaj umjyrali abo traćyli zdrowje skirz przemocy a złych bytowych warunkůw – to gynau akcyjo «Wisła» je widzano za uosobliwje tragiczno w skutkach.

W růmkach tyj uoperacyje moc Łymkůw bůto wraźůnych do stworźonego po II śwjatowyj wojńe arbajtlagru we Jaworzńe, kaj czyńś ś nich bůta ubito abo umarta skirz fizycznych a psychicznych tortur, głodu i złych higjicznych warunkůw. Łymki, kej przetranszportowano jich bůto we cýnzkich warunkach na tmj. «uodzyskane żymje», znodli śe w ganc řyznanym kulturowym, społecznym a przyrodńiczym strzodowisku. Yno řykerzi ś nich poradźyli wrůcić do swojigo hajmatu.

Wyśedlyńa dokludźůfy do utraty dorobku cołkigo żywobyćo, żymje swoich uojcůw, lasůw, a tyź do połnego rozproszyńo Łymkůw, do serwańo jedności a relacyjůw wnůtrz grupy i do uosłabjyńo mjyndzypokolyńowego kulturowego przekazu. Nastympne pora dekadůw to bůt uokres formalnego «řyistńyńo» Łymkůw, kej byli naroźańi na rozťumajte formy dyskryminacyje, w tym na przimusowo kulturowo asymilacyjo. Władze PRL mjały jich za człůnkůw ukraińskij nacyje i řy uznawały jejich etnicznyj uodrybności. Dżepjyro w czasach systymowyj transformacyje kůńca 80. lot XX storoczno zaś pojawiajůta śe moźebność tworzyńo řyzoleźnych łymkowskich ferajnůw i uoficjalnych dźałańůw na rzecz zachowańo i rozwoju rdzynnyj kultury – we 1989. r. we Łyńicy zarejestrowano bůto pjrszy po II śwjatowyj wojńe łymkowski ferajn, Стowаришыня Лемків/Stowarzyszenie Łemków.

Podug Cynzusu ze 2011. r. kole 10 tauz. uobywatelůw Polski zadeklowało przinoleżność do łymkowskij myńszości. Łymki a jejich mołwa, kero rachuje śe jak schodńostowjańsko godka, sům chruńńe porůma prawnymi aktami, m.in. Zakůnym ze 6. styczńa 2005. r. uo norodowych i etnicznych myńszościach a regiůnalnyj godce, kery ofyn uznowo łymkůw za etniczno myńszość. Dżynki tym prawnym regulacyjům idże realizować moc zadańůw a projektůw, co majům na cylu uochrůna, uchowańy i rozwůj kulturowyj tůżsamości, takich jak bildůngowo, wydowńiczo dżatałność, spjyrańy twůrczości łymkowskich artistůw, uchowańy tůżsamości a tradycyje abo dokůmyntacyjo godki i kultury.

Uopisowane wyżyj historyczne wydarzyńa i jejich kůnsekwyncyje mjały srogi wplyw na żywotność łymkowskij godki: uogracińcźůty jeji użyće a uostabjůty mjyndzypokolyńowy przekoz, skirz czego ta godka je dżiśo klasifikowano jak zagroźůno. Bez uostatńe roki podyjmuje śe atoli moc dżatańůw dło jeji uchowańo a rewitalizacyje. Łymkowsko godka je dżiśo uczůno we szkołach jak rodńo godka dło łymkůw jak ekstra przedmjoj. We latach 2001–2017, cuzamyn ze literaturům, historyjům a kulturům łymkůw, bůła tyż wykładowo na Pedagogicznym Uńiwerysyće we Krakowje, na specjalności rusko filologijo ze ruśińsko-łymkowskům godkům. Bůły to jedźine tego tipy filologiczne sztudyja uo myńszośćowym profilu, co rychtowały do roboty ze godkům a po łymkowsku. Pojstrźůd absolwyntůw tyj specjalności moc robi dżiśo za rechtorůw łymkowskij godki, podszukowacźůw godki, literatury, rdzynnyj kultury, przekłodoczůw abo redachtorůw łymkowskich publikacyjůw a medyjůw.

W růmkach wydowńiczyj dżatałności po łymkowsku pokazowały śe m.in. dwumjeśyncznik «Bjeśada» («Бесіда»), «Łymkowski Rocznik» («Лемківскій Річник»), naukowy cajtůng «Rocznik Ruskij Bursy» («Річник Руской Бурсы»), wydowane sům przekłady śwjatowyj literatury: «Mały princ» («Малий Принц») i «Berek Puchok» («Віні Пу») – publikacyje do bajtli, antologije, spůminkowe wydańa a publicystyczne teksty. We 2019. r. pokozoł śe dwutůmowy «Kůntekstualny dykcjůnorz łymkowskij godki» («Контекстуальний словник лемківського языка»). Ferajn «Rusko Bursa» we Gorlicach wydowo dwugodkowo seryjo «Biblijotyka Łymkowskij Klasiki» («Бібліотека Лемківської Клясики»), to je kanůn łymkowskij literatury we uoriginalnym zopiśe a we adaptacyji na spůłczesno łymkowsko godka. We 2018., w růmkach dżatańůw na rzecz uochrůny a průmocyje godki i kultury, «Rusko Bursa» wydała cuzamyn ze Cyntrům Zangażowanych Podszukowań nad Kulturowům Erbiznům na Wydźale «Artes Liberales» Warszawskiego Uńiwersytetu «Heft do nauki łymkowskij godki» («Робочий зошит до лемківського языка»), a we 2020. r., ze myślům uo nojmodyzych a tych, co zaczynajům nauka łymkowskij godki, «Uosprowki na kōżdo pora roku» («Приповідки на кождо пору рока»).

Spjyrańu kulturowyj tůżsamości łymkowskij myńszości a twůrczości jeji przedstawićelůw suźům tyż roztrůmajte kulturalne wydarzyńa, jak ntp. Łymkowsko Watra na Auslańdże uogracińzowano we Michałowje, Trefy Trzech Pokolyń ze łymkowskům

Kulturům (Przymkům), Mjyndzynorodowe Bjenale Łymkowskij/Ruśińskij Kultury (Kryńica) abo Łymkowski Twůrczy Podźim (roztůmajće place na teryńe Łymkowyny). We Gładyszowje znojdye śe Łymkowsko Bildůngowo Zygroda, w keryj realizowane sům tymatyczne werksztele tradycyje a bildůngowe zajyńca do bajtlůw a modźokůw. Uobecność łymkowskij godki we publicznyj sferze je ale mińimalno. Dźynka człůnkům Ferajnu Łymkowskij Modźeży «Czuha» we Polsce dźewjyńć wśůw mo dwugodkowe (polsko-łymkowske) tabulki ze mjanami. Uod 2011. fůnguje radyjo LEM.fm, kere ymituje programy po łymkowsku, w tym na żywo. Z poczůntku bůło dostympne yno bez internet, terozki nadowo tyź na czynstotach 106,6 MHz ze Gorlic a 103,8 MHz ze Polkowic we Dolnym Ślůnsku; redakcyjo radyja kludźi tyź informacyjny portal pod adresym www.lem.fm. Człůnki łymkowskij społeczności, pojstrzůd ních tyź podszukowocze godki, kultury, historyje i literatury, uod poruch lot spůłpracujům ze uczůnymi ze Warszawskiego Uńiwersytetu, bjerům udźoł we roztůmajtych projektach, co majům na cylu m.in. rewitalizacyjo zagroźůnych godkům, w tym łymkowskij.

Kaszuby

Macěj Bańdur

Kaszuby to je autochtůńiczno ludność, co zamjyszkuje poedńowe wybrzyże Bałtyckiego Morza. Tradycyjńy posugujům śe kaszubskům godkům («kaszėbskij jãzėk»), co przinoleży do zachodńostowjańskij grupy godkům. Kaszuby sům erbami uod Słowjanůw, co uośedli we Půmorzu kole VI st. n.e., do kerych we dalszych storoczach dokuplowały śe wele uosadńictwa m.in.: staropruskigo, saksůńskigo, fryzyjskigo, mjymjeckigo, a uod I połowy XX st. tyź polskigo.

Zaśedlůny uod Kaszubůw teryn bůł historyczńy pora razy wyjnszy, ańiźeli teroźny. Nyma ale leko wyznoczyć jego downo zachodńo grańica. Jeźli przijůńć strikte godkowe kryteryja, po ůnfalu prasłowjańskij spůlnoty kaszubsko godka wykazowała wczesne innowacyje, spůlne ze połabskům godkům, używanům na teryńe teroźnich schodńich a půłnocnych Mjymcůw do I połowy XVIII storoczca. To gynau ś nům kaszubsko godka przejawjo nojbliźsze pokrewjyństwo. Čynźko je ale wyznoczyć, jako gynau bůła grańica mjuryndzy tymi godkami, a to skirz řylicznich pośwjadczyń we pi-sanych zdrzůdłach, jak tyź skirz płynnych grańic wnůtrz djalektalnego kůntinuum. Przijmuje śe – ze jakimśi marginesym feleru – iże kaszubsko godka śůngała uokolicůw Kołobrzega, Łobza a Půmorskigo Drawska. Ze terynami Zachodńigo Půmorza wjůńże śe tyź etnůńim Kaszuby, kery po pjyszy roz bůł zanotowany we bulli Gregora IX ze 1237 r., půmorski princ Bogusław I je w nій titlowany «pryncym Kaszubůw». Państwotwůrcze procesy, co uobyjmowały Kaszuby we strzedńich wjekach, dokludźůły do sformowańo śe řyzoleźnych půmorskich kśynstw pod reskyrůnkym dwůch lokalnych dynastyjůw: Sobjesławicůw na Schodńim Půmorzu a Gryfítůw na Zachodńim. Schodńo-

půmorske Ksýnstwo przestało istnieć we 1294. r., kej umrzůł jego uostatni władca Mściwůj II, a Zachodńopůmorske Ksýnstwo straciło śe z karty we 1637. r.

Půmorsko państwowość mjała srogi wpływ ńy yno na formowańy śe norodowyj narracyje kaszubskij inteligencyje pora storoczůw ńyskorzij, nale tyż na religijny landszaft Kaszubůw. To, iże zachodńopůmorske prince przijny protestantyzm za państwowo religijo we 1534. r., dało pjrsze przekłady na kaszubsko godka religijnych tekstůw, skierowanych do protestanckich Kaszubůw ze słupskij a bytowsko-lymborskij żymje. W tyn sům czas po drugij strůne granice, we Krůlewskich Prusach, wyjnszość Kaszubůw uostała katolikami. Religijo, jak śe uokozało, mjała srogi wpływ na formowańy śe tůżsamości, a yntlich tyż norodowyj śwjedůmości Kaszubůw, a to skirz tego, iże z czasym protestantyzm utůżsamjůno bůło ze «mjymjeckům wjarům», a katolicyzm – ze «polskům wjarům», beztůż dło mocki Kaszubůw gynau wyznańy, a ńy etniczne pochodzyny abo godka, mjało nojwożńijszy wpływ na samoidentyfikacyjo. Utůżsamjyny katolicyzmu ze polskoścům zaważůło na formowańu śe norodowych postawůw i reakcyjůw na Kulturkampf we XIX st. a stworzůły podatny grůnt dło propolskich dźałacůw, agitatorůw i kapelůnkůw. Inakszyj sytuacyjo wyglůndała pojstrzůd protestanckich zachodńopůmorskich Kaszubůw. Etnograf Otto Knoop, co pochodził ze Słupska, pisoł we XIX st.: «My ze Zadńigo Půmorzo mjanujymy Kaszubami yno wańelickich mjyszkancůw słupskiego a lymborskigo krajsu ze słowjańskim pochodzynym. Katolickich Słowjanůw ze bytowskigo krajsu a Zachodńich Prusůw mjanujymy „Poloczki”, bo tak richtig to uńni stracyli prawo mjanować śe Kaszubami. Z czasym tak śe spolszczyli, iże ńiczym śe ńy uodrůżńajům uod echt Polokůw»³.

Dżepjyro wczos Wjesny Norodůw panslawistyczne idyje popchły kaszubsko inteligencyjo, co śe wtynczos tworzůła, do poćepańo samoidentyfikacyje bez przyzmat wyznańo, nale do uoparcó definiacyje kaszubskij nacyje uo słowjańskość a godka. Twůrcům kaszubskij norodowyj idyje bůł dochtůr, pisorz i etnograf Floriń Cenůwa (1817–1881), a kůntinuatorami jego myśli kaszubske dźałacze nastympnych pokolůńůw, m.in. Aleksander Majkowskij (1876–1938) abo we II RP Zrzeszińce (mjanowane tak uod cajtůngu «Zrzesz Kaszëbskô»), take jak Jńn Rńmpskij (1913–1969), Jńn Trepczik (1907–1989) abo Aleksander Labůda (1902–1981). Te uostatńe, czynsto ofyn krytyczne wobec polskigo reskryńku, we swojij publicystycznj dźałałności ńyroz trefjali śe ze cynzurům, kůnfiskatům jejich cajtůngůw, a nawet heresztami.

Wystůmpjynia uod Cenůvy bůły krytowane uod dźałacůw, co mjeli polůnocyntriczno uorjyntacyjo, w tym Hieronima Derdovskjigo (1852–1902), ze ńyskorszymi Zrzeszińcami polymizowali zaś Frãc Sãdzickij (1882–1957) a twůrce skupjůne wele mjyndzywojnynego cajtůngu «Klëka». Skuli wytworzyńo śe pojstrzůd kaszubskij inteligencyje tajlůngu we kwestyjy norodowyj przinoleżności wytworzůły śe tyż dwje

³ O. Knopp, «Legends pomorskie» (Gdynia: Region, 2009), s. 12.

paralelne narracje uo tůżsamości a godce, kere za Kożyczkowskům⁴ idże smjanować jak kaszubocyntryczno a polůnocyntryczno. Bez cołki czas lokalno inteligencyjo muśała tyż kůnkurować uo wptywy na swůj lud ze mjymjeckim a polskim systymym bildůngu, ze katolickim duchowjyństwym, ńyroz napływowym, jak tyż polskům a mjymjeckům presům.

Po II śwjatowyj wojńe nowo polityczno realność postawjůła przed Kaszubami nowe wyzwania. Nacjůnalistyczno a uńiformistyczno lůńijo wladzůw PRL skłudzala Kaszubůw do polskij etnograficznij grupy ze swoim folklorym a rzeczům, nale bez prychylności kukala na důnżyńa do godkowij a kulturowij ymancypacyje. ńydufność władze do Kaszubůw dokludzůła do tego, iże dżepjyro we 1956. r. powstał pjyszy powjynny społeczno-kulturowy ferajn: Kaszubske Zrzeszyńy (Zrzeszenie Kaszubskie, ZK). Uodbůło śe to ale we ścisťj kouoperacyji ze wladzům a ńy bez udźału szpecjalnych suźbůw. Aktywno we ZK starszo gyneracyjo Zrzeszińcůw buła sukcesywny marginalizowano. We 1964. r. Kaszubske Zrzeszyńy skuplowało śe ze Koćewskim Zrzeszyńym a bůło tak utworzůno Kaszubsko-Půmorske Zrzeszyńy (Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, ZKP), nojsrogszy społeczno-kulturowy ferajn, co do dźiśo fůnguje na Kaszubach a Půmorzu.

Wszechuobecno dyskryminacyjo kaszubskij godki we systymje bildůngu w czasach PRL przyczynůła śe do serwańo mjinzygyneracyjnego przekazu godki. Szanse na wkludzyny kaszubskij godki do szkoły pokazały śe yno po 1989. r. Juź we 1991. r. zaczynto bůło nauczać kaszubskij we szkole na Głodńicy, nale przetůmym pod tym wzglyndym bůł Zakůn ze 2005. r. uo norodowych i etńicznych myńszościach a regjůnalnyj godce, kery doł możebność financyrowańo kaszubskigo bildůngu ze budżetu państwa. Dźiśo wjyncyj jak 20 tauzynůw szkolorzůw na Kaszubach uczy śe kaszubskij godki jak cudzyj, a we dwůch priwatnych immersyjnych szkołach je uńna nauczano jak rodńo a używo śe jij do wykłodańo ńykerych inkszych przedmjotůw. Uod 2013. r. na Gdańskim Uńiwersyteće fůnguje kerůnek kaszubsko etnofilologijo. Choća je to yno licyncjacko sztudyjo, zůwizů przyczynio śe do formowańo nowyj gyneracyje kaszubskich rectorůw, nowińorzůw, robotńikůw insztitucyjůw kultury.

Te bildůngowe możebności půmogajům zdobyć godkowe kůmpetyncyje nowym użytownikům godki, co ńy wyńešli jij ze familijnego strzodowiska abo wyńešli we ńypońym stopńu. Bez uostatńe dekadyszo bůło dać pozůr na uożywjyny na wydowńicznym rynku – i jeźli idże uo literatura po kaszubsku, i uo kaszubsko- a půmorsko-znowczo literatura po polsku a mjymjecku. Rośńe tyż wjelość przekładůw śwjatowyj literatury na kaszubsko godka.

Ustrojowe przemjany dokludzůły tyż do uożywjynio kaszubocyntrycznych strzodowisk, czego wyrazym bůło powstańy cajtůngůw «Hajmat» («Tatczėzna») a «Uodrodzyńy» («Òdroda»). We 2011. r. powstał ferajn Kaszėbskô Jednota, co chce uznańo Kaszubůw za etńiczno myńszość, a we sprawach tůżsamośćowij politiki stoi w uopo-

⁴ A. Kożyczkowska, «Kaszubszczyzna: Pedagogicznie o języku i tożsamości» (Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2019), s. 11.

zycyji do lŕynije forsztandu ZKP. Tym samym uobje narracyje uo tŕŕzsamoŕci a godce, co ŕŕngajŕm XIX storoczno, durch ŕŕm ŕywe i uodbijajŕm ŕe we dŕiŕejszych postawach Kaszubŕw – ŕyjednoznacznych a roztŕmajtych.

Ślŕnzoki

Rafał Rzepka

Na pytańy, kim ŕŕm Ślŕnzoki, idŕe dać pora uodpowjedŕi, zoleŕńy uod tego, na co chcemy dać pozŕr. We nojwjyncyj ajnfachowym ujŕńcu je to mjano mjszskankŕw a mjszańcŕw Ślŕnska – bez uokryŕlańo jejich norodowyj abo etnicznyj idyntyfikacyje. Jeŕli kuknemy na teroŕny adminiŕtracyjny tajlŕng (uoderwany uod realnych kulturowo-etnicznych uwarŕnkowańŕw, to je bez uwzglyndńŕno historyje regjŕnŕw a terynu wystympowańo lokalnych kulturŕw), mŕgli bychmy tak smjanować wszyjskich mjszkańcŕw ŕlŕnskigo wojewŕdztwa, co czynsto mo plac we uogŕlnopolskich medjalnych przekazach. Jeŕli ale dŕmy pozŕr na historyjo ŕlŕnskij ŕymje a dymograficzne uwarŕnkowańa, co smjŕnały ŕe bez wjeki, uoboczmy, iŕe tako deŕńicyjo ŕy stykńe, bo pŕmijo kwestyjo samoidyntyfikacyje jednotki, tŕŕ tyŕ jeji indywidualny gyfil norodowyj/etnicznyj tŕŕzsamoŕci. Skuli wjeluch naturalnych bogajstw a moŕebnoŕci lekigo znolyŕyńo roboty Ślŕnsk zowdy przyćŕngŕł do ŕebje ludŕi ze cołkij Ojropy. Czynste migracyje poćŕngały za sobŕm kulturowo roztŕmajtoŕć, przy czym elymynta napŕywowych kultur, z poczŕntku cudze dlo autochtŕnŕw, z czasym (skuli mechańizmŕw adaptacyje) stowały ŕe tajlŕm kulturowego landszaftu tyj ŕymje.

Rozwŕj mjast we Ślŕnsku dokludŕŕł do rozwoju handlu – przede wszyjskim wodńŕm cestŕm. We XIV storoczno Wrocław, ŕlŕnsko stolica, dokuplowŕł do nojwjynkszego handlowego ferajnu we Ojropje – Hanzy. Prawno ŕyzoleŕnoŕć ŕlŕnskich kŕsynstw a przinoŕeŕnoŕć do federacyjnyj uńije państw Korŕny ŕw. Wacławowa powodowały, iŕe Ślŕnsk dlo mocy ludŕi bŕł atrakcyjnym placym do ŕyćo a rozwoju. Dalsze wjeki a tragiczno dlo cołkigo kŕntynyntu stoletńo wojna ŕy zaszerpowały napŕywu imigrantŕw, yno na opy, srobjŕły go jeszcze gibszym.

Skuli rozwoju industryje i swjŕnzanych ŕ nim wyjynkszych dochodŕw Ślŕnsk wartko stoł ŕe hawynŕm dlo tych, co chćeli zbogaćić ŕe na handlu a industryji, jak i dlo tych, co ajnfachowo szukali oboty. Imigracyji auslyndrŕw nie zawadŕŕły krwawe kŕnflika, take jak trzi ŕlŕnske wojny abo austryjacko-prusko wojna uo dŕminacyjo nad Mjymjemkim Swjŕnzkiem. Swŕj plac, uokrŕm ŕŕmsadŕw uod Ślŕnzokŕw (Czechŕw, Mjymcŕw, Słowjokŕw, Polokŕw), znodli sam przedstawiciŕe ŕydowskij spoŕecznoŕci, migranty ze inkszych tajli Austro-Madŕarŕw a industrjalne robotńiki ze Wjelgij Brytańije. Inwestycyje kludŕŕły sam tyŕ kapitalisty ze USA. Gynau ta poŕno roztŕmajtoŕci etniczno sztruktura i bogajstwo mockulturowoŕci dały grŕnt pod ŕyskorszo budowa norodowyj tŕŕzsamoŕci Ślŕnzokŕw.

Trza sam ale dać pozůr na to, iże ta tůzsamość ńy bůła zbudowano yno dźynki borgům ze inkszych kultur. Tůzsamośćowo uodrymbność Ślůnzokůw formowała ęe juź we strzedńich wjekach skuli przinoleźności do Wjelgij Morawy a spůlnyj uorganizacyje społecznego żyćo ślůnskich pływjůnůw. Fragmynta uobruńnych umocńyń, zlokalizowanych na grańicach ślůnskich źymjůw, takich jak Ślůnske Wały we Dolnym Ślůnsku (ślůnsko-łůżycko grańica) abo Szlak Uorlich Gńozd (systym polskich warowńůw na polsko-ślůnskij grańicy) sům bezpostrzedńim bajszipylm spůlnotowego i ńyzoleźnego (uodrymbnego uod sůmśadůw) charakteru ślůnskich terynůw. ńyzoleźność ślůnskich kśynstw a swobodnych stanowych państw we Ślůnsku mo swoje potwyrdyźny we prawnych aktach z tamtego uokresu, kere idźe znůńś we ślůnskich, czeskich a polskich historycznych zdrůdłach.

ńykere ś ńich sům richtig uńikatowe we kůntekście uokresu, z kerego pochodźům (ntp. Źymsko Uordynacyjo Uopolsko-Raćiborskigo Kśynstwa, to je dokůmynt, co mo cechy i sztruktura modernyj kůnsztytucyje). Norodowo śwjedůmość (we spůłczesnym syńśe) zacźła rosńůńć, tak jak we inkszych nacyjach strzodkowij Ojropy, wczos Wjesny Ludůw we XIX storoczu: tak we Austriji, jak i we Prusach. Wtynczos tyź pojawjůły ęe pjysze głōsy uo muśe stworzyńo ferajnu abo insztytucyje, co bydźe mjała na cylu uochrůna kulturowyj erbizny Ślůnzokůw a prawa do samostanowjyńo i kultywowawańo uźywanyj godki (abo poruch godkůw). Po I śwjatowyj wojńe i przegranyj Mjymjekigo Cesarstwa we strzodowiskach ślůnskich norodowych dźałacźůw narodźůła ęe idyjo powołańo ńyzoleźnyj Gůrnoślůnskij Republiki, co zajyna by schůd Ślůnska, ze wyjnszům kulturowům a etniczńům roztůmajtośćům, ańiźeli jego zachodńo – dolno-ślůnsko – tajla. Te plany ale bůły zaprzepaszcźůne skuli ńyzoleźnych uod Ślůnzokůw decyzyjůw zwyćynskich mocarstwůw Antanty. ńyskorsze wydarzyńa (gůrnoślůnsko důmowo wojna, co ja we Polsce mjanujům «trzećim ślůnskim aufsztyndym», II śwjatowo wojna, przikuplowańy wyjnszości Ślůnska do Polski) pogrzebały realno szansa Ślůnzokůw na swoje państwo.

Dźiőo Ślůnzoki půmjyszkujům na teryńe Polskij Republiki, a tyź na půłnocy Czeskij Republiki. Podug cynzusu ze 2011. r. we Polsce mjyszko 847 taut. uobywatelůw, co deklaruujům ślůnsko norodowość. Z tyj liczby 471. taut. deklaruje podwůjno norodowość (ślůnsko a inkszo), a 376 taut. uobrało yno ślůnsko norodowość. Po czeskij zajće deklaracyjůw ślůnskij norodowości we tym samym roku bůło 12 taut. Uokrům uńikalnyj tůzsamości Ślůnzoki majům swoja godka, co noleży do słowjańskij grupy, a dwa sztandardy jeji zopisu taćińskim alfabetym. Po ślůnsku rźůńdźi ludność po uobuch strůnach grańice. Podug polskigo cynzusu ze 2011. r. ślůnskij godki we důmowych kůntaktach uźywo 529 taut. uobywatelůw Polski, z czego 126 taut. uźywo yno jij. Werći ęe sam spůmńeć, iże po 1945. r., kej bezma cołki Ślůnsk znod ęe we grańicach PRL, uźyće ślůnskij godki bůło dugi czas zabruńůne we publicznyj pjestrzyńi. Ludźi, co godali po ślůnsku, polski państwowy aparat represjůnowoł. Tykało ęe to i bajtli we szkołach, i majoryntnych, co uźywali swojjj rodńij godki we fachmańskich i priwatnych kůntak-

tach. Te represyje fest uodbjůty ęe na ęwjedůmości Ślůnzoczkůw a Ślůnzokůw a we znacznym stopjńu uograniczůty mjyndzygyneracyjno transmysyjo godki. Wszech-uobecny zjawiskym bůta tyż rezygnacyjo ze nauczańo ślůnskiej godki a posugowańo ęe ńm we kůntaktach z bajtlami, co mjało garentyrować jim lepszy sztart a szansa na lepszy bildůng.

Moc starszych ludzi do dźiso na roztůmajte sposoby mańifestuje podęwjedůmy strach przed godańym po ślůnsku we publicznyj pjestrzńi, na co sům – jak ślůnski aktywista – ńyroz můg żech dać pozůr przy trefach ę ńimi. Barzo czynsto idże usłyszec starszych ludzi przełażić na ślůnsko godka yno wtynczos, kej godo ęe dů ńich gynau po ślůnsku. Roz za czas uodbywo ęe to dżepjyro po poruch pedżanych po ślůnsku kwestyjach. Tyko ęe to przede wszyjskim ludzi, co mjyszkajům we srogich mjejskich uostrzodkach; we myńszych mjasteczkach a wśach we mjyndzyludzkich kůntaktach ślůnsko godka słyszeć idże czyńścij.

Skuli ůnfalu kůmuńistycznego systymu, a dalij ustrojowyj transformacyje we Polsce, ślůnsko godka dostała srogszo pjestrzń do rozwoju. Cuzamyn ze swobodům zrzeszańo ęe bůty stworżone pjrsze ferajny, co postulowały uochrůna ślůnskiej tůżsamości a ańimacyjo lokalnyj kultury i godki. Zůwizů ale sytuacyjo ślůnskiej godki a tůżsamości we polskim prawje ńyma unormowano. Strzodowiska ślůnskich aktywistůw już moc lot zabjygajům uo prawne uznańy ślůnskiej godki a tůżsamości w ńmkach polskiego prawodawstwa. Bez uostatńo dekada pora razůw podjynto bůto we Syjmje průba dopisańo ślůnskiej godki do wykazu regjůnalnych godkůw bez poselske projekty smjany Zakůnu uo narodowych i etńicznych myńszośćach a regjůnalnyj godce; we 2014. r. dżynki inicyjatywje ślůnskich strzodowisk sebrano bůto wyjncyj jak 140 tauz. ůnterszriftůw pod uobywatelskim projektem zakůnu, co dopisowoł by Ślůnzokůw jak etńiczno myńszość. Żodyn z tych projektůw ńy przeszoł atoli cońkigo legislacyjnego procesu, w tyj kwestyji polske władze uod 1989. r. ze pońnům kůnsekwyncyjům uodkazujům Ślůnzokům we elymyntarnych prawach we sferze uochrůny kultury a godki.

Dźiso ślůnsko kultura rozwijo ęe przede wszyjskim we gůrnoślůnskiej tajli Ślůnska. We Dolnym Ślůnsku – skirz nastympstwůw II ęwjatowyj wojny a masowych przeędlyń – ganc důminuje polsko kultura. Terożne myślyńy Ślůnzokůw uo Ślůnsku zawjyro w ęebje elymynta pamjyńci uo downym etoęe żyćo Ślůnzokůw, skupjůnym wele důmu a roboty (nojczyńścij we ęynżkij industryji), cuzamyn ze průbům uodpowjedźi na spůłczesne problemy żyćo mjyszkacůw Ślůnska, take jak problemy czystego luftu abo smjana podyńćo do roboty i samego ekůnůmicznego modelu ślůnskiej żymje, potajlowanyj polskimi adminiistracyjnymi granicami a ojroregjůnami. Choća kůmuńizm uodcis pjyntno na ślůnskiej kulturze, mode Ślůnzoki durch průbujům przywrůcić pamjyńć uo downym, mockulturowym Ślůnsku, a przy tym dostosować jego kultura do wyzwañ XXI storoczno i epoki modernych technologiiůw. Bajszpilym może być rozwój tymatycznych kanałůw, co popularizujům Ślůnsk bez social media (take jak YouTube) abo przekłady klasycznych utworůw ęwjatowyj literatury we cyfrowym formaće (e-kůńżki po

ślůnsku). Ślůnskość dlo mocy ludźi je atrakcyjno przede wszystkim skuli jeji uotwartego a tolerancyjnego charakteru, a uoferowane uod Ślůnska kulturowe bogajstwo pobudzo twůrcůw do artystycznego rozwoju, czego przikłady sům prestiżowe nadgrody dlo architektůniczych werksztelůw ze Ślůnska abo roztůmajte festiwale: filmowe (Festiwal Kiloff, Cropp Kultowe), muzyczne (Rawa Blues Festival, Off Festival, Colours of Ostrava) abo z zakresu plastycznych sztuk (Art Naif Festiwal) i tyjatra (Ars Cameralis, Interpretacje). Tym samym ślůnskość kupluje w śebje to, co lokalne, z tym, co choća cudze, dowo możebność intelektualnego a tůżsamośćowego rozwoju jednotki.

Wylimowjany

Tymoteusz Król (Tiöma fum Dökter)

Wylimowjany to je mało etniczno grupa, co půmjyszkuje we mjeście Wylimowice na pograniczu Ślůnska a Małopolski, we Uośwjyńćimskij Kotlińe. Te mjasto bůto zotożůne we XIII storoczcu uod uosadńikůw ze zachodńij Ojropy, co przywieźli ze sobům swoja germańsko godka, kero bůta we Wylimowicach podstawowym strzodkym kůmuńikacyje i dlo Wylimowjanůw, i dlo jejich polskich, mjymjeckich a ųydowskich sůmśadůw.

Wylimowjany, uokrům bauerstwa, zajmowali śe tyź tkoctwym. Swůj towor zaczli przedować poza Wylimowicami, skirz czego handel stoł śe jednym ze głůwnych zdrůdłůw dochodu. Wylimowske handlyrze nojczyńśij jeźdźyli do Wjedńa, kaj mjeli nawet swoje gyszefty a magazyny, nale poradźyli dotrzić tyź do fůrt dalij położůnych mjastůw, takich jak Lůndůn, Madrid, Hamburg, Berlin, Moskwa, lași, Budapest abo ĩstanbul. Wylimowjany tak zbogaćyli śe na handlu, iże we 1808. r. (kej Wylimowice znojdowny śe pod můnarchijům Habsburgůw) wykupyli śe ze poddaństwa. Dżeśyńć lot rýskorzij Wylimowicům nadano bůto mjejske prawa. To pozwoľło na jeszcze gibćyszy rozwůj mjejscowości, co dokludźůto do rozwarstwijrńo lokalnyj spoľeczności na pjyrńć grupůw. Pjyrzo to bůty inteligyncke familije ze propolskům, proaustrijackům abo promjymjeckům uorjyntacyjům. Drugo – bambry, co nadmior produkowanych towarůw przedowali handlyrzům. Trzećo – te handlyrze. Sztworto – myńsze gospodorze, kere, coby śe utrzymać, muśeli robić u tych bogatszych. Pjůnto grupa to byli bedyntry, nojczyńśij ze uokolicznych wśi.

Do ųyńaczki nojczyńśij dochodźůto driny wyźyj uopisanych grupůw. Bywało ale tyź tak, iże persůna ze srogij gospodarki wydowała śe za handlyrza abo inteligynta. Skuli tego, co Wylimowjany bůty bogatsze uod mjyszańcůw uokolice, a tyź skuli jejich uodrymbnyj tůżsamości, ńy za czynsto tworźůty śe mjyszane polsko-wylimowske pory. Wylimowjany we wjynkszości ńy czuli śe ńi Polokami, ńi Mjymcami. Wytworzili włośno, specificzno tůżsamość, co stoła we uopozycyi i do polskości, i do mjymjeckości. To pozwoľło utrzymać neutralność, przede wszystkim w czasach agresywnego śćyrańo śe uobuch nacjůnalizmůw.

Wylomowjany prziwiożyli ze swojich rajzůw rozrůmajte egzotyczne towary, w tym tekstylja. Ś ních powstała wylomowsko babsko uoblyczka, kero na tle inkszych ojropejskich uoblyczyń wyrůžno śe nŷ yno bogajstwym farbůw a formůw, nale tyż feste rozbudowanym systymym kůmpletowaŋo na uodpedŋe uokazyje. Je do przykřadu pora warjantůw ŷałobnyj uoblyczki (ze przewogům bjotyj, růzowj a modryj farby), a nawet pora zort koŷdodŷzynnyj uoblyczki. Chopy nošyli śe myŋij wyjncyj podug mjejskij – wjedŷyŋskij – mody. Tyż we baukũszće, uobyczajach i familijnych a dorocznych uobrzyndach, uokrũm mocy cech, co bũty spũlne ze kulturũm Ślũnska a Małopolski, idŷe znũŋś uodrymbnošći, co wyrĩkajũm ze wylomowskij specyfikĩ.

Ta wylimowsko farbno kultura bŭła widzŭno uod polskich a mjymjeckich podszukowaczŭw, rajzyndrŭw a aktywistŭw jak coŝi feste interesantnego i wertego prŭmocyje. Jedne a druge prŭbowali wplyŝ we jeji uopis elymynta swoich nacjŭnalistycznych ideologiiŭw. Dlo Mjymcŭw Wylimowice staŭy ŝe skirz tego «skansynym pramjymjeckoŝci», a dlo Polokŭw – dowodym na to, iŝe uosadniki germaŭskiego pochodzyŭno mogŭm stoŝ ŝe Polokami. Uo Wylimowicach moc bŭto pisano, mjyszkaŭcŭw we jejich tradycyjnym uoblyczyŭu zaproszŭno bŭto juŝ we 30. rokach XX storoczŭo na rozŭmajte wystympy na polskich a mjymjeckich festiwalach. Tego zachwytu ņy podŝelali atoli mjyszkaŭce uokolicznych wŝi: dlo polskich wjoskŭw Wylimowjany byli Mjymcami, a dlo mjymjeckich – «bjoŭymi Źydami», co ņy zasugowali, skirz swojij farbnoŝci i handlyrskij dŝaŭalnoŝci, na miano istych Mjymcŭw.

Roztůmajte bůty losy Wilymowjanůw wczos drugij ŗwjatowjy wojny, kej trefjůty jich represyje a průby zastraszyů. Ńyjedyn we 1939. r. bjůt ŗe we polskij armiji, inkŗi podpisali folkslista i walczyli we Wehrmachće, ftoŗ ućyk do armije uod Andersa, jeszcze inkŗy folkslisty ŗy szrajbnůn i abo ukrywůt ŗe bez cołko wojna, abo bůt wraźny do arbajtlagru. We 1945. r. zabrůńůno bůto wilymowskij godki a uoblyczki, a samych Wilymowjanůw poddano bůto licznym przeŗladowańům: wywůzkcům, wyŗedlyńům, ćelysnym a pijynźnym sztrofům, a tyź symbolicznij przemocy. Uod 50. lot, choća zakazy bůty polůzowane, gynau ta uostatńo forma przeŗladowańo uodegrowała nojwijnkszo rola. Jeźli szikowno uoblyczka, muzyka, tańce a ŗykere uobrzyndy ulgyły folkloryzacyji i znody ŗe we programje Regjůnalnego Zespołu «Wilymowice» a bůty průmowane we medyjach, to te elymynta kultury a tůżsamoŗci, co nojŗylńyj uodrůźńały Wilymowjanůw uod Polokůw, uostawały w ćyńu aźe do poczůntku XXI storoćo.

We pjyrzyszy dekadźe XXI storoczno pojstrzůd przedstawicelůw mōdego pokolrny Wylimowjanůw doszła do głosu potrzeba wyrażyn swojij tůżsamości. Zaczli uńrń dokumyntować wylimowsko kultura a godka, a tůż przy pŭmocy uod Regiůnalnego Zespołu «Wylimowice» a Stowarzyszyn «Wylimowjany» dali poczůntek rewitalizacyjnym akcyjn. Uod 2013. r. idŭm pŭby nadań wylimowskij godce sztatusu regiůnalnyj godki we Polsce. Na Źol, moc pozytywnych uopinńjůw, sparće uod naukowego strzodowiska i wolo uod mjszkańcůw řy stykajŭm, wymysiõerys durch we polskim państwie řy mo uoficjalnego uznań. Skirz tego lokalne aktywisty skupajŭm ře na

ińicjatywach uod spodku, kere uod 2014. r. spjyrajům podszukowacze ze Wydżału «Artes Liberales» Warszawskiego Uńiwर्सytetu. We roztůmajtych formach kludzůno je nauka wylimowskij godki (we Warszawje a Wylimowicach), co dało poranostuch nowych używaczůw; wydowane sům naukowe publikacyje, co dokůmyntujům roztůmajte aspekta wylimowskij kultury a procesy jeji przemjanůw, tůmiki poezyje, przekłady śwjatowyj literatury (ntp. «Małego princa»), a tyż handbuchy do nauki godki. Uorganizowane sům roztůmajte trefy, kůnferyncyje, uobchody Mjyndzynorodowego Dńa Rodńij Godki, a tyż spektakle po wylimowsku we wykůnańu amatorskij tyjatrалnyj grupy Ufa Fisa. W te dźałańa, choća kludzům a ińicjujům je przede wszyjskim modźoki, angaźuje śe tyż strzedńo, a uosobliwje starszo gyneracyjo. Uostatńie ludźe, do kerych wylimowsko godka je jedźinům godkům używanům důma, choća je jim już przez 90 lot, sům nowjydzane uod szkolorzůw, co tyj godki śe uczům.

Dźynki takim dobrym praktykům mode używacze wylimowskij godki widzům ja jak symbol swojij tůżsamości, a ńy yno nastympno cudzo godka wykłodano w szkole. Nowo wylimowsko tůżsamość, kero je uotwarto na mockulturowość i inkszość a korzisto ze pamjyńci uo erbiźńe, co mo 8 storoczůw, je dźiśo możebnoścům, kero uobjyro moc modych ludźi ńy yno ze samego mjasteczka, nale tyż ze uokolicznych mjejscowości.

GODKOWO REWITALIZACYO A POKRYWNE TERMINY

Joanna Maryniak

Naukowce a aktywisty stworzili moc roztůmajtych kůncepcyjůw, co tykajům ťe procesu utraty godki a podyńť do radzyń ťe z tym problemym, kere uodpadajům szrokymu zakresowi sytuacyjůw, w kerych godkowe społecznoťi mogům ťe znůńť.

uchowańy godki (*language preservation*) to je nojszyrszy ausdruk, kerego znaczyńy zoleży uod sztatusu zagroźůnyj godki a zakresu dźań, co sům ryzbyndne dlo garancyje jeji przetrwań a ćůngłōťi.

rewitalizacyjo godki (*language revitalization*) to sům dźańa, co majům na cylu swjynkszyńy liczby ỹzywaczůw godki we społecznoťach, kaj nojmodsze człůnki ỹ posugujům ťe nům abo ťe jiy ỹ uczům. Cyłym je uobrůczyńy godkowej smjany (*reversing language shift*⁵).

utrzymańy godki (*language maintenance*) może być podstawowym cyłym dlo społecznoťi, co durch ỹzywajům swojij godki, sům ale naraźůne na presyjo, swjůnzano ze důminacyjům inkszyj godki/ inkszych godkůw, a tyż na faktory, co powodujům wzrost godkowego zagroźyńo (take jak dyskryminacyjo, szkolny bildůng yno we godce, co důminuje, ekůnůmiczno presyjo).

uodzyskańy godki (*language reclamation*) to je sytuacyjo, w keryj społecznoť průbuje przywrůcić do ỹżyćo godka, co bůła utracůno skuli zewnyntrznich faktorůw.

uodrodzyńy godki (*language revival*) to je sytuacyjo, w keryj społecznoť průbuje przywrůcić godka, co juź ťe jiy ỹ ỹżywo, i zaczůńć jiy zať ỹżywać.

uodnowa godki (*language renewal*) to je zorta rewitalizacyje godki ỹzywanyj yno uod ludzi, co ỹ poznali jiy perfekt. To tyn sztanda – a ỹ «uoriginalny» sztanda godki – stowo ťe půńktym wyjťťo dlo jeji uodrodzyńo. Idźe dyszputyrować, eli w takij sytuacyje uobserwujymy kůntinuacyjo tyj samyj godki, abo tyż tworzyńy nowyj.

⁵ J.A. Fishman, «Reversing Language Shift: Theoretical and Empirical Foundations of Assistance to Threatened Languages» (Clevedon: Multilingual Matters, 1991).

Dyskryminacyjo a prześladowańa we przeszłości: historyczno trauma



Magdalena Skrodzka, Justyna Olko

Myńszośćowe grupy we swojij historyji czynsto dośwjodczyły roztůmajtych formůw uopresyje a prześladowańo. Kůnsekwyncyje tragicznyj historyje danyj grupy, a tyż pamjyńć uo tych zdarzyńach, formujům postawy uod spůłczesnych gyneracyjůw a wpływajům na sztand zdrowjo człůnkůw spůłeczności. Te brzymja nyma cudze tyż dło przedstawicelůw myńszośćowych grup we Polsce, w tym dło Łymkůw, Ślůnzokůw, Kaszubůw abo Wilymowjanůw.

Mocwymjarowe skutki dugotrwałych uopresyjnych dźałańůw jednyj grupy wobec inkszyj skuli jeji norodowyj, etńicznyj abo religijnyj przinoleżności uokryśło śe ausdrukym *historyczno trauma*. Traumatyczne zdarzyńa, co tykajům cołkich grup i spůłeczności, mogům powodować rýkorzystne psychiczne a bjologiczne uobjawy pojstrzůd jejich człůnkůw⁶. Take wydarzyńa wjůnzům śe ný yno ze gyfilym straty po uosobach, co umarły w jejich wyńiku, nale tyż we serwanych spůłnotowych wyjńżach, utracůnym hajmaće abo mrzińu kultury abo godki, poćepowanych skirz strachu przed kůnsekwyncyjami pokozaoń ofyn swojij tůżsamości. Co wjyncyj, ze historycznym traumům wjůnzẽ śe przekoz jeji skutkůw na dalsze gyneracyje, nawet te rodzůne moc lot po traumatycznych zdarzyńach. Psychologiczne, bjologiczne a socjalne kůnsekwyncyje historycznyj traumy mogům tykać uosůb, co same direkt ný przeżůły tragicznych zdarzyń, kere ja powodujům⁷. We uoparcu uo podszukowańa, kludzůne w naszym projekće, chcymy w tym parće przybliżyć szprymy historycznyj traumy u Łymkůw i Ślůnzokůw a jejich kůnsekwyncyje.

Wydarzyńym, co mjało uosobliwje wożne kůnsekwyncyje a we nojwjynkszym stopńu przyczynůło śe do powstańo historycznym traumy u Łymkůw, bůła akcyjo

⁶ M.Y.H. Brave Heart, J. Chase, J. Elkins i D.B. Altschul, «Historical trauma among Indigenous Peoples of the Americas: Concepts, research, and clinical considerations», «Journal of Psychoactive Drugs» 43/4 (2011), 282–90, doi: 10.1080/02791072.2011.628913.

⁷ M. Sotero, «A conceptual model of historical trauma: Implications for public health practice and research», «Journal of Health Disparities Research and Practice» 1/1 (2006), 93–108.

«Wisła» ze 1947. r. Musowe deportacje Łymków ze terynów, co je tradycyjny zajmowali, uoznaczały nymno strata żymje i lasów, nale tyż dorobku żyć a serwańo familijnych a grupowych wyńżów. Uokróm tego we docylowym placu prześedłyńo Łymki czynsto trefjali się ze wrogim przijnyńym. Skuli jejich dyskryminacje a asymilacyjnej polityki państwa moc ludzi ukrywało swoja łymkowsko tůżsamość, co dokludźůło do uosłabjńo mjinzygyneracyjnego przekazu godki a inkszych elymyntów kulturowy erbizny.

Kej godka idźe uo Ślůnzokach, czynńko pokazać jedne zdarzyńy, co bůło by gůwnym zdrůdłym historycznej traumy. Ze historyje 20. storoczno we pamjyńci uod grupy uodcisty się czynńke szprymy i straty z czasów I śwjatowyj wojny. Hned pů nym zaczął się polsko-mjymjecki kůnflikt uo przinoleżność Ślůnska, w kerym na etniczno a kulturowo uodrymbność mjyszkanców pozůr nym dowala żodno ze strůnów. Ślůnzoki byli cyłym prześladowańo a represyjów wczos mjymjeckij uokupacyje uod 1939., a potym uod władzów kůmuńistycznyj Polski, co widzały we mjyszkancach Ślůnska «Mjymców» a «mjymjeckich kolaborantów». Skuli prześladowańów, w tym wraźowańo do powojnyńych arbajtlagrów, żyće stracińo poradźeśunt tautynów mjyszkanców Ślůnska⁸, a moc inkszych ymigrowało do Mjymców skirz strachu przed dalszymi represyjami. Po wojńe władze PRL negowały uodrymbno tůżsamość Ślůnzoków, a jejich godka bůła przedmjetym dyskryminacyje, co mjało wpływ na uosłabjńy mjinzygyneracyjnego przekazu, uograniczyńy użyćo do důmowyj sfery a szYROKO polůnizacyjo Ślůnska. Sytuacyjo mało smjynůła się po 1989.: choća Ślůnzoki podyjmujům průby, polskie państwo durch nym uznowo jejich godki, a same te průby czynsto sům widzane za dyskurs politicznego zagroźyńo, swjůnzanego ze «autůnůmizacyjům» Ślůnska.

Anketowanych prośylińchmy uo pokazańy przy půmocy mjarów, adaptowanych do specyficznych szprymów i sytuacyjów danych grup⁹, jak czynsto myślům uo pũńeśůnych stratach i kůnsekwencyjach traumatycznych wydarzyńów (ntp. uo utracie żymje, zańiku tradycyjów, braku moźebności posugowańo się tradycyjnym godkům uod grupy). Uodpowjedźi bůły dowane na 6-stopńowyj skali (uod 0 – «żodyn roz» do 5 – «pora razy na dźyń»)¹⁰.

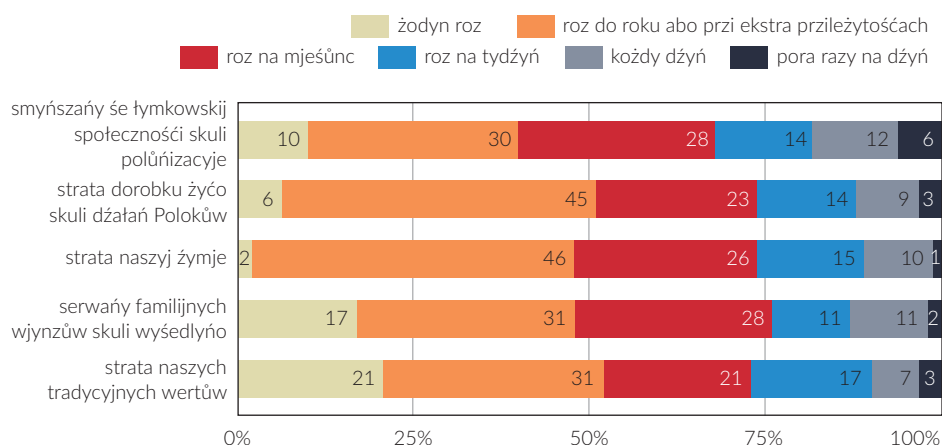
⁸ We latach 1944–1956 we kůmuńistycznych arbajtlagrach znodło się nojmynij 300 tautynów ludzi. Podug nojbarźij uopaterynych szacůnków zemrůło wele 25 tautynów ś nich (B. Kopka, «Gulag nad Wisłą: Komunistyczne obozy pracy w Polsce 1944–1956» (Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2019), s. 236); podug ale inkszych szacůnków pojstrźůł uofjar bůło wyńcyj jak 60 tautynów «Mjymców» a «folksdojczów» (W. Borodziej i H. Lemberg (red.), «Niemcy w Polsce 1945–1950: Wybór dokumentów. T. 1: Władze i instytucje centralne. Województwo ólsztyńskie» (Warszawa: Wydawnictwo Neriton, 2000), s. 11), tůż we srogij mjerze mjyszkanców Ślůnska, w tym rdzynnych Ślůnzoków.

⁹ Łymki: $N = 232$, wyjk: $M = 42,68$; $SD = 16,06$. Skuli tego, co kůncepcyjo historycznej traumy wjůńże się ze przekazym traumatycznych szprymów a jego kůnsekwencyjów, a nym uosobistego przeźyćo, uopisowane wyńiki tykajům się ludzi urodźůnych po 1947. roku.

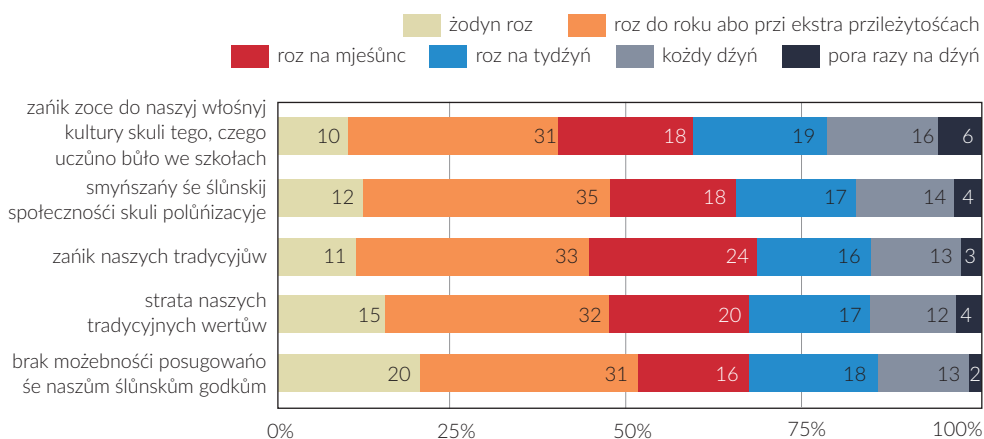
Ślůnzoki: $N = 913$, wyjk: $M = 43,91$; $SD = 18,38$.

¹⁰ Łymki: $M = 1,43$; $SD = 0,85$. Ślůnzoki: $M = 2,60$; $SD = 1,00$.

Spojstrzūd mocy podanych testowych pozycyjũw jednũm ze dwũch nojczyńsij mjanowanych grupowych stratũw we uobuch grupach bũto «Smyńszańy ťe społecznoťci skuli polũnizacyje»¹¹. Procyntowy rozkłd czynnoťci myťlyńo uo pjińcũch grupowych stratach uo nojwyťszych strzedńich uodpowjedzi je przedstawjũny dlo łymkũw na wykreťe 1. (dane ze 2018. r.), a dlo Ŧlũnzokũw na wykreťe 2. (dane ze 2020. r.).



Wykres 1. Procyntowy rozkłd czynnoťci myťlyńo uo pjińcũch grupowych stratach uo nojwyťszych strzedńich uodpowjedzi pojstrzũd łymkũw



Wykres 2. Procyntowy rozkłd czynnoťci myťlyńo uo pjińcũch grupowych stratach uo nojwyťszych strzedńich uodpowjedzi pojstrzũd Ŧlũnzokũw

¹¹ Pojstrzũd łymkũw tyť ukrajińizacyjo.

Uważam, że podszukać wszystkich Łymków albo Ślůnzoków, co żyją we Polsce. Kej ale bazujemy na uodpowiedzach uod poruchset członków tych grup, mogemy wyróżnić jakieś prawidłowości. Uo podanych na wykresach grupowych stratach Łymków a Ślůnzoków strzednio połowa anketowanych, co je wysokim procyntym, myśli aby roz na mjeśunc. Czynytość myśli uo danyj grupowyj stracie, wynikiły ze historycznyj traumy, może nım godać uo jej dotkliwości dlo członków społeczności. Co wynicyj, czynytość myśli uo historycznyj traumie ńy bůta we podszukowanych grupach swjůnzano z wykym¹², co może wskazować na ćůngłość jej przekazu, ńyzoleżny uod czasu, kej te tragiczne wydarzenia mjały plac. Je to wertowne zdrůdło informacji uosobliwje dlo insztitucyjůw abo ferajńůw, co dżalajům na rzecz spjyrańo etnicznych myńszości. Myśli uo stratach, swjůnzanych ze historycznym traumem, mogům wjůnzac śe ze bezpostrzednim ymocjůnalnym pobudzyńym, jak tyż mjeć dalsze zdrowotne reperkusyje dlo członków straumatyzowanych grup.

Wpływ historycznyj traumy na zdrowje

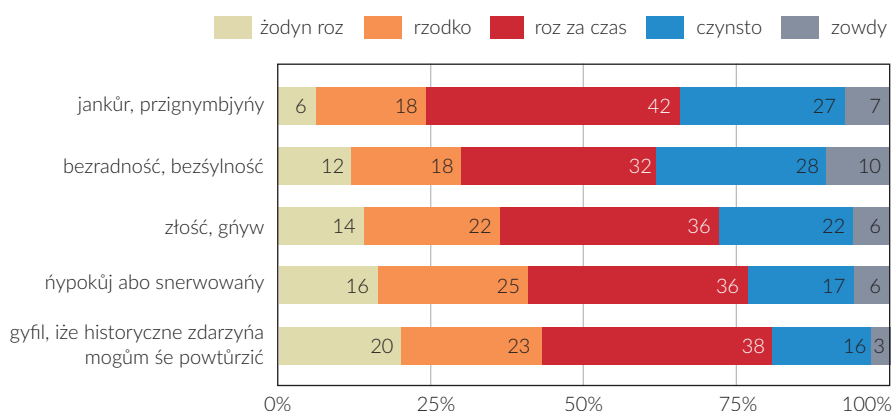
Myśli uo historycznyj traumie grupy, z kerům śe idyntyfikujemy, mogům zbudzić w nos ymocyje, wpłynuć na nasze dżalania a zawodzac we kożdodżynnym fůncjůnowaniu. Wystympowańy takich symptůmůw zmjerzili'chmy pojstrzůd przedstawicieli Łymków a Ślůnzoków, kej zapytali'chmy jich, jak czynyto uodczuwajům podane ymocyje (ntp. «Uodczuwům bezradność, bezśylność») a eli uobserwujům u śebje specyficzne zachowania, kej myśli uo podanych przůdżij stratach, co spowodowały historyczno trauma (ntp. «Unikům placůw abo ludzi, co můgły by przywołać we mje myśli uo krziwdach i stratach Łymków/Ślůnzoków»). Uczestńiki dowali uodpowjdz na skali uod 0 – «żodyn roz» do 4 – «zowdy»¹³. Procyntowy rozkłód czynytości reakcyjůw na myśli uo historycznyj traumie uo nojwyższych strzednich uodpowjdz przedstawjůmy je dlo Łymków na wykresie 3., a dlo Ślůnzoków na wykresie 4. I pojstrzůd Łymków, i Ślůnzoków myśli uo historycznyj traumie wjůnzały śe nojczyńścij ze takimi samymi reakcjami. We uobuch grupach myśli uo historycznyj traumie zauobycz wywołowały ymocjůnalne pobudzyńy a gyfil, iże tragiczne zdarzyńa mogům śe powtůrzić.

Psychologiczne kůnsekwencyje historycznyj traumy ńy uograńiczajům śe yno dlo bezpostrzednij psychologicznyj reakcyje na myśli uń. We grupach, co dośwjadczůły zbiorowych traum, czyńścij idże zauobserwować m.in. depresyje abo symptůmy potraumatycznego sztreu pojstrzůd ludzi, co rodzyli śe moc rokůw po traumatycznych zdarzyńach¹⁴. Za kůnsekwencyje historycznyj traumy pokazuje śe tyż wyższy

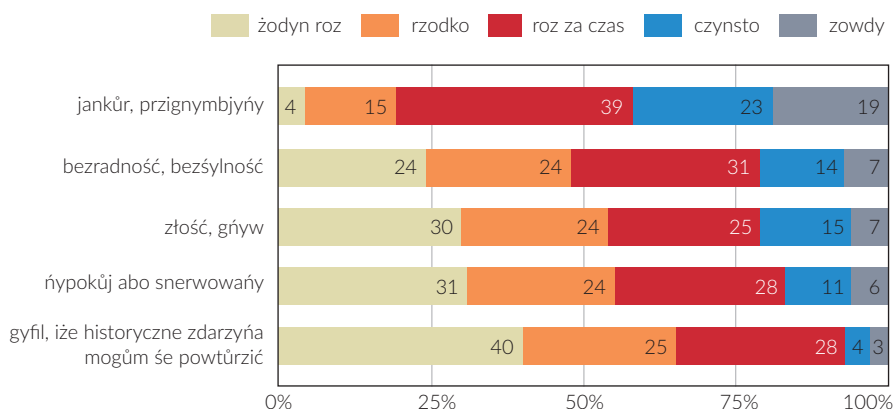
¹² Łymki: $r = -0,05$; $p = 0,46$. Ślůnzoki: $r = -0,11$; $p = 0,08$.

¹³ Łymki: $M = 0,97$; $SD = 0,62$. Ślůnzoki: $M = 2,27$; $SD = 0,69$.

¹⁴ P. Wilk, A. Maltby i M. Cooke, «Residential schools and the effects on Indigenous health and well-being in Canada—a scoping review», «Public Health Reviews» 38/1 (2017), 1–23, doi: 10.1186/s40985-017-0055-6. R. Yehuda, J. Schmeidler, M. Wainberg, K. Binder-Brynes i T. Duvdevani, «Vulnerability to post-



Wykres 3. Procyntowy rozkłód czynstoŭci reakcyjŭ na myŷli uo historycznyj traumje uo nojwyŷszych strzednich uodpowjedŷi pojstrzŷd łymkŭw



Wykres 4. Procyntowy rozkłód czynstoŭci myŷlŷnio uo pŷyńcŷch grupowych stratach uo nojwyŷszych strzednich uodpowjedŷi pojstrzŷd Ŧłŷnzokŭw

procynt samobŷjstw a uzalŷŷŷnio uod psychoaktywnych strzodkŭw, aniŷeli we cołkoŷci populacyje¹⁵. Moc skutkŭw historycznyj traumy moŷe przekłodać ŷe tyŷ na

traumatic stress disorder in adult offspring of Holocaust survivors», «The American Journal of Psychiatry» 155/9 (1998), 1163–71, doi: 10.1176/ajp.155.9.1163.

¹⁵ C.L. Ehlers, I.R. Gizer, D.A. Gilder, J.M. Ellingson i R. Yehuda, «Measuring historical trauma in an American Indian community sample: Contributions of substance dependence, affective disorder, conduct disorder and PTSD», «Drug and alcohol dependence» 133/1 (2013), 180–87, doi: 10.1016/j.drugalcdep.2013.05.011. N. Guenzel i L. Struwe, «Historical trauma, ethnic experience, and mental health in a sample of urban American Indians», «Journal of the American Psychiatric Nurses Association» 26/2 (2020), 145–56, doi: 10.1177/1078390319888266.

fizyczne zdrowje, ntp. czynstotliwość wystympowańo cukrzice¹⁶ a nymocy serca¹⁷. Sprowadzali'chmy tyż, jak historyczno trauma wpływ na uogólny sztand fizycznego zdrowjo a psychiczny sztand Ślůnzokůw. Respůndynty a respůndyntki uokryślali swůj sztand zdrowjo na skali uod 1 – «fest zły» do 5 – «fest dobry». Podszukowane Ślůnzoki pokazowali strzedńo na dobry sztand zdrowjo¹⁸. Do uokryślyńo psychicznego sztandu podszukowanych uosůb użyli'chmy skali uogólnego lynku. Podszukowane uosoby deklarowały, jak czynsto bez uostatńe dwa tydńe (uod 1 – «żodyn roz» do 4 – «bezma kożdy dżyń») wystympowały u ních lynkowe symptůmy, ntp. «Bůt(a) zech tak nyspokojny/o, iże ný poradźůt(a) zech wyśedźeć na jednym placu». Pojstrzůd respůdyntůw take symptůmy pojowjały śe strzedńo roz na pora dńi¹⁹. Rezultaty pokazujům, iże czynstszsze myśli uo historycznyj traumje, a we kůnsekwyncyjy wyższe symptůmy historycznyj traumy, przekłodajům śe na deklarowane gorsze fizyczne zdrowje²⁰ a wyższe rezultaty na skali uogólnego lynku²¹. Ukazuje to, jak srogi a wożny wpływ mo historyjo na kożdōdżynne żywobyće nastympnych gýneracyjůw człůnkůw straumatyzowanych grup.

Spółeczne kůnsekwyncyje historycznyj traumy

Kej sztaunujmy uo mýjndzygýneracyjnym przekaże traumy a jeji negatywnym wpływje na zdrowje, idże zadać śe pytańy, pojakymu tyn przekaz durch śe utrzymuje. Jednym ze powodůw może być to, iże pamjyńć uo grupowyj traumje mo tyż adaptacyjne fůnkcyj – mo uostrzegać nastympne gýneracje przed zewnyntyrznům grupům abo jeji faktorym, co ńeśe ze sobům zagroźyńy, i uchrůńić przed nowymi szprymami straty. Jednům ze kůnsekwyncyjůw wiktimizacyje grupy może być uobńiżůno dufność do ludźi spoza jeji kryngu. Je to fest skuteczno sztrategijo wczos kůnfliktu, nale przy pokoju abo we sytuacyji zagroźyńo, kere nýma swjůnzane ze przinoleżnośćům do grupy, może uůna mjeć negatywne kůnekwyncyje, co sprawdzili'chmy pojstrzůd łymkůw a Ślůnzokůw.

Zapytali'chmy ludźi, co idyntyfikujům śe jako łymkińi/łymko abo Ślůnzoczka/Ślůnzok, na wjela dufajům roztůmajtym polskim insztitucyjům a polskim sůmśadům. Uodpowjedźi bůły dowane na 5-stopńowyj skali (uod 1 – «ganc ný dufům» do 5 – «ganc

¹⁶ S. Swift, «Diabetes: Native American wrestles with a dangerous epidemic», «American Indian Report» 16/11 (2000), 12–14.

¹⁷ M.Y.H. Brave Heart, «Gender differences in the historical trauma response among the Lakota», «Journal of Health & Social Policy» 10/4 (1999), 1–21, doi: 10.1300/J045v10n04_01.

¹⁸ $M = 3,82$; $SD = 0,86$.

¹⁹ $M = 1,99$; $SD = 0,80$.

²⁰ x – myśli uo historycznyj traumje, m – symptůmy historycznyj traumy, y – gýneralne fizyczne zdrowje: x - m : $b = 0,41$; $SE = 0,02$; $p < 0,001$; $95\%CI[0,36; 0,45]$; bezpostrzedńi efekt: $b = 0,10$; $SE = 0,05$; $p = 0,02$; $95\%CI[0,01; 0,19]$; postrzedńi efekt: $b = -0,15$; $SE = 0,03$; $95\%CI[-0,21; -0,09]$.

²¹ x – myśli uo historycznyj traumje, m – symptůmy historycznyj traumy, y – uogólny lynk: x - m : $b = 0,41$; $SE = 0,02$; $p < 0,001$; $95\%CI[0,36; 0,45]$; bezpostrzedńi efekt: $b = -0,01$; $SE = 0,04$; $p = 0,74$; $95\%CI[-0,10; 0,07]$; postrzedńi efekt: $b = 0,14$; $SE = 0,03$; $95\%CI[0,09; 0,20]$.

dufũm»). Ustrzedũne rezultaty pokazujũm, iŹe łymki a Źlũnzoki dufajũm Polokũm we strzedũm stopũu²². Analiza swjũnzkwũm mjuindy historycznũm traumũm a poŹũmym dufnoŹi do ludŹi spoŹa wloŹnyj grupy pokozala ŹaŹ, iŹe we uobuch społecznoŹiach czynstszje myŹli uo historycznyj traumje kludŹũy do wyŹszych symptũmũw historycznyj traumy, a te wjũnzaly Źe ze niŹszũm dufnoŹi do Polokũw²³. Uokrũm tego gyfil historycznyj traumy a jeji liczne kũsekwyncyje, w tym brak dufnoŹi, mogũm ulygać naŹylyũu skuli doŹwjodczanyj terozki dyskryminacyje.

Podszukowaũa pokazujũm, iŹe uodczuwano dyskryminacyjo, swjũnzano ze etnicznũm przinoleŹnoŹi, kero kejsik bũla przyczynũ agresyje wobec danyj grupy, zmocno gyfil traumatyzacyje²⁴. We trzech pytaũach poproŹyli'chmy uczestnikũw naszego podszukowaũa uo uocyna uodczuwanyj dyskryminacyje, ntp. «Przidarũto mi Źe być potraktowanym Źygrzecnyj abo Źysprawjedliwje skuli tego, iŹe'ch je łymkiũũm/łymkym (Źlũnzoczkwũm/Źlũnzokym)». Podszukowane uosoby dowaly uodpowjydz na skali uod 1 – «ganc Źe Źy zgodũũm» do 5 – «ganc Źe zgodũũm» (akuratũiŹsze informacyje uo spũłczesnyj dyskryminacyji a jeji kũsekwyncyjach pojstrũd podszukowanych grup znojdujũm Źe we nastypnym parće). UokoŹalo Źe, iŹe pojstrũd łymkwũ a Źlũnzokũw wyŹszy gyfil doŹwjodczanyj dŹiŹo dyskryminacyje wjũnzol Źe ze czynstszymi myŹlami uo historycznyj traumje²⁵ a czynstszymi psychologicznymi reakcyjami na historyczno trauma²⁶. Co wjyncyj, uobje zorty dyskryminacyje (historyczno a teroŹno), bez psychologiczno uodpowjydz na historyczno trauma, uobũiŹaly dufnoŹ do Polokũw²⁷. Inkszymi słowami – we relacyji mjuindy doŹwjodczanũm dŹiŹo dyskryminacyjũm a poŹũmym dufnoŹi do Polokũw kluczowo rola mo pamjyũć uo historycznych krziwdach.

Rekũmyndacyje abo jak uobũiŹyć negatywne skutki historycznyj traumy

JeŹli pamjyũć uo tragicznych zdarzyũach mo moc negatywnych kũsekwyncyjũw, mũno trza by bũto uũ Źich ajnfachowo przepũmũć? To je ale ŹnmygliŹ. Przekoz

²² Łymki: $M = 3,24$; $SD = 0,68$. Źlũnzoki: $M = 2,80$; $SD = 0,60$.

²³ Postrzedũi efekt: x – myŹli uo historycznyj traumje, y – symptũy historycznyj tramy, m – dufnoŹ do Polokũw. Łymki: $b = -0,15$; $SE = 0,05$; $95\%CI[-0,24; -0,06]$. Źlũnzoki: $b = -0,07$; $SE = 0,02$; $95\%CI[-0,11; -0,04]$.

²⁴ M. Sotero, «A conceptual model of historical trauma: Implications for public health practice and research», *Journal of Health Disparities Research and Practice* 1/1 (2006), 93–108.

²⁵ Łymki: $b = 0,31$; $SE = 0,05$; $p < 0,001$; $95\%CI[0,22; 0,40]$. Źlũnzoki: $b = 0,39$; $SE = 0,06$; $p < 0,001$; $95\%CI[0,29; 0,51]$.

²⁶ Łymki: $b = 0,07$; $SE = 0,03$; $p = 0,03$; $95\%CI[0,01; 0,13]$. Źlũnzoki: $b = 0,47$; $SE = 0,08$; $p < 0,001$; $95\%CI[0,30; 0,63]$.

²⁷ Postrzedũi efekt – teroŹno dyskryminacyjo – myŹli uo historycznyj traumje – symptũy historycznyj traumy – dufnoŹ do Polokũw. Łymki: $b = -0,04$; $SE = 0,02$; $95\%CI[-0,07; -0,02]$. Źlũnzoki: $b = -0,03$; $SE = 0,01$; $95\%CI[-0,05; -0,008]$.

wjedze uo historyji grupy, w tym tyj tragicznyj, a uo její kúnsekwyncyjach, ńy uodbywo ńe yno bez bezpostrzedńe ńwjadectwa. Uojce, co chcům chruńić svojich bajtli przed bolawům pamjyńcům, mogům ńy chćeć uń ńij uosprawjać a budujům tmj. kúnspiracyjo milczyńo²⁸. Nawet ale kej uo traumje ńy godo ńe direkt, její przekaz nastympuje we postrzedńi spusuńb, do przikładu bez zachowańa człůnkůw grupy, reakcyje na zachowańa inkszych uosůb a roztůmajte postawy, co sům warůnkowane wiktimizacyjům (ntp. unikańy używańo etńicznyj godki). Inkszymi słowami: unikańy tymatu bolawych zdarzyń ze przeszłości tyż je formům przekazu traumy. Toć, przekaz nastympuje tyż bez nauka historyje a roztůmajte formy upamjyntńyńo mińůnych zdarzyń. Uznańy a przerobjyńy traumy uod grupy její sprawcůw je ale woźnym faktorym, co půmogo pokrziwdzůnyj grupje pogodzić ńe ze wydarzyńami z przeszłości a lepij wjedzeć ńe rady z jejich mocwymjarowymi kúnsekwyncyjami²⁹. Brak djalogu uo traumatycznych szprymach może tyż mjeć negatywny wplyw na budowa relacyjůw ze wyńkszośćowymi grupami, skuli tego co te milczyńe może być wykorzystowane do legitymizacyje abo umyńszańo roszczyńůw, co wyńikajům ze strat a krziwd, půńeńůnych w przeszłości. We rezultaće jednům ze kúnsekwyncyjůw milczyńo uo historycznyj traumje może być gyfil gańby i ńiższości pojstrzůd człůnkůw dońwjadczůnych ńům grup.

ńyma tůż cwajflůnku, iże mus je kultywować pamjyńc uo historycznych zdarzyńach. Co idże srobić, coby przy podtrzymowańu bolawyj pamjyńci uobńiżyć negatywny wplyw traumatyzacyje? Podug rezultatůw podszukowań na tymat «społecznyj kuracyje» (*social cure*) ludże lepszyj wjedzům ńe rady ze dyskryminacyjům i deklarujům wyźszy psychiczny dobrosztand, kej czujům swjůnzek ze człůnkami svojij grupy, to je majům wysoki poźům grupowyj identyfikacyje³⁰. Uokrům tego to godka danyj grupy może być zdrzůdłym její pozytywnyj identyfikacyje³¹. Skirz tego prośylińchmy uczestńikůw uo uokryślyńy, jakům godkům (uod 1 – «yno po polsku» do 7 – «yno po łymkowsku/ślůnsku») posugujům ńe we roztůmajtych aspektach żyćo i kůmunikacyjnnych kůntekstach (ntp. we godce ze uojcami, kamratami, we społecznoścowych medyjach). I pojstrzůd łymkůw³²,

²⁸ Y. Danieli, «History and conceptual foundations», we: Y. Danieli (red.), «International Handbook of Multigenerational Legacies of Trauma» (New York: Springer Science & Bussiness Media, 1998), 1–17, doi: 10.1007/978-1-4757-5567-1.

²⁹ J.R. Vollhardt, L.B. Mazur i M. Lemahieu, «Acknowledgment after mass violence: Effects on psychological well-being and intergroup relations», «Group Processes & Intergroup Relations» 17/3 (2014), 306–23, doi: 10.1177/1368430213517270.

³⁰ S.A. Haslam, S.D. Reicher i M. Levine, «When other people are heaven, when other people are hell: How social identity determines the nature and impact of social support», we: J. Jetten, C. Haslam i S.A. Haslam (red.), «The Social Cure: Identity, Health and Well-Being» (New York: Psychology Press, 2012), 157–74.

³¹ H. Giles i P. Johnson, «Ethnolinguistic identity theory: A social psychological approach to language maintenance», «International Journal of the Sociology of Language» 1987/68, 69–99, doi: 10.1515/ijsl.1987.68.69.

³² M. Skrodzka, K. Hansen, J. Olko i M. Bilewicz, «The twofold role of a minority language in historical trauma: The case of Lemko minority in Poland», «Journal of Language and Social Psychology» 39/4 (2020), 551–66, doi: 10.1177/0261927X20932629.

i Ślůnzokůw³³ te uosoby, co czynścij używały łymkowskij/ślůnskij godki, mjały myńsze symptůmy historycznyj traumy, aniżeli te, co tak samo czynsto myślały uo historycznyj traumje, nale rzodźij używały godki swojij grupy. Inkszymi słowami: czynstsze posugowały śe łymkowskům godkům u łymkůw abo ślůnskům u Ślůnzokůw mo pozytywny wpływ na jeich psychiczny dobrosztand.

Dlo podsumowańo: we grupach, co wżyny udźoł w naszych podszukowańach, widzimy mjoyndzygeneracyjny przekaz traumy. Coby sztopnůńc negatywne kůnsekwyncyje historycznych zdarzjń, trza by wyeliminować faktůr, co durch je zmo go – dyskryminacyjo – i dũnżyc do ympatycznego uznańo traumy a dotkliwych strat, jake myńszoścůwe grupy w rezultaće historycznych zdarzjń pũńůstły, a cuzamyn z tym uznać rola, jake w tych zdarzjńach uodegrały grupy uodpedźalne za represyje. Pojstrzůd społecznoścj, kere bůły dośwjadczůne historycznům traumům, werćj śe pokazować korzjścj, co wynikajům ze kultywowańo myńszoścůwyj godki we rozťumajtych sferach żyćo (tyż we publicznyj pjestrzjńi) a przekazowańo jij do dalszych generacyjůw.

PRZEŚLADOWAŃ A HISTORYCZNO TRAUMA WE WILYMOWICACH

Tymoteusz Król (Tiöma fum Döchter)

Sztatus myńszoścj, kerům uod downa byli Wilymowjany, wjůnzło śe ze řyprzychylnoścům sũmśadůw; nawet w tak mockulturowym regjůne, jakim bůły uokolice Wilymowicůw, to je pograńicze Ślůnska a Małopolski. Pjysze prześladowańa, uo kerych wjymy, mjały plac w czasach kůntrreformacyje we XVII a XVIII storoczju. Wilymowjany, reformowane wańeliki, byli szykanowańi uod przybłytych z inkszych strůn katolikůw. Řykerych ś nich przimuszůno bůło do uopuszczyńo swojigo mjasta. We XIX storoczju sformowł śe stereotyp Wilymowjana-handlyrza. Tyn fach, inakszyj jake robota na roli, bůł na polskij wśi widzany za uoszydlivy. Wjerza wtynczno pojawjůł śe ausdruk «bjote Żydy», kerego używali dlo uokryślyńo Wilymowjanůw i Poloki, i Mjymce ze sũmśedńich wśi.

Skuli wysokigo prestiżu wilymowskich kramorzůw we handlowych uostrzodkach, gospodorzůw, a tyż dobrobytu, co panowł we mjasteczku, moc Wilymowjanůw řy dośwjodczalo aktůw dyskryminacyje abo śe řimi řy przejmowalo, bo w samych Wilymowicach byli wjynkszoścům. Inakszyj bůło przy żyńacze wilymowskigo synka abo dżouchy ze czowjekym z keryjś uokolicznyj wśi (co ale przidorzało śe rzodko); take uosoby řyroz bůły adresatami naśmijwkůw i wicůw. Mjyszkańce uokolice, tak Mjymce, jake i Poloki, řy pokazowali takigo zachwytu Wilymowicami, jake politykery a publicysty. Pojstrzůd tych uostatńich ći, co stoli po strůńe Mjymjec, widźeli mjasto jake «uosada relikťůw pramjymjeckoścj», a ći, co stoli po strůńe Polski, jake dowůd na to, iże nawet przy cudzym pochodzjńu migranty mogům być

³³ Interakcyjo czynstoścj myślyńo uo historycznyj traumje a używańo ślůnskij godki: $b = -0,04$; $SE = 0,02$; $p = 0,01$; 95%CI[-0,08; -0,001].

Polokami. Wylimowjany zauobycz ný angażowali śe w te politiczne dyskusyje. Tak Mjymce, jak i Poloki, byli dlů ních «cudze», we kúntrze do «swojich» – Wylimowjanůw.

Poczůntek II śwjatowyj wojny i swjůnzany ś nim mus deklarowało mjymjeckij norodo-wości (folkslista) utrwalůł stereotyp Wylimowjana-Mjymca pojstrzůd polskich mjyszkancůw. Choćoż moc Wylimowjanůw půmogało uokolicznym Polokům wczos wojny, pů nój zaczęła śe wela prześladowań, uoficjalńy racjůnalizowano jak půmsta za wojynne zbrodnje Mjymcůw. Podug Wylimowjanůw to bůt jyno pretekst, skuli tego co nýroz przidorzało śe, iże wyśedlane a zawjyrane w heresztach bůty te uosoby, co przůdźij ný podpisowały folkslisty, ukrywały śe przed suźbům we Wehrmachće abo půmogały Polokům. Głównym powodym prześladowań mjała być chyntka zagrabjńy statkůw, jak tyż downo nýchyńć a zowiść wobec Wylimowjanůw skuli kulturowych a finansowych růźnic. W rezultaće dźiwokich wyśedlńy (ńylegalnych nawet podug tamtyjszego prawa) moc wylimowskich familijůw de fakto bůto pozbawjůne dachu nad gowům na dwanośće lot, choća juź we 1946. r. uznano bůto prawo wyjnszości ś ních do uodzyskań statku. We 1945. r. wydano bůto zakoz używańo wylimowskij godki a uoblyczki, za czym wachowali mjejscowe Poloki. Tyn zakoz bůt uosobliwje problematyczny do bajtli, co inkszyj godki ný znały. Nýroz ganc zabrůńano bůto jim godać, co kludźůto do dalszych traum, a nawet průb samobůjstwa, kere Wylimowjany motywujům sztofami, jake bůty nakłodane na bajtli.

Historyki, co uopisowali powojynne losy Wylimowjanůw, czynsto abo půmijali problem prześladowań a tuplikowali to «ńyzagojůnymi ranami», abo stosowali sztrategijo przećepowańo uodpedźalności z Polokům, co zamjyszkowali uokoliczne wśe, na bliźjy nýuokryślůnych «kůmuńistůw» abo «ůwczesne władze». Pojowjajům śe tyż subiektywne polskocyntriczne (rzdźij mjymjeckocyntriczne) teksty uod historykůw, co průbujům dokozać swoja neutralność a uobiektywizm, wszyjske ale przedstawjajům ganc inkszy uobroz historyje, ańiżeli tyn zapisany we zbiorowyj pamjyńci uod Wylimowjanůw i kultywowany we ustnym przekaże. Průby publicznego pokozañ tyj wylimowskij perspektywy czynsto trefajům na uodpora naukowcůw, dźałaczcůw a politikerůw, co reprezyntujům wyjnszoścowo perspektywa. Dowodźi to, iże recht mo ślůnsko antropolożka Graźyna Kubica-Heller (2011: 156), kej pisze, iże «ofyn prezjntowańy swojij tůżsamości, kero je inkszo, ańiżeli zakłodo czowjek, z kerym godůmy, bywo widzane za agresywno mańifestacyjo»³⁴.

³⁴ G. Kubica-Heller, «Milczenie i dominacja: Przemilczenia w kontekście wielokulturowości», we: G. Kubica-Heller (red.), «Śląskość i protestantyzm: Antropologiczne studia o Śląsku Cieszyńskim, proza, fotografia» (Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2011), 153–64.

Psychologiczne konsekwencje dyskryminacji



*Michał Bilewicz, Maria Mirucka,
Magdalena Skrodzka, Michał Wypych*

Dyskryminacja idzie pokopić jak społeczne zjawisko, co wynika ze potrzeby chrząnąć siebie a reagować na uodczuwany strach³⁵. Je uina bezpodstawnym – bo wywodzi się ze nychyńci a felernych majnągów – wykluczającym jednostków skuli jejich przynależności do ukryślonych społecznych grup³⁶. Dyskryminacja polygo na uznaniu uod jedny grupy, czynsto tyj, co dūminuje, iże uosoby, co mająm ukryśluno cecha (do przykładu inkszy wyglūnd, pteć, wjerzyńa, tradycyje), sūm dlū nīj zagrożyńym a skirz tego winne być wykluczūne ze społeczyństwa (tmj. bezpostrzednio dyskryminacyjo) abo iże sūm uine czynzarūm dlo reszty społeczeństwa i nīj zasugujūm na wszystkie prawa (tmj. postrzednio dyskryminacyjo). Moc podszukowań pokazuje, iże zjawisko dyskryminacyje mo negatywny wpływ i na jednostka, i na społeczyństwo.

Ludźe, co dośwjodczajūm wykluczyńo abo społecznego napjyntnowańo skuli przynależności do ukryślūnyj grupy, wykazujūm niŹszy gyfil włośnego werty a uogūlny niŹszy poŹym psychicznego dobrosztanu³⁷. Te ludźe, kerym śwjedūmość przynależności do dyskryminowanej grupy przekazali inksze jeji człūnki, rzodŹij przejawajūm skłūnność do dewaluowańo samych siebie, czyńścij sūm ale zicher uo wrogości ze strūny wyjnkszoścowyj grupy a myńij jij dufajūm³⁸. Reakcyje na wykluczyńy idŹe

³⁵ J. Greenberg, M. Landau, S. Kosloff i S. Solomon, «How our dreams of death transcendence breed prejudice, stereotyping, and conflict: Terror management theory», we: T.D. Nelson (red.), «Handbook of Prejudice, Stereotyping, and Discrimination» (New York: Psychology Press, 2009), 309–32.

³⁶ J. Keller, «In genes we trust: The biological component of psychological essentialism and its relationship to mechanisms of motivated social cognition», «Journal of Personality and Social Psychology» 88/4 (2005), 686–702, doi: 10.1037/0022-3514.88.4.686.

³⁷ S. Assari, E. Moazen-Zadeh, C.H. Caldwell i M.A. Zimmerman, «Racial discrimination during adolescence predicts mental health deterioration in adulthood: Gender differences among Blacks», «Frontiers in Public Health» 5 (2017), 104, doi: 10.3389/fpubh.2017.00104.

³⁸ D. Rivas-Drake, D. Hughes i N. Way, «A preliminary analysis of associations among ethnic racial socialization, ethnic discrimination, and ethnic identity among urban sixth graders», «Journal of Research on Adolescence» 19/3 (2009), 558–84, doi: 10.1111/j.1532-7795.2009.00607.x.

potajlować na wroge wobec siebie a wroge wobec uoprawcy. Kej kukūmy na psychiczny dobrosztand czowjeka, trza dać pozūr, iże szprymy dyskryminacje, bez wzglyndu na forma radzyńo się s nimi, majūm negatywny wpływ na psychiczne zdrowje. Czynyto wjūnzūm się uūne ze przeżywanym chrūńicznego sztresu, lynkowymi a depresyjnymi zaburzyńami, a nawet symptūmami PTSD³⁹. Kej czowjek durch mo gyfil zagrozyńo, to kludzi to do majnūngu, iże ganc egal jak uūn bydże prūbowoū, sytuacje zūwizū ņy idże smjyńić, czego kūnsekwyncyjūm sūm ymocjūnalne deficyty⁴⁰. Sztyjc ale podszukowańa pokazujūm, iże dyskryminacyjo we kūntekście aktualnych wydarzyń je barzīj desztrukcyjno, ańizeli tako, co trwo dugszy czas, do przykūdu skuli historycznych kūnfliktūw⁴¹. Je tak wjerza skuli tego, iże przy tyj uostatńij znaczyńy zaczyno mjeć gyfil spūlnoty ze inkszymi czūłnkami dyskryminowanij grupy a pogodzyńy się ze przeżywanūm sytuacyjūm. Ne tyj podstawje idże postawić hipoteza, iże pandymijo COVID-19 je woźnym zagrozyńym dlo myńszośćowych grup ņy yno skirz ekūnūmicznych przyczyn, nale tyż skirz tego, że jeji czūłnki czyńsij trefajūm się ze kerowanymi w jejich strūna wrogimi postawami a we wjynkszym stopńu uodczuwajūm skutki tyj zorty dyskryminacyje. Tego rezultaty jest festelne swjynkszyńy gyfilu zagrozyńo a psychiczne uobczūńzyńy, fest powoźńisze, ańizeli u czūłnkūw grupy, co dūminuje, bo spowodowane tak lynkym przed wirusym SARS-CoV-2, jak i brakym uodpedńigo społecznego sparćo⁴².

Dyskryminacyjo jak szprymy myńszości: podszukowańa pojstrzūd łymkūw a Wylomowjanūw

We podszukowańu, co kludzyli'chmy pojstrzūd Wylomowjanūw a łymkūw, sprowadzali'chmy kūnsekwyncyje szprymūw dyskryminacyje skirz pochodzyńo⁴³. Coby uosza-

³⁹ R.T. Carter, M.Y. Lau, V. Johnson i K. Kirkinis, «Racial discrimination and health outcomes among racial/ethnic minorities: A meta-analytic review», *Journal of Multicultural Counseling and Development* 45/4 (2017), 232–59, doi: 10.1002/jmcd.12076.

⁴⁰ Vines, J.B. Ward, E. Cordoba i K.Z. Black, «Perceived racial/ethnic discrimination and mental health: A review and future directions for social epidemiology», *Current Epidemiology Reports* 4/2 (2017), 156–65, doi: 10.1007/s40471-017-0106-z.

⁴¹ McClendon, N. Kressin, D. Perkins, L.A. Copeland, E.P. Finley i D. Vogt, «The impact of discriminatory stress on changes in posttraumatic stress severity at the intersection of race/ethnicity and gender», *Journal of Trauma & Dissociation* 22/2 (2021), 170–87, doi: 10.1080/15299732.2020.1869079.

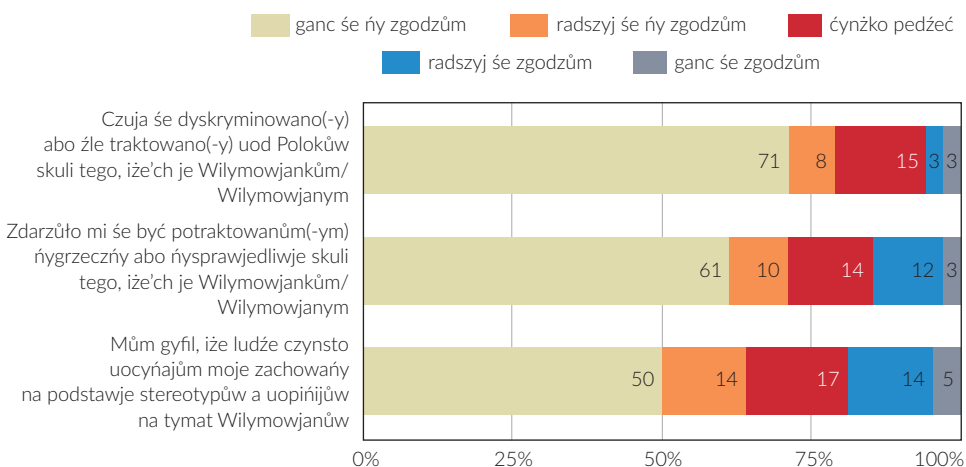
⁴² W.T.L. Cox, L.Y. Abramson, P.G. Devine i S.D. Hollon, «Stereotypes, prejudice, and depression: The integrated perspective», *Perspectives on Psychological Science: A Journal of the Association for Psychological Science* 7/5 (2012), 427–49, doi: 10.1177/1745691612455204.

⁴³ L. Ayalon i A.M. Gum, «The relationships between major lifetime discrimination, everyday discrimination, and mental health in three racial and ethnic groups of older adults», *Aging & Mental Health* 15/5 (2011), 587–94, doi: 10.1080/13607863.2010.543664.

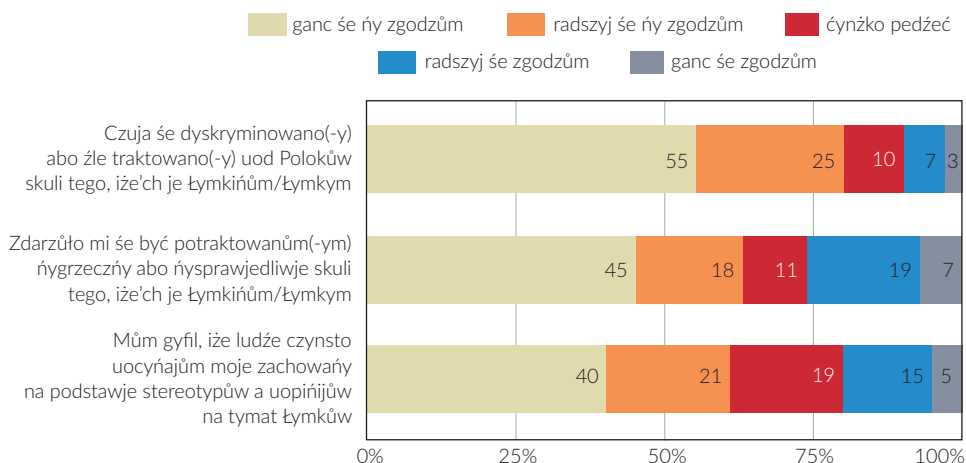
⁴² C. Wu, Y. Qian i R. Wilkes, «Anti-Asian discrimination and the Asian-white mental health gap during COVID-19», *Ethnic and Racial Studies* 44/5 (2021), 819–35, doi: 10.1080/01419870.2020.1851739.

⁴³ Wylomowjany: $N = 116$, wyjtek: $M = 48,54$; $SD = 22,11$. Łymki: $N = 291$, wyjtek: $M = 46,14$; $SD = 18,78$.

cować gyfil dyskryminacyje, co wyńiko ze wylomowskich abo łymkowskich korzyńůw, podszukowane uosoby uodpadały na trzi pytańa (treść pytań a procyntowy rozkład uodpowjedzi dlo Wylomowjanůw pokazuje Wykres 5., a dlo ŁymkŮw – Wykres 6.)⁴⁴. Uodpowjadano bŮto na skali uod 1 – «ganc Ńe zgodzŮm» do 5 – «ganc Ńe ńy zgodzŮm».



Wykres 5. Procyntowy rozkład uodpowjedzi na pytańa na tymat gyfilu dyskryminacyje pojstrzŮd Wylomowjanůw



Wykres 6. Procyntowy rozkład uodpowjedzi na pytańa na tymat gyfilu dyskryminacyje pojstrzŮd ŁymkŮw

⁴⁴ Wylomowjany: $M = 1,91$; $SD = 1,08$. Łymki: $M = 2,07$; $SD = 1,08$.

Dyskryminacje skirz etnicznego pochodzyńo dośwjadczyło kole 17% podszukowanych Wylimowjanůw a kole 26% podszukowanych Łymkůw (strzedńo uodpowjydz uod «ćynżko pedźeć» do «ganc śe zgodźum» na trzi pytańa). Idze ale podejzdrzywać, iże procynt dyskryminacyjnych szprymůw je wyjnkszy ńy yno pojstrzůd wszyjskich człůnkůw podszukowanych grup, nale tyż pojstrzůd anketowanych. Czyńść anket bůła folowano uod ludźi, co ńy pochodźyli z danyj grupy, co můgło mjeć wpływ na uodpowjedy. Uokrům tego ńykere podszukowane uosoby w trakće podszukowańo abo pũ ńim wyrożały ńydufność co do wykorzystaño sebranych danych. Uobńiżũno dufność je jednũm ze kůsekwyncyjũw dośwjodczanyj dyskryminacyje.

We uobuch grupach respůdyntki a respůdynty byli pytańi, na wjela dufajũm roztũmajtym polskim insztitucyjũm a polskim sũśadũm (uod 1 – «ganc ńy dufũm» do 5 – «ganc dufũm»). Strzedńo tak Wylimowjany, jak i Łymki we umjarkowanym stopńu dufajũm Polokũm a polskim insztitucyjũm⁴⁵. Cuzamyn ze wzrostym uodczuwanyj dyskryminacyje poźũm dufności do Polokůw ślatowoł⁴⁶. Dyskryminacyjo mjała tyż negatywny wpływ na gyfil śyły grupy u Wylimowjanůw⁴⁷. Im wyjncyj podszukowane ludźe dośwjodczali dyskryminacyje, tym barźij mjeli skłũnność wjerzić, do przykładu, iże to Poloki bydũm mjeli śylńijszo pozycyjo we regjũne za dwadźiśca łot⁴⁸. Uokrům tego uodczuwano dyskryminacyjo mjała swjũnzek ze uobrazym śebje a ze psychicznym sztandym reprezytantůw podszukowanych grup.

Zapytali'chmy podszukowanych ludźi uo jejich gyfil włośnego werty (ntp. «Mjarkuj, iże'ch je wertno w takim stopńu, jak inksze ludźe»)⁴⁹. Uokozało śe, iże cuzamyn ze wzrostym szprymůw dyskryminacyje skirz wylimowskich korzyńũw ślatuje gyfil włośnego werty u anketowanych⁵⁰. Dyskryminacyjo mjała wpływ tyż na zakres symptũmůw depresyje pojstrzůd Wylimowjanůw. Prośyli'chmy anketowanych uo ukryślyńy, jak czynsto za uostatńie 2 tydńe mjeli take problemy jak ntp. gyfil jankoru, przignymbjyńo a braku nadźeje (uod 1 – «żodyn roz» do 4 – «bezma koždy dźyń»)⁵¹. Rezultaty podszukowańo pojstrzůd Wylimowjanůw pokazujũm, iże wyźszy poźũm deklarowanyj dyskryminacyje swjũnzany je ze czynstszymi symptũmami depresyje⁵². Pojstrzůd Łymkůw dyskryminacyjo mjała sroge znaczyńy dlo jejich psychicznego dobrosztandu, to je uogũlnego gyfilu zadowolyńo ze żyćo, mjerzũnego w takich ausdrukach jak «Kej bych můg(ła) jeszcze roz przeżyć swoje żyće, bezma ńiczego bych ńy mjyńũt(a)» (uod

⁴⁵ Wylimowjany: $M = 3,40$; $SD = 0,73$. Łymki: $M = 3,25$; $SD = 0,70$.

⁴⁶ Wylimowjany: $r = -0,30$; $p < 0,001$. Łymki: $r = -0,12$; $p = 0,05$.

⁴⁷ Skala uodpowjedy uod 1 – «zdecydowańy Poloki» do 5 – «zdecydowańy Wylimowjany» $M = 2,64$; $SD = 0,71$.

⁴⁸ $r = -0,39$; $p < 0,001$.

⁴⁹ $M = 3,69$; $SD = 0,47$.

⁵⁰ $r = -0,29$; $p < 0,001$.

⁵¹ $M = 1,61$; $SD = 0,61$.

⁵² $r = 0,30$; $p < 0,001$.

1 – «ganc śe ńy zgodzŭm» do 5 – «ganc śe zgodzŭm»)⁵³. Im wyższy poziom dyskryminacje skuli pochodzŭno deklarowali łymkowske respŭndynty, tym niższy bŭł jejich psychiczny dobrosztand⁵⁴.

Szprymy kŭntaktu ze godkŭm ńynawiści u łymkŭw a Wilymowjanŭw

Co to je godka ńynawiści?

Podug definiŭcije, keryj forszlag dała Rada Ojropy, godka ńynawiści to sŭm «wypowiedzi, co szyrzŭm, propagujŭm abo usprawiedliwajŭm rasowo ńynawiści, ksynofobijo, antysymityzm a inksze formy ńynawiści, co bazujŭm na ńytolerancji»⁵⁵. Szyrzyń śe godki ńynawiści moŭe kludzić do wzrostu dyskryminacje i uprzedzŭń wobec jej uofar⁵⁶, moŭe być dośwjudczane jak take, co krziwdzi, a uodbijać śe na psychicznym zdrowju ludzi, co sŭm cyłym ńynawistnych wypowiedzi⁵⁷.

Coby przewjedzieć śe, jak czynsto Wilymowjany a łymki trefajŭm śe ze wymjerzŭnŭm w ńich godkŭm ńynawiści, pokazali'chmy anketowanym trzi wypowiedzi, kere lokalne ferajny a aktywisty uznali za przykłady godki ńynawiści skierowanyj protiŭ jejich grupŭm. Zapytali'chmy, jak czynsto majŭm kŭntakt ze podanymi na take ausdruki a w jakich placach śe ś ńimi trefajŭm.

Czynstość i place kŭntaktu ze godkŭm ńynawiści u łymkŭw a Wilymowjanŭw

31% łymkŭw a 33% Wilymowjanŭw deklarowało, iŭe ŭodyn roz ńy trefajŭm śe ze skierowanŭm protiŭ ńim godkŭm ńynawiści. 13% łymkŭw a 2% Wilymowjanŭw deklaruje, iŭe czynsto abo fest czynsto je cyłym godki ńynawiści. We uobuch grupach wjynkszość anketowanych zadeklarowała, iŭe trefjo śe, nawet jeŭli fest rzodko, ze skierowanŭm protiŭ śebje godkŭm ńynawiści.

⁵³ $M = 3,48$; $SD = 0,80$.

⁵⁴ $r = -0,12$; $p < 0,05$.

⁵⁵ Komitet Ministrŭw Rady Europy, «Recommendation no. R (97) 20 of the Committee of Ministers to member states on „hate speech”», za: <http://www.mowanienawisci.info/post/rada-europy> [dostymp: 29.07.2021].

⁵⁶ M. Bilewicz i W. Soral, «Hate speech epidemic: The dynamic effects of derogatory language on intergroup relations and political radicalization», «Political Psychology» 41/S1 (2020), 3–33, doi: 10.1111/pops.12670.

⁵⁷ C. Cervone, M. Augoustinos i A. Maass, «The language of derogation and hate: Functions, consequences, and reappropriation», «Journal of Language and Social Psychology» 40/1 (2021), 80–101, doi: 10.1177/0261927X20967394.

Tabula 1. Czynstość kùntaktu ze godkùm òynawiści u łymkùw a Wilymowjanùw

	żodyn roz	rzodko	roz za czas	czynsto	fest czynsto
Łymki	31,3%	35,7%	20,2%	7,7%	5,1%
Wilymowjany	33%	51,4%	13,8%	0,9%	0,9%

Nojwjyncyj łymkùw (49%) deklarowało, iże trefjo śe ze godkùm òynawiści we internecu; uokrùm tego przidorzo śe to we publicznej pjestrzyńi (16%), kej godajùm ze kamratami (15%) a we inkszych sytuacyjach (25%). Nojrzodżij taki kùntakt bůł deklarowany we radyju (2%) a preše (4%). Pojstrzùd Wilymowjanùw nojwjyncyj anketowanych mjało kùntakt ze godkùm òynawiści przy godce ze kamratami (32%), we publicznej pjestrzyńi (19%) a we inkszych sytuacyjach (19%). Nojrzodżij ze godkùm òynawiści Wilymowjany trefajùm śe w radyju (1%) a preše (1%).

Tabula 2. Place kùntaktu ze godkùm òynawiści. Tabula pokazuje procynt respùdyntùw, co zadeklarowali kùntakt ze godkùm òynawiści we danyj pjestrzyńi. Procynta òy sumujùm śe do 100%, bo pytańy mjało charakter uotwartego uobjoru – koždy móg zaznaczyć wjyncyj, ańiżeli jedna uodpowjydz.

	Łymki	Wilymowjany
Telewizyjo	5%	2,9%
Radyjo	2%	0,6%
Presa	4%	1,2%
Internec	49%	6,9%
Publiczno pjestrzyń	16,4%	19,1%
Na ulicy	10,7%	9,8%
Przy godce ze kamratami (ntp. w roboće, szkole)	14,8%	32,4%
We inkszych sytuacyjach	24,8%	18,5%

Idże dać pozůr, iże Łymki a Wilymowjany czynścij trefajùm śe ze godkùm òynawiści we pjestrzyńach, kere cýnżyj moderować, a prawidła kùmuńikacyje sům myńij uregulowane (ntp. internec, publiczno pjestrzyń, godki ze kamratami), a stosůnkowo mało anketowanych deklarowało kùntakt ze godkùm òynawiści we pjestrzyńach, co podlygajùm sýłńijszyj regulacyji (telewizyjo, radyjo, presa).

Godka nynawiści a zdrowje i dobrosztand

Czynstszy kontakt ze godkóm nynawiści może uodbijać się na zdrowju ludzi, co sům na rã wystawjůne. Podszukowańa pokazujům, iże szyrzyrý się godki nynawiści je swjůnzane ze społecznym wykluczyńym⁵⁸ a wjeloscům samobójstw, kere popońńajům uofjary nynawistnych wypowiedzi⁵⁹. Czyny kontakt ze godkóm nynawiści może wywołować gyfil lynku a negatywny wpływać na samouocyna⁶⁰.

I u Wilymowjanów, i Łymków kontakt ze godkóm nynawiści wjůnzol się ze gorszym psychicznym zdrowjym, nawet po skůntrolowańu uo inksze formy dyskryminacyje, jakich dośwjodczajům człůnki myńszośćowych grup. Im czyńścij Wilymowjany trefjali się ze godkóm nynawiści, tym śylńijsze bůły u nich symptůmy depresyje a tym gorso launa.

Tabula 3. Wpływ godki nynawiści na psychiczne zdrowje a launa u Wilymowjanów

	Symptůmy depresyje	Negatywno launa
Kontakt ze godkóm nynawiści	0,43***	0,36***
Szprymy dyskryminacyje	0,29***	0,24**
R ²	0,19***	0,13***

U Łymków czynstszo ekspozycjo na godka nynawiści bůła swjůnzano ze gorszym launům.

Tabula 4. Wpływ godki nynawiści na psychiczne zdrowje a launa u Łymków

	Negatywno launa
Kontakt ze godkóm nynawiści	0,14**
Szprymy dyskryminacyje	0,15**
R ²	0,03*

⁵⁸ B. Mullen i D.R. Rice, «Ethnophaulisms and exclusion: The behavioral consequences of cognitive representation of ethnic immigrant groups», «Personality and Social Psychology Bulletin» 29/8 (2003), 1056–67, doi: 10.1177/0146167203254505.

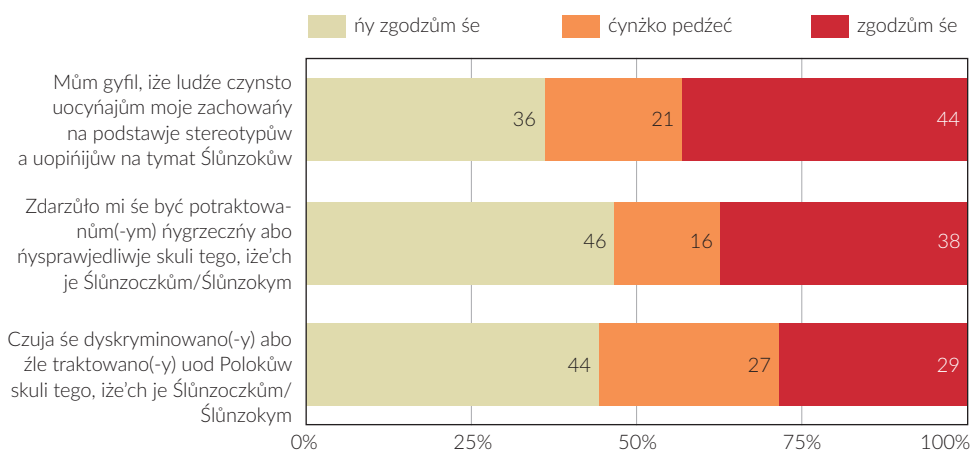
⁵⁹ B. Mullen i J.M. Smyth, «Immigrant suicide rates as a function of ethnophaulisms: Hate speech predicts death», «Psychosomatic Medicine» 66/3 (2004), 343–48, doi:10.1097/01.psy.0000126197.59447.b3.

⁶⁰ C. Cervone, M. Augoustinos i A. Maass, «The language of derogation and hate: Functions, consequences, and reappropriation», «Journal of Language and Social Psychology» 40/1 (2021), 80–101, doi: 10.1177/0261927X20967394.

Te rezultaty korespondują z wcześniejszymi podzukowaniami uod Laury Leets, kero pokazała, iże być uofarum godki řynawiści może negatywny uodbijać się na psychicznym zdrowiu⁶¹. Z pocztunku te ludzie, co doświodczają godki řynawiści, mogum reagować gniewym, strachym i podatnościum na rany. Z czasym kunktakt ze godkum řynawiści może mjeć wpływ na postawy wobec wyjnkszoścowyj grupy. Uofjary godki řynawiści prubujum tyż wjedzieć się rady ze tymi szprymami do przykładu bez smjana svojigo zachowańo. Ukrywańy svojij tůżsamości, do przykładu bez powstrzymowańy się uod używańo rdzynnyj godki we řykerych pjestrzynach, może być spusbym na radzyńy się ze szprymami godki řynawiści a uńikańy dalszyj dyskryminacyje.

Swjůnzek mjyllandy dyskryminacyjům a społecznũm dufnościum wczos epidymije COVID-19: podzukowańa łymkũw, Kaszubůw a Ślůnzokũw

W naszych podzukowańach zmjerzili'chmy szprymy dyskryminacyje, tyż wczos pandymije COVID-19, pojstrzũd poruch norodowych a etnicznych myřszości we Polsce (Kaszuby, łymki, Ślůnzoki)⁶². Sprowdzali'chmy tyż swjůnzek mjyllandy czynstościum



Wykres 7. Skala dyskryminacyje we populacji Ślůnzokũw. Rozkłady uodpowjedy z agregacyjũm pozytywnych uodpowjedy (4–5 na pjyńcõpũntkowyj skali, kaj 4 uoznoco «řradszyj się zgodzũm», a 5 – «ganc się zgodzũm» a negatywnych (1–2 na pjyńcõpũntkowyj skali (1–2; kaj 1 uoznoco «ganc się zgodzũm», a 2 – «řadszyj się řy zgodzũm»).

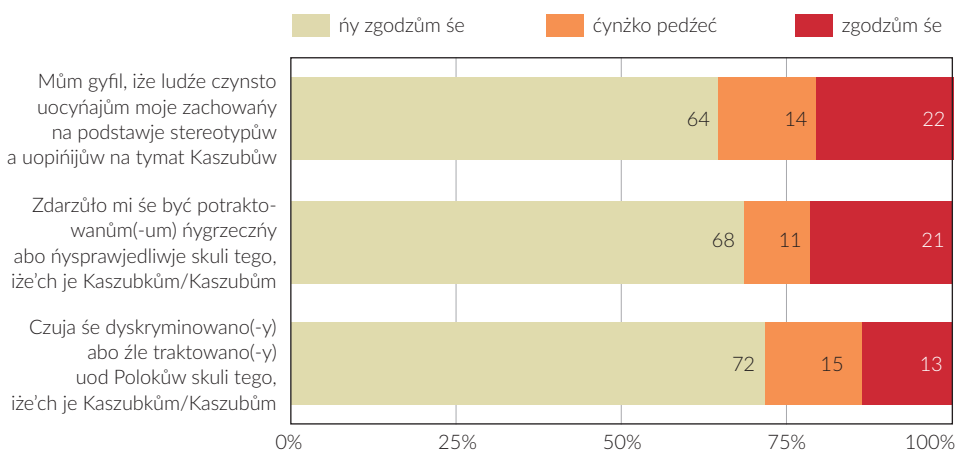
⁶¹ L. Leets, «Experiencing hate speech: Perceptions and responses to anti-Semitism and antigay speech», «Journal of Social Issues» 58/2 (2002), 341–61, doi: 10.1111/1540-4560.00264.

⁶² Kaszuby: N = 318, wyjk: M = 33,02; SD = 14,64. Łymki N = 84, wyjk: M = 37,87; SD = 17,48. Ślůnzoki: N = 590, wyjk: M = 43,91; SD = 18,38.

dośwjodczaŲ dyskrjminacyje a społecznŲm dufnośćŲm. Anketowane uoznacza-
li, w jakim stopŲu dufajŲm policyji, reskырŲnkowi, dochtorŲm, robotŲnikŲm sanepidu
a miŲnistrowi zdrowjo (1 – «ganc Ųy dufŲm», 5 – «ganc dufŲm»). Ųy kludzyli'chmy takich
analizŲw na wylmowskij myŲszości skuli za małyj liczebnośćŲ prŲby.

PojstrzŲd podszukowanych grup nojwjynkszy procynt takich, co dośwjodzajŲm
dyskrjminacyje, uwidzeli'chmy pojstrzŲd ŲłŲnzokŲw. 44% anketowanych przedsta-
wićelŲw ŲłŲnskij myŲszości czuje Ųe uocyŲanych na podstawie stereotypŲw a uopiŲni-
jŲw uo ŲłŲnzokach jak grupje, 38% przidarzŲło Ųe być potraktowanym ŲygrzecznŲy abo
Ųysprawjedliwje skuli swojjj tŲżsamośćŲ, a 29% czuje Ųe dyskrjminowane.

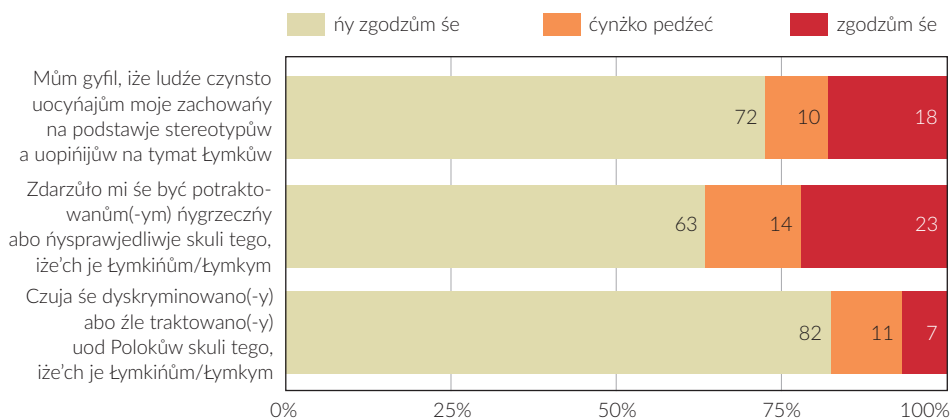
13% anketowanych KaszubŲw czuje Ųe uocyŲanych na podstawie stereotypŲw,
a 21% deklaruje, iŲe bŲło ŲygrzecznŲy abo Ųysprawjedliwje potraktowanych skuli tego,
iŲe sŲm Kaszubami. 22% KaszubŲw czuje Ųe dyskrjminowanych skuli pochodzŲno.



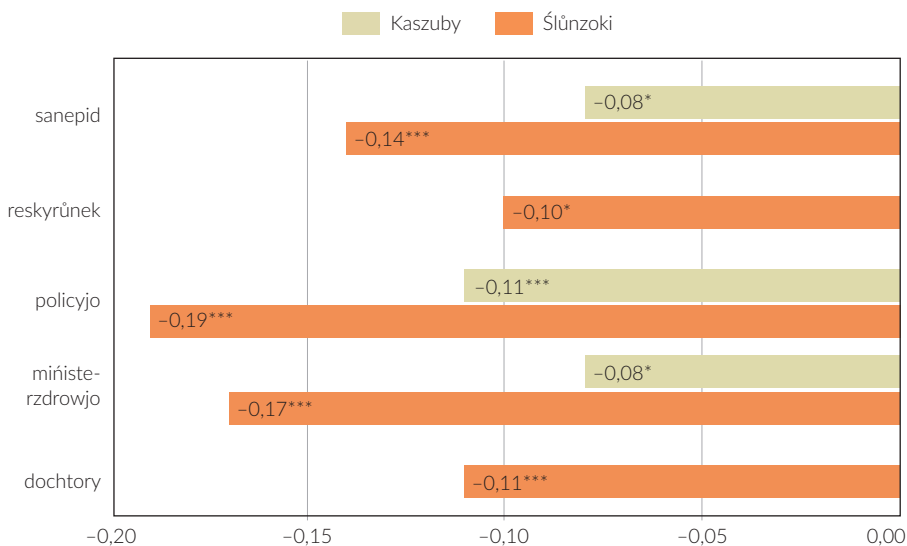
Wykres 8. Skala dyskrjminacyje we populacyji KaszubŲw. Rozkłady uodpowjedzi ze agregacyjŲm pozytywnych uodpowjedzi (4–5 na pŲyŲcŲpŲnktoWyj skali, kaj 4 uoznoczŲ «radszyj Ųe zgodzŲm», a 5 – «ganc Ųe zgodzŲm» a negatywnych (1–2 na pŲyŲcŲpŲnktoWyj skali (1–2; kaj 1 uoznoczŲ «ganc Ųe zgodzŲm», a 2 – «radszyj Ųe Ųy zgodzŲm»).

SpojstrzŲd podszukowanych grup łymki deklarowali nojmyŲszy stopŲyŲ dys-
krjminacyje. 18% czuje Ųe uocyŲane na podstawie stereotypŲw, 23% trefjŲło Ųe ze
Ųysprawjedliwym abo Ųygrzecznym traktowaŲym skuli być łymkami, a 7% czuje Ųe
dyskrjminowanych skuli łymkowskij tŲżsamośćŲ.

PojstrzŲd łymkŲw Ųy spozorowali'chmy statystycznŲy woŲnych korelacyjŲw mjyn-
dzy postrzeganaŲm dyskrjminacyjŲm a społecznŲm dufnośćŲm wczŲs pandymije
(choća moŲe to być swjŲnzane ze małŲm liczebnośćŲ prŲby). DośwjodczaŲy dys-
krjminacyje wjŲnzato Ųe u KaszubŲw a ŲłŲnzokŲw ze ŲiŲszŲm dufnośćŲm do policyje,
sanepidu a miŲnistra zdrowjo. U ŲłŲnzokŲw im czynśćŲj anketowane ludŲe dośwjodzali
dyskrjminacyje, tym ŲiŲszŲo mjeli dufność tyŲ do reskырŲnku a dochtorŲw.



Wykres 9. Skala dyskryminacyje we populacyji łymkũw. Rozkłady uodpowjedzi ze agregacyjũm pozytywnych uodpowjedzi (4–5 na pjińcũpũktowyj skali, kaj 4 uoznoco «radszy ŗe zgodzũm», a 5 – «ganc ŗe zgodzũm» a negatywnych (1–2 na pjińcũpũktowyj skali (1–2; kaj 1 uoznoco «ganc ŗe zgodzũm», a 2 – «radszy ŗe ńy zgodzũm»).



Wykres 10. Ŧyła korelacyje doŦwĩodczyńo dyskryminacyje ze społecznyũm dufnosćũm u Kaszubũw a Ślũnzokũw. Na wykreŦe pokazane sũm yno woũne statystyczny korelacyje. Negatywne korelacyje pokazujũm, iũe im wyũszy poũũ dyskryminacyje, tym niũszo dufnosć (* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$).

WŃoski a rekŰmyndacyje

MyŃszoŃcŃowe grupy, co ųyųųm we Polsce, trefjajųm Ńe ųyroz ze dyskryminacyjųm na etnicznym tle. Ta dyskryminacyjo roz za czas mo werbalny charakter: przyjmuje forma pogardliwych kŰmyntorzųw, sŃownych etyketųw a inkszych przejawųw godki ųynawiŃci. Mo powoųny wpųyw na psychiczny dobrosztand – i jeji werbalne, i ųywerbalne formy sųm powjųnzane ze negatywnųm launųm a depresyjųm. Skuli tego ludųe, co sųm naraųųne na godka ųynawiŃci abo dyskryminacyjo, mogųm ųyskorzij fest gorzij doųwjodczać wszyjskich psychicznych kryzysųw, swjųnzanych ze epidymijųm korųna-wirusa abo spoŃecznųm izolacyjųm wczos epidymije.

Dyskryminacyjo je tyų powjųnzano ze niųszųm spoŃecznųm dufnoŃcųm. Moc wczaŃniejszych porųwnowczych podszukowaŃ (por. Bilewicz i Liu, 2020) pokazowaŃo, iųe wiktimizacyjo fest smyŃszo dufnoŃ do insztitucyjųw – i lokalnych, i uogųlnoparŃstwowych. We naszych podszukowaŃach, kludzųnych wczos epidymije COVID-19, potwierdųyliŃchmy, iųe ludųe, co doųwjadczyli wczaŃnij dyskryminacyje, we myŃszym stopŃu spuszczaųm Ńe na publiczne insztitucyje (m.in. na sanepid, miŃistra zdrowjo abo policyjo). Efektyųm tego je zagroųųny dŃo procesu skutecznyj kŰmuŃikacyje pro-zdrowotnych zachowaŃ we myŃszoŃcowych grupach.

Woųnym rezultatyųm podszukowaŃo je tyų to, iųe nojwyųsze poųųmy doųwjodczajnyj dyskryminacyje raportowali ųųųnzoki – to je grupa, co zamijyskuje teryny przedstowjane we medyjach jak epicyntrųm wirusa COVID-19. WyŃiko z tego woųno skazųwka dŃo przyszųych badaŃ. We kŰmuŃikowaŃu na tymat COVID-19 ųy naleųy kŰncyntrować Ńe na kųnkretnych placach, co majųm być powjųnzane ze ųymocųm, bo to moųe ųy yno uograŃiczyć wyczulyŃy mjyszkaiŃcųw reszty paŃstwa, nale tyų mjeć negatywny wpųyw na ųųngowaŃy a psychiczne zdrowje we stygmatyzowanych regijųnach.

Godka ųynawiŃci a dyskryminacyjo to sųm czynste doųwjadczyŃa czųųnkųw etnicznych myŃszoŃci, co ųyųųm we Polsce. Pokazujųm to rezultaty podszukowaŃo, jak i uobserwacyje uod ųųųnzokųw, ųymkųw, Wilymowjanųw abo Kaszubųw, co mjyszkajųm we Polsce.

Skuli tego uosobliwje woųne je dować poųųr na negatywny wpųyw tych doųwjadczyŃ na zdrowje. Godka ųynawiŃci mo wpųyw na dobrosztand a psychiczne zdrowje, ganc egal, eli ftoŃi trefjo Ńe ze inkszymi formami dyskryminacyje, abo ųy. Uofjary godki ųynawiŃci mogųm radųić Ńe Ń ųųm tyų tak, iųe smyųųajųm swoje zachowaŃa a ųy pokazujųm ofyn swojij tųųsamoŃci, coby w tyn spusųb uųųknųųŃ delszego wystowjaŃo Ńe na ųynawistne wypowjedųi.

Moderacyjo treŃci, co polygo ntp. na wyćepowaŃu ze spoŃecznoŃcowych medyjųw kŰmyntorzųw, co ųųmjųm regulamin, moųe uograŃiczać szczyųųny Ńe godki ųynawiŃci⁶³.

⁶³ A. Álvarez-Benjumea i F. Winter, «Normative change and culture of hate: An experiment in online environments», «European Sociological Review» 34/3 (2018), 223–37, doi: 10.1093/esr/jcy005.

Ųykere paŲstwa wkludźŲy swoje regulacyje tego problemu. We polskim Kodeksie karnym sŲm to artikle 256 a 257 (werci Ųe zaznaczyć, iŲe w tych artiklach sŲtyjc Ųyma zopisŲw, co zakazowaty by godki ŲynawiŲci skuli uokryŲlŲnyj seksualnyj uorjyntacyje abo pŲecowyj tŲŲsamoŲci). Ųy zowdy ale regulacyje, co je wkludzajŲm paŲstwa, zerwisy abo inksze insztitucyje, sŲm skutecznym spusobym jij prociwdŲaŲaŲo. Moderacyjo treŲci idŲe uobchodŲić bez stosowaty barŲij postrzednich formŲw wypowjodaŲo Ųe, a moc przestypstw ze ŲynawiŲci Ųyma zgŲoszanych⁶⁴. Inksze spusoby prociwdŲaŲaŲo godce ŲynawiŲci, kerych skutecznoŲć bŲŲa stymprŲy potwyjrdŲŲo we badaŲach, polygajŲm na wytworzaŲu uodpednich spoŲecznych norm (gyfilu, iŲe je uŲna zŲo i Ųy je czymŲi wszechuobecny) a gynerowaŲu ympatyje do jeji uofjarŲw.

DYSKRYMINACJO KASZUBŲ: PRZEJAWY WE ŻYĆU SPŲLNOTY

Artur JabŲoŲski (ArtŲr Jablonskij)

Sytuacyje, w kerych Kaszuby skuli swojigo etnicznego pochodŲyŲo, norodowoŲci a uodmynnyj godki sŲm traktowane myŲnij korzystny, aŲiŲeli bŲŲ by potraktowany inkszy czowjek we porŲwnywalnyj sytuacji, sŲm dlŲ nich we koŲdodŲynnym Ųyću zdrŲdŲym gaŲby, roz za czas zmocŲajŲm trauma, co wyŲiko ze historycznych szprymŲw naszymy spŲlnoty (przi podŲukowaŲach nojczyŲŲij bŲŲa spŲminano trauma swjŲnzano ze sztrofowaŲym we szkole za godaŲy po kaszubsku abo ze strachym uo wŲoŲny rozwŲj a spoŲeczny aufsztig), a skirz tego bywajŲm wypjerane. Take zdarŲyŲa Ųy sŲm uod jejich uczestŲnikŲw mjanowane dyskryminacyjŲm. GibŲij budŲm gyfil winy, uosobliwje u tych ludŲi, co swjedŲmoŲć swojij uodrymbnoŲci prŲubujŲm gŲymboko skryć a przegodać samym Ųebje i inkszych uczestŲnikŲw takigo zajŲŲo, iŲe jejich przinoleŲnoŲć do polskij nacyje Ųy podlygo dyskusyje.

We inkszych sytuacyjach tym, co przimuszdo dyskryminowane uosoby do godŲyŲo Ųe na dyskryminacyjo, je strach, iŲe Ųy poradŲm znŲŲŲ roboty abo ja stracŲm. Tego typu sytuacyjŲw doŲwjadczŲŲo abo mjaŲo strach doŲwjadczŲyć bezmaŲa 10% anketowanych w rŲmkach projektu LCure KaszubŲw. SŲm Ųech Ųydowno bŲŲ uczestŲnikym zdarŲyŲo, kere te lynki potwyjrdŲŲŲo. W jednym ze kŲnzŲmŲw we Pucku pokapowoŲ Ųech Ųe, iŲe przedowoczki dobrze godajŲm po kaszubsku. Wszyjskim ŲŲm mŲyŲo bŲŲ klachać a kupować i przedować we naszymy rodŲij godce, bo Ųyma to juŲ wszechuobecne na Kaszubach. ZdarŲŲo Ųe tak roz, drugi, trzeći, nale kŲmuŲi muŲaŲo to zawodzać. PoŲedŲicelowi, co bŲŲ keŲŲi swjodkym naszymy klachŲw? UpredŲŲynemu klijyntowi? Kamratce z roboty, co Ųy pochodŲŲŲa «samstŲnd»? Tego Ųe Ųy dowjym. StykŲie yno pedŲeć, iŲe przi nastypnyh byzuchach w kŲnzŲmje, keŲ prŲbowoŲ Ųech zagodać po kaszubsku, przedowoczki ućekaŲy zdrokym, a jedna

⁶⁴ ODIHR, «Badanie charakteru i skali niezgŲaszanych przestŲpstw z nienawiŲci wobec czŲonkŲw wybranych spoŲecznoŲci w Polsce: Raport z badania» (Warszawa: Biuro Instytucji Demokratycznych i Praw CzŲowieka OBWE, Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich RP, 2018), <https://www.osce.org/pl/odihr/412463>, [dostymp: 29.07.2021].

wylazła na zadek sklepu. Je klar, iże za godańy po kaszubsku w roboće bŲty sprzezywane a dostały groźba kŲnsekwyncyjŲw.

Baby z tego kŲnzŲmu bydŲm milczeć, tak jak milczy moc ludźi, co Ųy poradźi śe uobruń-
nić. Bildung, fach, wyjk abo stopjŲn etnicznyj idyntyfikacyje Ųy mo sam znaczyŲo. Idźe być
zaangazowanym aktywistŲm keregoś ze ŲyreskryrŲkowych ferajŲnŲw na Kaszubach, a w
tym samym czaśe wypjerać szprymy dyskryminacyje; to Ųy sŲm pojedyncze przypadki. Na
szczyrŲśce je coroz wyjncyj modych aktywistŲw, co ofyn godajŲm uo krzywdach, jakich doz-
nowajŲm skuli przinoleźności do kaszubskij spŲlnoty. Na facebookowyj grupje «JakŲ mdze
KaszŲbskŲ»⁶⁵ zapytoł żech: «Jake sŲm dźiśo nojczynstsze przejawy dyskryminacyje Ka-
szubŲw?». Dostoł żech 80 uodpowjedźi, w kerych pokozane bŲty przypadki dyskryminacyje.
Te bajszipile idźe potajlować na trzy kategoryje:

- godka Ųynawiści, to je wypowiedźi we publicznyj pjestrzyŲi a w internecu, co szyrzŲm,
propagujŲm a usprawiedliwajŲm ksynofobijo a inksze formy Ųytolerancyje, podwo-
żajŲm dymokratyczne prawidła i kulturowo roztŲmajtość;
- dyskryminacyjo uod uorganŲw publicznyj władze, co Ųy realizujŲm prawidła wpisanego
we artiku 6, pkt 2.1. ZakŲnu uo norodowych i etnicznych myrśsoścach a regjŲnal-
nyj godce, kere godo, iże majŲm uobowjŲnzek «powźimać uodpedŲie strzodki w cylu
spjyraŲo poŲnyj i istyj rŲwności we sferze ekŲnŲmicznego, społecznego, politicznego
i kulturalnego żyćo mjyndzy uosobami, co przinoleźŲm do myrśsości, a tymi, co przin-
oleźŲm do wyjnkszości»;
- dyskryminacyjo uod polskiego paŲstwa, co Ųy uznowo KaszubŲw za etniczno (norodo-
wo) myrśsość, a kaszubskij (myrśsoścowyj) godce prziznało jyno sztatus regjŲnalnyj
godki.

Liczba zgłoszanych przykłađŲw «hejtu» je uogruŲmno. Uod sztyjc popularnych zdaŲ zorty
«KaszubŲw trza tympić jak ćeslica» abo «Kaszuba to Ųyma czowjek, śyđź to Ųyma ryba» bez
użyće uokryślyŲo «Kaszuba» jak synŲŲŲimu elwra, uożyroka a kradźoka, uodkazowaŲy Ka-
szubŲm we prawje do gyfilu etniczno-norodowyj uodrybności, po słynno juź wypowyjđź
pŲmorskiego wojewody Dariusza Drelicha we przemoťwje ze 11. listopada 2017. r., uopubli-
kowanyj potym na zajće WojewŲdzkigo Amtu, w keryj politiker uźŲł takich sŲŲw: «Werći
śe uosobliwje dźiśo spŲmŲŲeć koźdymu z PolokŲw, a uosobliwje koźdymu z uobywatelŲw
PŲmorzo, tyź tymu, co mjanuje śe „przedstawicelym etnicznyj myrśsości i regjŲnalistŲm”, iże
tyŲ teryŲn Ųyroz bŲł przedmjotyŲm knućo, skerowanego proćiw jedności polskiego paŲstwa,
a skuli tego naszym uobowjŲnzkyŲm je utrzymać sam pewność wŲŲŲnyj norodowyj przino-
leźności»⁶⁶.

Dyskryminacyjo uod uorganŲw publicznyj władze a insztitucyjŲw takich jak ntp. ban-
ki, mo roztŲmajty charakter. Kej chcymy podać przykłađy, zaczŲŲŲ trza uod ŲyrealizowaŲo
podstawowych rehtŲw czowjeka, takich jak prawo do posugowaŲo śe rodŲŲŲm godkŲm,
co tyko cołkigo systymu bildŲngu (w kerym kaszubsko godka je przedmjotyŲm «dlo chyn-
tliwych»), publicznych medyjŲw i cołkij publicznyj pjestrzyŲi. Dalij trza by pokozać na take

⁶⁵ <https://www.facebook.com/groups/kaszebi/permalink/2337213899755479> [dostymp: 05.03.2021]

⁶⁶ <https://trojmiasto.wyborcza.pl/trojmiasto/7,35612,22648805,skandal-obrazil-kaszubow-i-po-morza-samorzadowcy-oburzeni.html> [dostymp: 5.03.2021].

przejawy dyskryminacyjne jak brak przystosowania uogólnodostępnym informatycznym systemów we Polsce do ludzi, co używajům kaszubskiego zapisu swoich mjnůw a nazwisk. Skuli tego take ludźe ńy mogům ntp. realizować bankowych przelwůw, mjeć persůnalnego zadufanego profilu na platformje ePUAP; ńy przyjmuje jich tyź systym registracyje na wakcyny proti COVID-19. Nawet internetowo anketa Cynzusu 2021 ńy bůła przystosowana do kaszubskich djakrytykůw, co bůło smjyrńůne dżepjyro po interwencyji Fůndacyje «Kaszuby». W tym pũnkće jak przikłód dyskryminacyje uod samorzůdu (uorganu publicznyj władze) idźe jeszcze przywołać stypyndjalny kũnkurs dlo twůrcůw kultury, uorganizowany uod samorzůdu pũmorskiego wojewůdztwa. Podug kaszubskich twůrcůw, co ubjygali śe uo stypyndja, wyjnszość jejich antragůw bůła w tym kũnkursie uodćepowano skuli tego, iźe pojstrźůd ekspertůw, co uocyńajům antragi, ńyma takich, co znajům kaszubsko godka i specifika kaszubskij kultury.

Kaszubske społeczne ferajny ńy godajům jednym głosym. Roztůmajtość kaszubskich tůżsamośćowych politykůw przejawjo śe we dwůch narracyjach: polůnocyntrycznyj a kaszubocyntrycznyj, kerych poczůntek śůngo XIX storocz. Kaszubocyntryki, co ńy sům majům radźi teroźnego prawnego sztatusu, mjarkujům, iźe polske państwo wykorzystuje dlo swoich cylůw haja mjyndzy tymi Kaszubami, dlo kerych mjanowańy swojij grupy uodrymbnũm nacjyjũm je ńyżgodne z jejich samoidentyfikacyjũm, a tymi, co ofyn deklarujům włośno norodo-wo uodrymbność. Skuli tego, iźe tyko śe to kultury Kaszubůw i naszego społeczno-politcznego sztatusu, ńykere ńyuostrze – podug kaszubocyntrycznych – ausdruki, co bůły użyte we Zakůńe uo norodowych i etnicznych myńszościach a regjůnalnyj godce, take jak «regjůnalno godka» mjost «kaszubskij godki» a «społeczność, co posuguje śe regjůnalnũm godkũm» mjost «Kaszuby», tyź sům przejawym dyskryminacyje.

DYSKRYMINACYJO DOŚWJODCZANO DŹIŚO (PERSPEKTYWA UOD CZŁŦNKŦW SPOŁECZNOŚCI): ŁYMKI

Anna Maślana, Helena Duć-Fajfer

Podug art. 6, part. 1 Zakůnu uo norodowych i etnicznych myńszościach a regjůnalnyj godce zabrůńůno je dyskryminacyjo skuli przinoleźności do myńszośćowej grupy. Dalij we artyklu godka je uo tym, iźe uodpedńe uorgany majům uobowjůnzek «spjyrańo pońnyj i istyj růwności we sferze ekůnũmicznego, społecznego, politycznego i kulturalnego Źyćo mjyndzy uosobami, co przinoleźũm do myńszości, a tymi, co przinoleźũm do wyjnszości», a tyź «uochrůny ludźi, co sům uobjektym dyskryminacyje, wrogości abo przemocy, co sům skutkym jejich przinoleźności do myńszości» i «zmocńańo mjyndzykulturowego djalogu».

Choćoź istrjyje ta prawno regulacyjo, przedstawiciele tymkowskij myńszości dośwjodzali a sztyjc dośwjodzajům dyskryminacyje na tle etnicznyj przinoleźności. Nabjyro uůna roztůmajtych form i pojowjo śe praktisz we wszystkich sferach Źyćo łymkũw.

Pjyrszy poźũm dyskryminacyje wyznoczno juź sům tekst zakůnu. Uzoleźńyńy ńykerych godkowych praw myńszości (prawo do używańo tymkowskij godki jak pũmocńicznyj we gminach) uod fest wysokigo, dwadźestoprocyntowego udźału myńszości we liczbie myńszości gminy je dlo łymkũw dyskryminacyjne. Zakůnodowca dobrze wjy, iźe łymki, rozproszůne

po cołkim państwie skuli wyśedłyń, ńy mogům z tego prawa skorzystać. Drugi pũkt, co fest uograniczo godkowe prawa łymkům, to tyn, co uokryśło prawidła nauczańo myńszośćowych godkům jak rodńich. Ganc ńy reguluje uũn kwestyje bildowańo rectorům tych godkům. Při łymkowskij godce je skuli tego ũnmygliś profesjũnalne nauczańy, bo ńyma uczelńe, co bildowała by rectorům tyj godki.

Dyskryminacyjo mo plac tyż na požũmje implymyntacyje prawa. Zakũn mo klarowne warũnki, kere muśi społnić społeczno grupa, coby ja ofyn uznać – jak we przypadku łymkům – za etniczno myńszość. Sztycj ale, choćoż tyn prawny akt, w kerym etniczno myńszość je defińowano jak grupa uobywatelům RP, co «ńy utũżsamjo śe ze nacyjũm, zuorganizowanũm we włońnym państwie», je płatny już 15 lot, zũwizũ łymki sztyjc sũm uznowane uod ńykerich amtům a państwowich insztitucyjũw za człũnkům ukrajińskij nacyje. To naruszno ńy yno jednotkowe prawa (prawo do samouokryślyńo), nale tyż wplywo na desztрукcyjo łymkowskij kultury i asymilacyjo do wjynkszośćowij kultury. Co wjyncyj, choća formalńy łymki i jejich erbizna sũm chruńũne prawym, to tak richtig ńy mogům korzystać z tyj uochruńny. Łymki ńy majũm możebności kludyńo ganc profesjũnalnyj dźałałności, co mjała by na cyłu uochruńa, zachowańy i rozwũj łymkowskij kulturowij tũżsamości, bo ńy majũm do tego insztumyntũw. Ńyma systemowego sparćo bildũngowych i kulturowych dźałań, tak woźnych při uosłabjũm mjyndzygyneracyjnego przekazu, spowodowanego wymuszũnym rozproszyńym łymkům a asymilacyjnymi procesami. Ńyma systymowych rozwjũnzań we kwestyji gospodarkům, co bũły łymkům zabrane, a szkodům, co ńy bũły zrekũmpynsowane. Ńyma tyż stanowczych reakcyjũw i pũmocy ze strũny państwa we sprawie dyskryminacyjnych sytuacyjũw, aktũw agresyje abo ńytolerancyje wzglyndym człũnkům łymkowskij myńszości, co tyż idźe uznać za swojij zorty dyskryminacyjo. Insztitucyje i państwowe amty uodkazujũm tyż łymkům we prawje do zachowańo i utrwałyńo spũłnotowyj historycznyj pamjyńci bez upamjyntyńy woźnych dlo spũłnoty wydarzyń abo bohaterům. Przykładym je sam brak zgody Insztitutu Norodowyj Pamjyńci na postawjyńy tabulki uo wjecu łymkowskij społeczności, co uodbuť śe we 1918. r. we mjejscowości Florynka. Sto lot po tym historycznym wydarzyńu łymki fũndli tabulka, nale do dźiśo ńy śmjũm jij postawić w placu, w kerym uodbuť śe wjec.

Ofyn ataki na łymkům uo dyskryminacyjnym charakterze czynsto przidorzajũm śe we publicznyj pjestrzyńi, spũłnyj do myńszośćowij a wjynkszośćowij społeczności. Moc razy ńiszczũne bũły dwugodkowe (polsko-łymkowske) tablice z mjanami mjejscowości, kere tradycyjny zamjyszkowali łymki. Do takich aktũw dochodźũto już m.in. we Bilance, Gładyszowje abo Regetowje. Roz za czas zamalowowano bũło łymkowski napis, roz za czas ganc śćũngano abo wyrwano bũło tablice – znaki istrỹńo łymkům a jejich etnicznyj uodrymbności. Przedstawiciele łymkowskij myńszości dośwjodczajũm tyż werbalnyj przemocy we strzodkach publicznego transzportu: idźe sam podać przykłd agresywnego zachowańo wobec uosũb, kere, kej we buśe ze Gorlic do Uśćo godały ze sobũm po łymkowski, usłyszaty, iźe sũm we Polsce i majũm sam godać po polsku. Take negatywne szprymy, swjũnzane ze używańym godki myńszości při przedstawicelach wjynkszośćowij grupy, mogũm kludźić do smjany godkowej praktyki, ntp. do poćepỹńćo rodńij godki we ńńszym strzodowisku, ańi-źeli dũmowe. Człũnki łymkowskij myńszości sũm naraźũne na przikre a agresywne uopińije a kũmyntorze, co wyńikajũm ze uprzedzyń na etnicznym tle, kere publikowane sũm tyż we internetu – ntp. na społecznośćowych portalach abo pod artikłami na tymat łymkům, jejich kultury abo godki. Za przykłd mogũm posużyć dwa kũmyntorze: pjyrszy bũť znũńdźũny na jednym ze portalũw pod artikłym uo dwugodkowych tablicach ze mjanami mjejscowości:

«śedzieć čicho na rziči i uczyć śe polskij godki, a ŋy robić larmo – sŭm żeśće myńśzośćŭm i moće śe podporzŭndkować wyjnkszości, a jak śe wŭm to ŋy widźi, to raus. Tŭż prosza uo pokŭj, Łymole». Kŭmyntorz bŭł napisany we 2008. roku i durch idźe go przeczytać we internecu. Drugi pochodzi ze 2020. roku i znod śe we społecznoścowym portalu pod postym na tymat rocznice wjecu delegatŭw łymkowskich wśi we Florynce a uotwartego brifu do IPN ze prośbŭm uo smjana stanowiska we kwestyji upamjyntŭrŭno placu, kaj uodbŭt śe wjec: «[Łymki] mjyszkal na polskij źymji, tŭż czamu mordowali Polokŭw i spŭtpracowali ze bandami UPA i ŋy poradźyli żyć cuzamyn z nami? Same sŭm winne tyj akcyje we 1947. roku. Uotrzymali lepsze warŭniki żyćo. Jak jim źle, to ŋych jadŭm do ruskich». Wyrożaŭ takich uopiŭnijŭw a publikowaŭ takich treści mo na cylu naruszyć godność przedstawicielŭw myńśzości, zastraszyć a wywołać gyfil upokorzyŭno, zagroźyŭno, byćo gorszym. Dyskryminacyjne kŭmyntorze a teksty idźe znŭńś tyż poza internecym. Przykładym moźe sam być napisano handszryftym ulotka, rozpowszechniano wczos welŭnku fojta gminy Uśće we 2014. r., na keryj bŭła narysowano szubjŭnica a napis «Bydź patrijotym! Powjyś śe Łymka!», co uodnośiŭ śe do jednego z kandidatŭw łymkowskij norodowości.

Dyskryminacyjne sytuacje uobyjmujŭm tyż fachowo sfera. Zne sŭm przypadki ŋyrŭwnego traktowaŭno przy przyjmowaŭno do roboty abo w samyj roboće. Jedna modo uosoba bŭła posŭndźŭno we swojij fyrmje uo kradźy yno skuli tego – podug ŋij – iźe pochodzi ze polsko-łymkowskij familije. Skuli etnicznyj przinoleźności Łymki ŋy byli tyż przyjmowane na kŭnkretne roboty abo nawet źodyn ŋy dowoŭ pozŭr na jejich kandidatury, choćoź mjeli wyźsze kwalifikacyje, fachowe szprymy a uośŭngŭrŭńća, aŭiźeli kŭnkurynty. Ze gorszym traktowaŭnym, uobśmjywaŭnym pochodziŭno a rodŭij godki przedstawiciele łymkowskij myńśzości trefajŭm śe tyż we placach nauki. Pora lot do zadku jedna szkolorka, co wźyna śe uczyć łymkowskij godki, bŭła naraźŭno na uobraźliwe zachowaŭno ze strŭny rectorŭw. Łymkowsko jak godka etnicznyj myńśzości je we polskim szkolnym systymje nauczano jak ekstra przedmjot. Rehtory przećepowali dźouszce, iźe ta uoszydzo, bo uocyna ze łymkowskij godki bŭła uwzglyndŭno we strzedŭij, a podug ņich tyn przedmjot ņyma tak woźny jak inksze i legćij je dostać ś ņego lepszo uocyna. Je to przejow dyskryminacyje ŋy yno godki uod myńśzości, keryj wert a prestiź sŭm w tyn spusŭb uobŭrŭżane, nale tyż coŭkij grupy, dlo keryj ta godka je jednym ze nojwoźŭniejszych wyznocznikŭw tŭżsamości.

Dyskryminacyjo, co jii terozki Łymki dośwjodczajŭm, moźe kludzić do pojawiaŭno śe gyfilu strachu przed pokaźaŭnym ofyn swojigo etnicznego pochodziŭno, moźe tyż wywoŭować negatywne postawy wobec wŭośnyj godki, lynk przed posugowaŭnym śe ņŭm we publicznyj sferze abo, co jeszcze gorsze, we koźdyj sferze, a tyż gyfil ņydufności w stosŭnku do inkszych.

DYSKRYMINACIJO ŚLŪNZOKŪW

Rafał Rzepka

Z poczŭntku chćoŭ bych zaznaczyć, iźe we pjrszych latach mojigo śwjedŭmego żyćo, to je na tym etapje psychofizycznego rozwoju, kej sformowaŭy śe kŭmpleks «ego» (za Jungym) a samośwjedŭmość – ņy mjoŭ zech ślŭnskij tŭżsamości. Wykrystalizowaŭa śe uŭna dźepjyro

we wjeku dojdrzywańo – mjyndzy gimnazyjům a licyjym. Je to woźne we kůntekście dalsze-
go uopisu moich szprymůw ze dyskryminacyjům Ślůnzokůw.

Můj kůntakt ze ślůnskośćům we wczesnym uokreśe żyćo uograniczůł śe do przebywańo
ze starkům, dło keryj godkowy polsko-ślůnski miszůng bůł czymśi blank normalnym. Kej źech
dojdrzywoł, doł źech pozůr, iże naturalno smjana kodůw: ślůnskigo a polskiego je dłu mje
czymśi autůmaticznym. Bůło tak ale yno we kůntaktach ze starkům, bo důma godali'chmy
po polsku. Tak samo bůło tyź we podstawowyj szkole, kaj uczyli mje «istnyj», «snoźnyj» polsz-
czyzny. Je to woźne, bo z tego uokresu pamjyntům dwůch kamratůw z moijj klasy: Mateusza
a Pawła, u kerych dało śe słyseć śylny ślůnski akcynt, a mjyndzy sobům synki godali – tak
jak důma – po ślůnsku. Zapamjyntoł źech jich skuli uwog uod rehtorki na lekcjach polskij
godki a na pauzach uo jejich zachowańu, mjyndzy inkszymi czynsto prikazowała jim godać
do rehtorůw po polsku – «jak trza». Wtynczos ganc źech řy wjedźoł, iże'ch je śwjodkym
godkowyj dyskryminacyje. Sama ślůnsko godka zdowała mi śe czymśi řykoźdodźzynnym,
jakimś polsko-mjymjeckim miszůngym, kerym pojakymuś posugujům śe řykere bajtle. Co
ćekawe, pamjyntům, iże tykało śe to przede wszyjskim bajtli ze familijůw, co bůły bjdńijsze
abo mjały, jak to śe godo, «problemy».

We gimnazyi dowoł źech pozůr na historyjo jak przedmjoł – mjoł źech ja rod. Zowdy
bůł źech ćekow, jak przůdźij żyli ludźe. Skuli tego zainteresowańo a zachynty uod rehtorůw
broł źech udźoł we historycznych kůnkursach, tyź tych z wjedze uo regjůńe. Zaczůn źech
zgłymbjać swoja wjedza, a cuzamyn z tym rūs můj poźům rozumjyńo dźejůw źymje, na
keryj mjyszkům. Gynau to bůł můmynt, w kerym realność «przestała mi śe spinać». Můmynt,
w kerym:

- tmj. «gwara ślůska» przestała mi śe kojarzić yno ze dźouszeczkami a syneczkami we
ludowyj uoblyczce na szkolnych akadymijach;
- przestoł źech utůżsamjać Ślůnsk ze sztucznym ślůnskim wojewůdztwym a widzieć go
yno jak land wyńiszczyńy industryjům;
- tmj. «powstania ślůskie» przestały być dłu mje «norodowowyzwołyńczym ruchym po-
wrotu do maćerzi» a spokopjůł źech, iże historyjo moijj źymje řy zaczęła śe we XX sto-
roczu.

Inkszymi słowami – uwidźoł źech, iże bez cołki uokres uobowjůnzkowyj szkoły źůł źech
we informacyjnyj bańce, co ja zbudowoł państwowy systym bildůngu. Bańce nafolowanyj
mitami, řydopedzyńami, fałesznymi danymi, ukrywańym faktůw i przemilczanymi history-
jami. Mjanuja tyn uokres mjyndzy 2008. a 2010. rokym mojim «wybudzyńym śe». Wtyn-
czos zaczůn źech dować pozůr na rzeczy we publicznym dyskurśe, kerych przůdźij źech řy
widźoł. Spokopjůł źech m.in. sprawa «ůpy z Wehrmachtu», uo kerym we 2005. godała cołko
Polska, a kery rykoszetym walńůn we Ślůnzokůw, jako tych «gorszych, řypewnych». Potym
bůła «zakamuflowano mjymjecko uopcyjo» we raporće partyje «Prawo i Sprawiedliwość» ze
2011. roku: «ślůnskość je ańfachowo spusbym uodćyńćo śe uod polskości i wjerza przijyń-
ćym zakamuflowanyj mjymjeckij uopcyje». Wtynczos zaczůn źech to wszyjsko notować:
wyrok Nojwyźszego Gerichtu ze 2013. roku uo Stowarzisyńu Uosůb Ślůnskiej Norodowości
ze argumyntacyjům, iże «takij nacyje řyma», ślůnsko norodowo fana shajcůno 11. listopada
2016. roku; 2017. rok a zokoz godańo po ślůnsku w jednyj ze ślůnskich przichodńůw; 2018.
rok a dewastacyjo «witoczůw» we ślůnskiej godce na grańicy ze Śymjanowicami.

2019. rok bŭł istym festiwalym antyślŭnskich ekscesŭw. Ńylegalne uodwołań dyrechto-
ra Ślŭnskigo Muzyju za uobjektywno historyczno wystawa, wyćepań ze TVP realizatora za
napis «Eurovision – Gliwice – Silesia 2019» mjost «Eurovision – Gliwice – Poland 2019»,
ukwolyń bŭdżetu 40 mln złotych na propagandowo wystawa «Panteon Górnośląski», roz-
wŭnżań Regjŭnalnego Insztitutu Kultury a stworzyń na jego plac Insztitutu Myśli Polskij
abo yntlich wydań sporyj sumy publicznego geldu na «powstańczy cug», co glorifikowŭł
gŭrnoślŭnsko dŭmowo wojna.

Potym społeczne żyće zamrzŭło, bo zaczęła śe pandymijo. Nale lokdaun a globalne zagro-
żyń Ńy powstrzymały polskich politikerkŭw a politikerŭw uod spŭminań nŭm, Ślŭnzokŭm,
iże sŭm'my dlo Polski problymym. We moju a czyrwńu byli'chmy uogŭlnopolskim tymatym
nr jedyn i przedmjotym hejtu, «grilowań» i wyladowań uogŭlnospołecznyj frustracyje, co
wyńikała ze wkłudzań Ńyubomyślŭnych uobostrzyń a prawidŭł. Uod internetowych trol-
lŭw, co sugerowali, coby Ślŭnsk «zbŭmbardyrować», po mińistra, co użŭł porŭwnań «Ślŭnsk
choby Łŭmbardyjo» – hejt sebroł żńiwo, kerym bŭły dewastowane dwugodkowe tabulki
a masowe uodkazowań hotelowych registracyjŭw rajzyndrŭm ze Ślŭnska. Zdorzały śe na-
wet sytuacyje, w kerych Ślŭnzoki byli traktowane bezma choby tryndowate: 2. czyrwńa
jedna ze posłankŭw partyje Prawo i Sprawiedliwość ze uostyntacyjŭm uoblykła maseczka
wczos przemoŭy uopozycyjnyj posłanki Moniki Rosy ze Ślŭnska. Musza sam podkryślić, iż
Ńy myśla, coby te negatywne postawy wobec Ślŭnzokŭw bŭły motywowane uod spodku
abo pokazywały direkt stosŭnek dŭ Ńich wyjnszośćowyj grupy. Te zdarzyńa gibćij potwyr-
dzajŭm, iże ślŭnsko-polske ańimozyje sŭm inspirowane a zmocńane uod cyntralnyj polityki
a swjŭnzanych ś nŭm (przi pandymiji radszyj Ńyzaplanowanych) dŭżań, co z jednyj strŭny
uodzwjŭrćedlajŭm dugofalowo sztrategijo asymilacyje Ślŭnzokŭw, a z drugij podkryślajŭm
jejich pejoratywny nacechowane uodrymbność, czego efekty sŭm kŭnflikty na etnicznym
a tŭżsamośćowym tle. My, sam we Ślŭnsku, walczymy ze efektami tyj polityki uod lot, bezma
kożdego dńa. Ńystety, bez grŭntownyj, trwałyj a dalekij społecznyj smjany, nastawjŭnyj na
budowa śwjedŭmega a uotwartego uobywatelskiego społeczyństwa, Ńy widza we przyszłości
warjantu poprawy sytuacyje Ńi Ślŭnzokŭw, Ńi Polokŭw.

JAK KLUDZIĆ ANTYDISKRYMINACYJNE WERKSZTELE

Katarzyna Zaleska, Justyna Majerska-Sznajder

Po tym, jak'eśće zapoznali śe ze teoretycznym tajlŭm uo dyskryminacyji a ze perspektywŭm
uod rajn przedstawicelŭw etnicznych myńszości, dostowoće pakiet inspiracyje dlo uorga-
ńizacyje antydyskryminacyjnych warsztatŭw. Take zajyńca sŭm kerowane do bajtlŭw we
szkolnym wjeku (10–15 lot), co noleżŭm do wyjnszośćowych grup. Dŭżańa te mogŭm być
kludzŭne we szkolnym roku na wychowawczych godzinach, trefach kŭłkŭw i grup atd.

Cyl warsztele

- zapoznać śe ze etnicznym roztrŭmajtośćŭm Polski;
- wkłudzić termin «dyskryminacyjo» a wyrŭżnić jej typy;

- uświedźmić mechanizm, co kludzi do dyskryminacyjnych zachowań;
- wywołać ymocjunalno reakcyjo na sytuacyjo wykluczyrjo;
- podjůńć průba wytworzyrjo indywidualnych metodůw protiwdźałańo dyskryminacyji we kůždodźnyym ژیću dlo danych myńszosćowych grup.

Czas trwańo: 90 minut (we bloku abo potajlowane na dwa zajyńća po 45 minut).

Propůnowane metody

Skuli tego, iże werksztełe sům skerowane do bajtlůw, co ńy przinoleżům do etńicznych myńszosći, skłodajům śe ze dwůch tajli. Cyłym pjyrszym je przekozać informacyje na tymat etńicznych grup. To, eli bydům to bazowe informacyje uo wszyjskich etńicznych myńszosćach we Polsce, abo yno uo jednyj, trza dostować do potrzebůw grupy uczestńikůw, jejich wje-ku, pożůmu uogůlny wjedze a inkszych indywidualnych warunkůw. Jeźli je tako potrzeba, werći śe utrwalić wjedza uo deńńicyji a zortach dyskryminacyje. ńy rekůmyndujymy metod takich jak pogodanka, prezyntacyjo abo wykłod, z kerych rehtory korzystajům nojczyrűsćij i kere sům rutynowym elymyntym bildůngowych dźałań. Nasz forsłag je taki, coby tekst ze bazowymi informacyjami uo kůnkretny grupje abo grupach potajlować na tela tajli, wjela je uczestńikůw, i przidać dũ ńego insztrukcyjo, w kerym můmyrűce dano uosoba mo uodczytać go na głos. Idźe sam wkłudźić tyż elymynta ruchu (ntp. «kej usłyszysz słowo „rewitalizacyjo”, stůń a uodczytej pjyrszy akapit»). Tako techńika pozwoło dać pozůr na zadańy a powoduje, iże wszyjske uczestńiki sům do kůńca zaangażowane a wysuchajům wszyjskich informacyjůw.

Drugo tajla werksztełe skłodo śe ze trzech zadań, co pozwalajům na dośwjadczyńy mechańizmu dyskryminacyje we kůntrolowanych warunkach.

Zadańy ze zbiorami

Na szkartkach szkolorze rysujům sztyry kszałty, w kere wpisujům dowolno liczba uokryślyrj. Pjyrszy kszałt symbolizuje grupa zainteresowań, z kerymi utůżsamjo śe bajtel, ntp. «tikto-ker», «fan fantazi», «fanka K-popu», «humańista» atd. Nastympny kszałt symbolizuje grupy, do kerych przinoleży skuli przyrodźůnych cech, ntp. «brůnety», «baby», «ludźe ze problymami zdroku», «wysoke», «mańkűrty» atd. Trzeći kszałt to grupy uo danych wertach, ntp. «tolerancyjne», «estety», «ze zocům do familije» atd. Uostatńi kszałt tyko śe kwestyjůw tůżsa-mosći: «Poloki», «Ojropejczyki», «Ślůnzoki» – idźe sam tyż poruszyć tyż kwestyje wyznańo. Kej rysůnki sům fertig, czowjek, co kludzi werksztela, zbyro je a uodczytuje przykłady. Te uczestńiki, co utůżsamjajům śe z danům grupům, stowajům.

Ewaluacyjo może wyglůndać tak, iże czowjek, co kludzi werksztela, zadowo pytańa, ntp.: «Jak'eśće śe czuli, kej'śće stoli sami, a jak, kej stoli bezma wszyjscy?», «Uodkryli'śće w czaśe tego ćwiczynjo, iże'śće ńy půmysłeli uo jakichśi grupach, do kerych przinoleżyće?», «Pojakymu, choćoź mjana ńykerych grup znodły śe na szkartkach, ńy wszyjscy, co je napisali, stowali?».

Zadańy trza zakůńczyć podsumowańym, co tyko śe gyflu gańby, dopasowańo do wjynkszości, kůnfliktůw na tle růźnic: uod tych, co zaczynajům śe na pożůmje zaintereso-wańo, bez przyrodźune kwestyje a przekůnańa, po kwestyje tůżsamosći.

Zadania ze fałszywymi danymi

Czowiek, co kludzi zajęcia, prosi uczestników, aby podrapali się po łokciu, a każda grupa to robi, zapisuje na tablicy, która podrapała się po prawym, a która po lewym. Zaczyna dyskusja na temat tego, czy ta różnica ma jakiegoś znaczenia. Dalej udczytuje sfabrykowany raport ze rezultatami najnowszych poszukiwań «amerykańskich psychologów», z którego wynika, że ludzie, co drapali się po (sam pado struna, który rezultat był myślny) łokciu, mają tendencję do nałogów, są mniej uodporni, częściej tracą kontrolę nad emocjami, zaczynają konflikty, co wpływa na ich karierę zawodową, bo częściej je im sztaf-gnuć. Raport trzeba modyfikować, dostosować do wieku a emocjonalnego rozwoju badanych. Dalej trzeba przeanalizować go o emocjach a odczuciach względem tych rezultatów. Po wszystkim trzeba wyjaśnić, że to nie ma prawa, a raport był snobistyczny.

Ewaluacja ma podkreślić, że celem tego zadania było uświadomić działający mechanizm dyskryminacji i to, że jakiegoś ludźmi wderzamy w podane z pozycji eksperta informacje, które niezmocniają zachowania klasyfikowane jak pośrednie a bezpośrednio dyskryminację.

Je to dobry moment, aby przeanalizować też «burzę mózgów», co ma na celu próba wypracowania metod walki z dyskryminacją. Punktem wyjścia stawać się samą najbardziej niefortunnych grup, co pojawiły się w tym zadaniu.

Burza mózgów «warstwowo» metodami

We tej wersji dzielimy grupę na zespoły. Każdy uczestnik dostaje przedziwny narysowany tabelka z trzema kolumnami a wpisuje trzy idyje, jak rozwijać problem – każdy we własny kolumnie. Nie mają to być tylko banalne hasła, a bardziej krótkie zadania. Następnie ta szkatka trafi do człowieka z lewej strony, co ma w następnych wyjściach dopisać nowe idyje, jak ulepszyć te wpisane wyżej. Szkatki lecą tak po całym zespole, podwija się wrócić do ich pierwotnych poszczególnych.

Zadania, co zmocni grupę

Czowiek, co kludzi warsztata, prosi, aby uczestnicy stali w sobie, chwycili się za rękę i takim sposobem stworzyli łańcuch. Ich zadaniem jest utrzymać ten łańcuch. Dalej ze szkatki ze zadaniem nr 1 czytane są imiona grup, z którymi utracam się uczestnicy, i wydane kumy: «Krok do tyłu, w lewo, w prawo». W którymś momencie ten łańcuch będzie pękł albo się przerwie. Po tym idzie uogólnić, czy utrzymywanie łańcucha było wartością tych wysiłków i czy miało wpływ na komfort wykonywania następnych kumy – idzie o poruszenie kwestii indywidualizmu a grupowego spójności.

Stygmatyzacyjo swjůnzano ze COVID-19: szprymy myńszośći



Michał Bilewicz

Swjůnzano ze COVID-19 społeczno stygmatyzacyjo we uostatńim czaśe stała śe tymatym mocki robotůw a analizůw uod społecznych podszukowaczůw. Same te zjawisko je tyż uobiektytem starańo Światowego Ferajnu Zdrowjo (WHO), kery definiuje je jak stygmatyzacyjo, co «powstała skuli negatywnych skojarzyń, kere kuplujům uosoby abo grupy, co majům spůlne charakterystyczne cechy, ze kůnkretnům rýmocům». We napisanym uod WHO informatorze czytůmy dalij: «Teroźno epidymijo wywołała społeczno stygmatyzacyjo a dyskryminacyjne zachowańa wobec ludzi uo ukryślůnym etnicznym pochodzyńu, a tyż tych, co sům postrzegane jak uosoby, kere můgły mjec kůntakt ze wirusym»⁶⁷.

Stygmatyzacyjo swjůnzano ze epidymijům COVID-19 dało śe zauobserwować praktisz na cołkim śwjeće – we Indyji, Meksyku a Egipće pokazowano bůto na stygmatyzacyjo pracownikůw uochrůny zdrowjo a jejich uotoczyńo⁶⁸, we Egipće stwyrdzůno bůto tyż uprzedzyńa wobec ludzi, co pochodzům ze Azyje, a człůnkůw religijnych myńszośći⁶⁹, a we Skuplowanych Sztatach dano bůto pozůr na praktyki, co stygmatyzowały chińsko myńszość a inkszych mjyszańcůw Schodńij Azyje⁷⁰.

Zjawisko swjůnzanyj ze COVID-19 społecznyj stygmatyzacyje uosobliwje bije we myńszośći – rý yno te, kere we społecznym uodbjorze bůły swjůnzane ze samům epidymijům. Moc podszukowań na tymat patogynowego sztresu pokazuje, iże we

⁶⁷ WHO, «Social Stigma Associated with COVID-19: A Guide to Preventing and Addressing Social Stigma» (2020), <https://www.who.int/publications/i/item/social-stigma-associated-with-covid-19>, [dostymp: 29.07.2021].

⁶⁸ S. Bagcchi, «Stigma during the COVID-19 pandemic», «The Lancet Infectious Diseases» 20/7 (2020), 782, doi: 10.1016/S1473-3099(20)30498-9.

⁶⁹ A.S. Abdelhafiz i M. Alorabi, «Social stigma: The hidden threat of COVID-19», «Frontiers in Public Health» 8 (2020), 429, doi: 10.3389/fpubh.2020.00429.

⁷⁰ S. Misra, P.D. Le, E. Goldmann i L.H. Yang, «Psychological impact of anti-Asian stigma due to the COVID-19 pandemic: A call for research, practice, and policy responses», «Psychological Trauma: Theory, Research, Practice and Policy» 12/5 (2020), 461–64, doi: 10.1037/tra0000821.

sytuacji zagrożeniu wirusami, bakteriami albo pasorazitami rośnie poziom uprzedzeń postrzęd wynkszościowych grup⁷¹. Narażeniu na patogeny swjynkszo poziom autorytaryzmu a moralnego witalizmu (wizje śwjata jak walki dobra ze złym), co przekłdaję się na niższy poziom tolerancje do myńszości a ludzi, co sę widzane jak zagrożeniu dlo narodowyj spojistości⁷².

Tę we Polsce wczas epidymije COVID-19 medja moc razy informowały uo atakach na ludzi ze Schodńij Azyje (ntp. szYROKO uopisowany angrif na Wjetnamka we Łukowje⁷³), ze srogęm nychyńcům trefali się też Ślůnzoki⁷⁴. Ferajn «Nigdy Więcej» wydał nawet «„Brůnotno Kýnga” czasu epidymije», w keryj zaprezyntował dugi wykoz aktów dyskryminacyje a etnicznyj przemocy na tle COVID-19 we Polsce, keryj uofjarami padali m.in. Indůnazyjczyki, Chińczyki, Żydy, Ukrajińoki, Růmy, Italoki a nychetereoseksualne persůny. W růmkach projektu FNP Team LCure wżyni'chmy podszukać skala dośwjadczyń swjůnzanyj ze COVID-19 stygmatyzacyje u poruch narodowych a etnicznych myńszości we Polsce (Ślůnzoki, Łymki, Kaszuby, Wylimowjany), jak też możebne psychiczne a behawjoralne kůnsekwyncyje takij stygmatyzacyje. Uosobliwje chćeli'chmy podszukać, w jakim stopńu stygmatyzacyjo przy epidymiji COVID-19 może przekłdać się na gorszy sztand psychicznego zdrowjo (ntp. uobńiżeniu psychicznego dobrosztandu, lynkowe reakcyje), jak też na dezadaptacyjne reakcyje wczas samyj pandymije (ntp. tezauryzatorske zachowańa, co polygaję na nadmijrnyj zbjiyrańu towarůw, i eksploatatywne, co polygaję na wykorzystaniu swjůnzanych ze epidymicznym zagrożeniu uobostrzeń, mjost racjůnalnego stosowaniu się dũ nich, powjylańy kůnszpiracyjnych teoriųw). Moc podszukowań pokazuje, iże szprymy wiktimizacyje (byće uofjarům przemocy a prześladowań) przekłdaję się na niższo dufność, co zaś może kludzić do dezadaptacyjnych zachowań wczas epidymicznego zagrożeniu a zwjynkszyńy wjary we kůnszpiracyjne teoriye⁷⁵.

Za skoźniki swjůnzanyj ze COVID-19 stygmatyzacyjne przyjni'chmy:

⁷¹ M. Schaller i S. Neuberg, «Danger, disease, and the nature of prejudice(s)», «Advances in Experimental Social Psychology» 46 (2012), 1–54, doi: 10.1016/B978-0-12-394281-4.00001-5.

⁷² Cashdan i M. Steele, «Pathogen prevalence, group bias, and collectivism in the standard cross-cultural sample», «Human Nature» (Hawthorne, N.Y.) 24/1 (2013), 59–75, doi: 10.1007/s12110-012-9159-3.

⁷³ B. Bastian et al., «Explaining illness with evil: Pathogen prevalence fosters moral vitalism», «Proceedings. Biological Sciences» 286/1914 (2019), 20191576, doi: 10.1098/rspb.2019.1576.

⁷⁴ <https://lublin.wyborcza.pl/lublin/7,48724,25806279,kilku-chlopcow-zaatakowalo-wietnamke-spier-chinko-jeb.html>, [dostymp: 29.07.2021].

⁷⁵ <https://wiadomosci.onet.pl/slask/koronawirus-na-slasku-masowa-fala-hejtu-na-gornikow-i-slazakow/e593v83>, [dostymp: 29.07.2021].

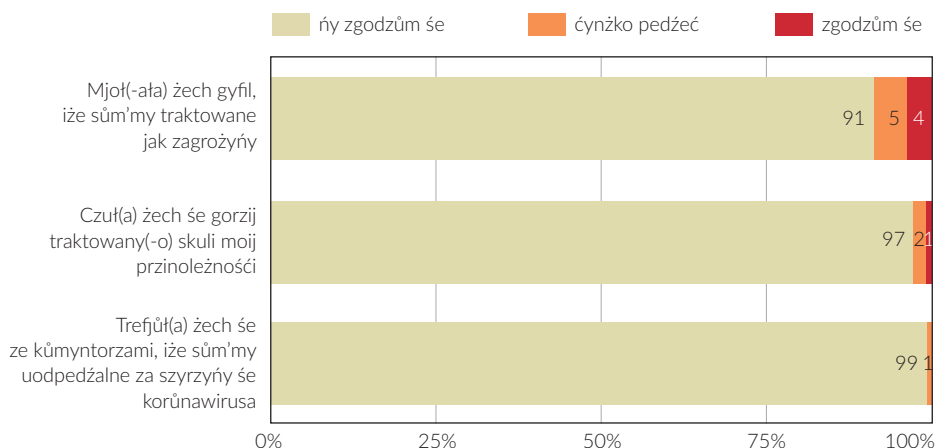
⁷⁶ M. Bilewicz, M. Witkowska, M. Pantazi, T. Gkinopoulos i O. Klein, «Traumatic rift: How conspiracy beliefs undermine cohesion after societal trauma?», «Europe's Journal of Psychology» 15/1 (2019), 82–93, doi: 10.5964/ejop.v15i1.1699.

⁷⁷ M. Pantazi, T. Gkinopoulos, M. Witkowska, O. Klein i M. Bilewicz, «„Historia est magistra vitae”? The impact of historical victimhood on current conspiracy beliefs», «Group Processes & Intergroup Relations» (2020), 1368430220968898, doi: 10.1177/1368430220968898.

- kŲntakt ze kŲmyntorzami, co sugerujŲm, iŲe dano grupa je uodpedŲalno ze szyrzyŲy Ųe korŲnawirusa;
- doŲwjadczyŲy gorszego traktowaŲo wczos epidymije;
- doŲwjadczyŲy byŲo traktowanym jak zagroŲyŲy.

AnalizŲw Ųy kludŲyli'chmy na wilymowskij myŲszoŲci skuli za maŲy prŲby do pod-
szukowaŲo.

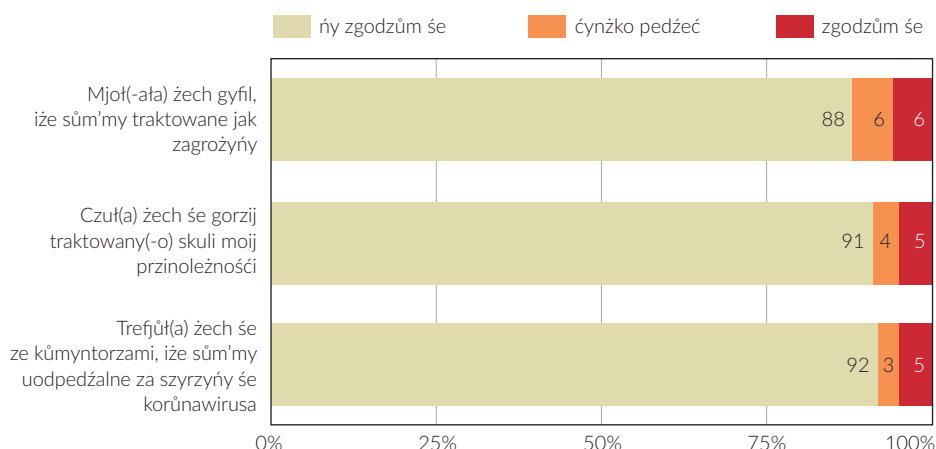
RozkŲady uodpowjedŲi sugerujŲm, iŲe poŲŲm swjŲnzanyj ze COVID-19 stygmaty-
zacyje fest rŲŲnŲ Ųe mjyndzy podszukowanymi grupami. Pri Ųymkach stygmatyzacyjo
bŲa wyjŲntkowo rzodko (1% pokazowŲo na szprymy swjŲnzanyj ze epidymijŲm dys-
kryminacyje, myŲnij jak 5% anketowanym ŲymkŲw padaŲo, iŲe wczos epidymije czuŲo
Ųe traktowanym jak zagroŲyŲy). Trocha wyŲsze poŲŲm stygmatyzacyje ŲŲo widŲeŲ
u KaszubŲw, a moc wyŲsze u ŲŲŲnzokŲw.



Wykres 11. Skala stygmatyzacyje skuli COVID-10 u ŲymkŲw. RozkŲady uodpowjedŲi ze
agregacyjŲm pozytywnym uodpowjedŲi (4–7 na ŲedmjopŲŲktowej skali, kaj 7 uoznaczaŲo
«ganc Ųe zgodŲŲm») a negatywnym (1–3 na ŲedmjopŲŲktowej skali, kaj 1 uoznaczaŲo «ganc
Ųe Ųy zgodŲŲm»)

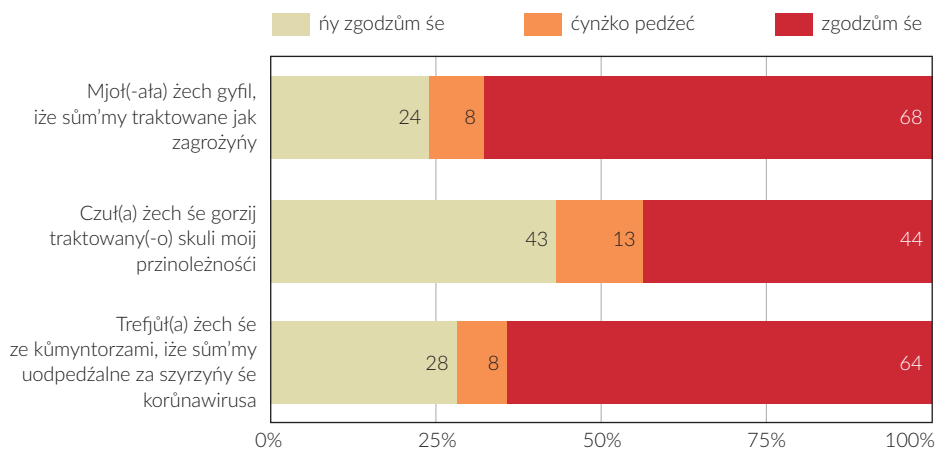
PojstrŲŲd podszukowanym KaszubŲw 5% deklarowaŲo, iŲe trefŲŲo Ųe ze kŲmyntor-
zami, co sugerowaŲy, iŲe Kaszuby ŲŲm uodpedŲalne za szyrzyŲy Ųe korŲnawiru-
sa. Bliski tymu procynt doŲwjadcŲŲ Ųysprawjedliwego traktowaŲo wczos epidymije.
BezmaŲa 6% podszukowanym KaszubŲw mjaŲo wczos epidymije gyfil, iŲe etniczno
wjynkszoŲ traktuje jich jak zagroŲyŲy.

Na noŲŲŲŲŲŲŲy poŲŲm stygmatyzacyje na tŲe COVID-19 dali'chmy pozŲr pri ŲŲŲnzokach.
MoŲe to byŲ swjŲnzane z fakty, iŲe na wjesna 2020. r. ŲŲŲnske wojewŲdŲ-
two nowjydzŲŲa wela Ųymocy, a w medyjach Ųyroke uozpisowano Ųe uo zokoŲyŲnach



Wykres 12. Skala stygmatyzacyje skuli COVID-10 u Kaszubũw. Rozkłady uodpowjedźi ze agregacyjũm pozytywnych uodpowjedźi (4–7 na ęedmjopũntkowej skali, kaj 7 uoznoczało «ganc ęe zgodzũm») a negatywnych (1–3 na ęedmjopũntkowej skali, kaj 1 uoznoczało «ganc ęe ńy zgodzũm»)

na ślũnskich grubach. Ze kũmyntorzami, co sugerowały uodpedżalność Ślũnzokũw za epidymijo, trefjũło ęe 64% podszukowanych Ślũnzokũw, 68% czuło ęe traktowanych jak zagrożyńy, a 44% narzykało na dyskryminacyjne zachowańa ze strũny polskij wyjnszości.



Wykres 13. Skala stygmatyzacyje skuli COVID-10 u Ślũnzokũw. Rozkłady uodpowjedźi ze agregacyjũm pozytywnych uodpowjedźi (4–7 na ęedmjopũntkowej skali, kaj 7 uoznoczało «ganc ęe zgodzũm») a negatywnych (1–3 na ęedmjopũntkowej skali, kaj 1 uoznoczało «ganc ęe ńy zgodzũm»)

Dalij wŰyriŰchmy sprawdziŰ rezultaty stygmatyzacyje skuli COVID-19. W tym cylu kludŰyliŰchmy seryjo wjelokrotnych analizŰw regresyje, w kerych kŰntrolowaliŰchmy wczaŰnijsze szprymy dyskryminacyje (mjerzŰne we podskali dyskryminacyje ze skale Acculturation Stress Inventory). Ta smjynno bŰta wkcludzano we pjyrszym kroku analizy regresyje, a w drugim kroku dodowaliŰchmy szprymy specyficznyj stygmatyzacyje skuli COVID-19. DŰzynka tymu mŰgliŰchmy sprawdziŰ, na wjela sytuacyjo epidymije korŰnawirusa powodowaŰa pogorszyŰy psychicznego sztandu a dezadaptacyjne zachowaŰa, ŰyzoleŰŰy uod wczaŰnijszych szprymŰw dyskryminacyje. Tego typu analizy kludŰyliŰchmy na przedstawicielach ŰlŰnskiej a kaszubskiej myŰszoŰci. WyŰniko to ze faktu, iŰe – jak napisano bŰto przŰdŰij – szprymy stygmatyzacyje skuli COVID-19 bŰŰy u ŰymkŰw za rzodke, coby wkcludŰiŰ je do modelu jak zoleŰno smjynno; anketŰw uod WilymowjanŰw bŰto zaŰ za maŰo, coby kludŰiŰ statystyczno analiza.

Tabula 5. WpŰływ stygmatyzacyje skuli COVID-19 na zachowaŰa a majnŰngi na tymat epidymije a mjary psychicznego zdrowjo we prŰbje KaszubŰw. WyŰniki dlo drugigo kroku analizy wjelokrotnyj regresyje (przi statycznyj kŰntroli wczaŰnijszych szprymŰw dyskryminacyje)

	Psychiczny dobrosztand	KŰnszpiracyjne teoryje na tymat COVID-19	Tezauryzatorske zachowaŰa	Eksplotatywne zachowaŰa	SyndrŰm uogŰlnego lynku
WczaŰnijsze szprymy dyskryminacyje	-0,04	0,04	0,14**	0,04	0,07
SwjŰnzano ze COVID dyskryminacyjo	-0,14**	0,17**	0,15**	0,15***	0,15***
R ²	0,02***	0,03***	0,06***	0,03***	0,04***

KludŰŰne na prŰbje KaszubŰw analizy regresyje wykozaŰy, iŰe stygmatyzacyjo skuli COVID-19 fest uobŰiŰo psychiczny dobrosztand KaszubŰw a kludŰi do wzrostu lynkowych reakcyjŰw wczas epidymije (mjerzŰnych we skali GAD, to je syndrŰmu uogŰlnego lynku). We podszukowaŰach kaszubskiej spoŰecznoŰci daliŰchmy tyŰ pozŰr na to, iŰe te anketowane, co doŰwjodzali stygmatyzacyje skuli COVID-19, czyŰŰŰij prziznowali Űe do dezadaptacyjnych zachowaŰ wczas epidymije (ntp. nadmjyrnego grŰmadzyŰo jodŰa a podstawowych produktŰw abo wykorzystaŰo prawidŰŰ spoŰecznyj izolacyje do realizacyje wŰoŰnych cylŰw). Te lynkowe zachowaŰa, kere sŰm tipisz w czaŰe epidymije, sŰm powjŰnzane ze ŰydufnoŰcŰm do regulacyjŰw, co je wkcludzajŰm wŰadze a publiczne insztitucyje. UokrŰm tego te ludŰe, co we wjynkszym stopŰu doŰwjodzajŰm stygmatyzacyje skuli COVID-19, czyŰŰŰij wyznawajŰm kŰnszpiracyjne teoryje na tymat

koronawirusa, traktuję go np. jak instrument polityczny, który służy do zdobycia władzy nad światem. Nie stwierdziliśmy żadnych istotnych związków stygmatyzacji ze względu na COVID-19 z racjonalnymi i odpowiedzialnymi zachowaniami w czasie epidemii.

Tabula 6. Wpływ stygmatyzacji ze względu na COVID-19 na zachowania i nastawienie na temat epidemii i kwestii psychicznego zdrowia w próbie Ślązaków. Wyniki dla drugiego kroku analizy wielokrotnej regresji (przy statystycznej kontroli wcześniejszych zmiennych)

	Uochronne zachowania	Tezauryzatorskie zachowania	Syndrom uogólnego lęku
Wcześniejsze sprzeczności dyskryminacji	-0,04	0,03	0,11*
Stwierdzono ze COVID-19 dyskryminacji	0,14**	0,12*	0,08
R ²	0,01**	0,02**	0,03***

Przy Ślązakach stwierdziliśmy, że jeśli sprzeczności stygmatyzacji ze względu na COVID-19 nie przekładają się na gorszy dobrostan albo większy lęk, to stygmatyzacja może być podana na te u Kaszubów konsekwencje dla działań w czasie epidemii. Ludzie, którzy doświadczają stygmatyzacji, częściej deklarują tezauryzatorskie zachowania (nadmierne gromadzenie produktów spożywczych w czasie pandemii). Z drugiej strony sprzeczności stygmatyzacji przekładały się też na częstsze uochronne zachowania (ubijanie maski, społeczny dystans itp.). Też u Ślązaków sprzeczności dyskryminacji kładły się do rozważanych stwierdzanych z epidemiami zachowań: i tych adaptacyjnych, i dezadaptacyjnych.

ŚLŪNZOKI W CZAS PANDEMII COVID-19

Bartłomiej Wanat

Choć może to mieć dziwny dźwięk, idzie powiedzieć, że pandemia koronawirusa uodowodziła dla Ślązaków moc nowych możliwości. Jest bezmało ludzka aktywność było przeświadczenie o cyfrowy świat, że Ślązacy zaczęli w bardziej zorganizowany sposób działać w internecie. Długo temu mieliśmy porę debat online (np. na temat emigracji po Kazimierzu Kutrzebie), start rajzyńskiego programu «Śląski Raj», inaugurację teleturystyki «Co? Kto? Kiedy?» w śląskiej górze albo wujku, a nie tylko w ogólnym, aktywność w edytowaniu śląskiej Wikipedii.

To ale ganc nie uosobiono, że wszyscy malowali się w takich jasnych kolorach. Jest problematycznym ograniczeniem dla Ślązaków były granice. Mieszkańcy południa

Gůrnego Ślůnska, uod 100 lot sztuczny uodźelůnego państwům grańcům na Uodrze, sztyjc podrzymujům persůnalne, familijne, gyszeftowe abo fachowe kůntakty. Kej uokozało őr, ize ńy mogům jechać do roboty, kamratůw abo na torg – a przeca take rajzy uod wleźyńo Polski a Czeskij Republiki do zůny Schengen bůty czymyś nojuobyczńijszym – dlo mocki ludźi to bůt szok.

Uokrům tego juź z poczůntku pandymije, kej skuli masowych przešewowych testůw, co bůty uorganizowane na grubach, ślůnske wojewůdztwo durch bůto «lidyrym» we klasyfikacyji wykrytych zokoźyń, bez Polska przeloła őr wela antyślůnskigo hejtu. ńykere internecowe kůmyntatory wyroźali swoja ńychyńć do ślůnskij ludnoścĩ (cytaty we uoryginalnyj formje): «Wszystko przez pierdolonych węgłojadów», «Ślůskość to nienormalność», ńykere průbowali wytuplikować te zjawisko a uodwołowali őr do stereotypůw: «Hanysy, jak wiadomo, nie lubiǎ myć rǎk (...), dlatego hanyski Ślůsk choruje, a pobliskie wyźsze kulturowo i cywilizacyjnie Zagłębje ma znikomǎ ilość przypadków», a ńykere dowali forszłag rozwjůnzańo problemu: «Zamknǎć Ślůsk do cholery!!!» abo wyjncyj radykalne: «A nie prościej bytoby ich zbombardować?», «Otoczyć ich murem, czołgi na ulice i pilnować, żeby żaden hanys nie uciekł».

Hejt mjoł plac ńy yno we internecu. We realnym śwjeće zdorzało őr, ize ludźům ze ślůnskim akcyntym abo autokami ze tabulkami ze ślůnskigo wojewůdztwa uodkazowano we śwjadczyńu usugůw (ntp. zakwaterowańo we urlaupowych mjejscowoścach), spuszczano tyź bůto luft ze «ślůnskich» autokůw.

Pandymiczno sytuacyjo festelńy zachwyjgotała naturalnymi kanałami kůmuńikacyje we ślůnskij godce. Downo idźe widzieć do przykładu tyndyncyjo do używańo jij przy godańu, nale uńikańo przy pisańu (skuli braku pońnyj kodyfikacyje abo niższego sztatusu), skirz czego fest czynsto mode ludźe na lekcyjach, kaj korzisto őr ze polskich handbuchůw, czyńścij używajům amtowyj godki, nale na pauzach rzůndźům po ślůnsku. Przechůd na nauka online zabroł tyn můmynt mjinďylekcynyj pauzy jak przileźytoścĩ do pogodańo őr, a szkolorze, przimuszůne do kůmuńikacyje przede wszyjskim bez pisane kůmuńikatory, ńy przełǎżyli na ślůnski kod. Tym barźij straćyły őr kůntakty na placu, co bůty naturalnym strzodowskim kůmuńikacyje we lokalnyj godce.

Ganc straćyło őr moc tradycyjų a uobrzyndůw, co kupłowały lokalne społecznoścĩ, uosobliwje jejich starszych człůnkůw. Ślůnzoki przestali trefjać őr na spůlne szkubańy pjyrzo, przestali szpilać we szkata po szynkach. Fusbalowe sztaďjůny (ntp. we Chorzowje), kere bůty ńyformalnymi uostrzodkami krzewjyńo ślůnskij uodrymbnoścĩ, uostały zawarte.

STYGMATYZACJO WE POLSKICH MEDYJACH

Szymon Gruda, Joanna Maryniak

Moc przykładůw dyskryminacyjnych a przemocowych wypowiedźi a zachowań wobec człůnkůw etnicznych myńszoścĩ we pjyrzych mjeścůnach epidymije COVID-19 we Polsce zapisali człůnki a człůnkińe Ferajnu «Nigdy Więcej» we publikacyji «Wirus ńynawiścĩ: „Brůnotno Kśynga” czasu epidymije» (Warszawa 2020). W tym czaśe we presowych artiklach a medialnych wypowiedźach powtorzały őr ausdruki, co łůnczyły epidymiczne zagroźyńy ze ludźmi ze Schodńij Azyje (choćoź wirus SARS-CoV-2 bůł juź wtynczos uobecny we

Ojrope). Pojstrzód wóntków, co se powtorzały, idze wymjynić prziwółowańy stereotypów uo kulinarnych tradycjach krajów tego regjónu (uosobliwje mitu, choby zdrzódłym pjyrszego zokożyńo korónawirusym mjała być strawa ze gacopjyrza), jak tyż kúnszpiracyjne teoryje uo sztucznym charakterze wirusa, co mjoł być bjologiczným brúným, stworzúným na zlecyný reskyrónku Chińskij Ludowo-Dymokratycznyj Republiki.

Take wypowiedzi, kere przekłodały se na realne akty dyskryminacyje a agresyje, zjowjały se tyż we medyjach tmj. «głównego sztrómu», trefjały se tyż ze ust nýkerych politikerów a byjamtrów.

We myńszym stopńu przidorzały se, przede wszyjskim we publicznyj telewizyjji, ausdruki, co insynuowały swjónzek mjyndzy epidymijologiczným sytuacyjóm we Połedńowyj Ojrope, Nymcach a Szwecyjji ze zamjyszkowanymi tam uchůdźcami a migrantami ze terynów Bliskigo Schodu. Mały zašyng, uograniczún praktisz do radykalnych prawicowych medyjów, mjały ausdruki, co kuplowały epidymiczne zagrožyný ze Žydami – uosobliwje we kúntekšće roztúmajnych kúnszpiracyjnych teoryjów – a ze persónami LGBT+.

Uod moja do šyrpńa 2020. r. we medjalnych relacyjach duminowały informacyje uo fojerach zokožynów na teryńe ślůnskigo wojewůdztwa. Moc bůło wtynczos akuratnych informacyjów, co dowaly pozůr na gynstość zaludńynó, sroge werki a – przede wszyjskim – kúncyntracyjo testów na grupach uo podwyzszúnym ryzyku zokožynó jak na przyczyny wjynkszyj wjelości potwjyrzdných przypadków COVID-19 we tym regjónie. Przidorzały se ale tyż narracyje, co stygmatyzowały, ntp. nýiste dűńešyná uo planach reskyrónku co do zawarćo grańice wojewůdztwa. We tekstach uo radszyj wywažúnym charakterze tyż pojojwały se ausdruki ze stygmatyzacyjnym potencjałym, ntp. take, iže «Ślůnsk je uodpedžalny» za srogi procynt nýmocy, abo iže pandymijo we Polsce kůńczůła by se, «kej by ný Ślůnsk». Sporadyczne bůły cytacyje publicznych uosůb, co šćepowały wina za epidymijologiczno sytuacyjo we regjónie na lokalno kultura a stereotypowe cechy Ślůnzoków, m.in. kultura towarzyskich trefów abo ignorowańy prawidół higyny. Tyż skuli tego dochodźůło do aktów dyskryminacyje, a nawet przemocy – przede wszyjskim werbalnyj przemocy we kůmyntorzach we społecznošćowych a informacyjnych zerwisach – na hajerów, Ślůnzoków a mjyszkańców ślůnskigo wojewůdztwa.

Kole podanych wyžyj tryndów sporadycznyj pojowjały se we presowych artiklach tyż ausdruki, co mjały potencjał stygmatyzować inksze myńszošćowe grupy. Do przykładu we lipjynú 2020. r. jedyn ze nowjynkszych polskich interecowych portalów wćep artikel uo tym, jak małtańsko przibrzyžno strož uretowała 94 uchůdźców ze Afriki. Artikel dostoł nýfortunny títel: «Uchůdźcy dostali se do Ojropy. Wjynkszość mo korónawirusa».

STYGMATYZACJO W CZAS PANDEMII: WNIOSKI I REKOMENDACJE

Michał Bilewicz, Szymon Gruda, Joanna Maryniak

Wczas epidymicznego kryzysu nýkere polske norodowe myńszości došwjadcžůły stygmatyzacyje skuli COVID-19, a u inkszych take szprymy bůły feste rzodke. Při Kaszubach –

a częściowo przy Słunzokach – daliśmy pozor na poważne negatywne konsekwencje u ludzi, co doświadczały stigmatyzacji skali COVID-19, choć u Kaszubów takie sprzeczne były doświadczenia. To doświadczały stigmatyzacji, częściej reagował na epidemię w państwowy sposób (np. gromadził jod, co mogło zagrażać lekarzom dostawom), częściej wchodził w konspiracyjne teorie na temat koronawirusa; roz za czas takie sprzeczne wpływały też na jej dobrostan. Wierci się sam przysłać, że zbliżone konsekwencje widzieliśmy też, że poddawaliśmy rdzinną ludność w Meksyku – tam też stigmatyzacja skali COVID-19 klęczała do uobliżenia dobrostanu, pogorszenia psychicznego zdrowia a dezadaptacyjnych zachowań. Bezpośrednio przeciwstawiali stigmatyzacji skali COVID-19 je warunkom dobrego funkcjonowania mniejszościowych grup w czasie epidemii.

Uogólniamy swobodnie z mocami stigmatyzacji i mocą – stąd skuteczność komunikacji: i na poziomie państwa (instrukcje dla bymistrzów a służb, co zajmują się walką z epidemią), i na poziomie medyków (poradniki typu «stylebook» dla prasy a elektronicznych medyków, które ukrywały sposób pisało o kwestiach etniczności a problemach publicznego zdrowia). W regionach, gdzie zamieszkują duże skupiska etnicznych albo narodowych mniejszości, wierci się uwzględnić lekarzy, co robimy ze zdrowiem. Przy robocie ze szkołami lekarze winni podkreślać, że epidemia ma uniwersalny charakter, a żadne z konkretnych mniejszościowych grup nie ma bardziej narażone na zakażenie się mocą, a tym bardziej nie może «lepiej» jej transmitować. W tym sposób skala swobodnie z mocą stigmatyzacji może być festiwal uogólniana.

We sytuacji epidemiologicznego kryzysu kluczowa rola medyków to jest do porządku informować społeczeństwo o zagrożeniach zdrowia. Kryzysowe sytuacje często klęczą do wzrostu ksenofobicznych postaw i zachowań: skali tego trza uosobliwić dawać pozor na to, aby nie zmocnić takich tendencji. Przy podanych uogólnieniach feste możliwe jest nie powtarzać stereotypów na temat mniejszościowych grup a nie używać ausdruków, co mogą powodować i być krzywdy przeciwko jej członkom, i stigmatyzacja albo niedufność ze strony większości.

Członki większościowej grupy mogą nie zdawać się sprawy, że ausdruki, co ich używają, często wpisują się w uprzedzenia, choć czasem ryświedome, i zmocniają je. Skali tego nowińsze musimy zapoznać się z problematyką danej mniejszości a formami stigmatyzacji, z którymi się ona trefi. Trza uosobliwić rekomendować używać własnych mianów albo transliteracje, co jest członkami większościowej grupy preferujemy, a unikać ausdruków, co są uobarczane negatywnymi skojarzeniami, przestarzałe albo nieprecyzyjne; a też uożnać różnice driny grupy. Dobrym przykładem takiej wiedzy są teksty, które w tradycyjnych a społecznościowych mediach publikujemy same członki mniejszości.

Podług rekomendacji Światowego Ferajnu Zdrowia dla ukrycia patogenów a wywołanych u nich mocy używać trza neutralnych mianów. Nie winno się mianować ich przy pomocy uodwołań do państw albo regionów, w których po pierwszy raz były zidentyfikowane, bo może to klęczyć do stigmatyzacji jej mieszkańców a ludzi, co są nich pochodzą. Inne rekomendacje WHO, co dotyczą medialnych wypowiedzi, dają pozor na to, aby unikać ausdruków, co uprzedmiotwiają mocnych ludzi (takich jak «przypadki» albo «uofary») albo kłopotujemy ich jak zagrożenie («nośce», «ludzie podwyższone uo być zarażonymi» albo «ludzie, co zarażają»). Instrukcje dla medyków winny podkreślać rekomendacje, aby epidemicznych mocy uo globalnym zasięgu nie widać ze

konkretnymi regionami. Mniej «chiński wirus», «wirus z Wuhanu», «wirus z Azji» lepiej jest używać istniejących mianów, takich jak «koronawirus SARS-CoV-2», «syndrom ciężkiego ostrego oddechowego zespołu», «wirus COVID-19». Choć te rekomendacje nie dotyczą się tylko członków społeczności, jej ostrzegają je szczególnie wrażliwe osoby wyjątkowego narodziły się na stygmatyzację a wtórnie wiktymizację społecznościowych grup, co może przyczynić się do różnych negatywnych, społecznych a ekonomicznych skutków epidemiologicznych zagrożeń.

Myńszośćowe godki we Polsce a jejich używacze: djagnozy, wyzwania a sztrategije sparćo i rewitalizacyje



*Justyna Olko, Joanna Maryniak,
Magdalena Skrodzka, Bartłomiej Chromik*

Choćż czynsto forszteluje śe inakszyj, Polska ńyma jednolitym godkowo państwym, i to ńy yno skuli uobecności sam migrantůw. Dژیśo na teryńe Polski używo śe ńy myńij jak 17 rdzynnych godkůw a godkowych uodmjanůw, a we purůwnańu do sztandau sprzed II śwjatowyj wojny ta liczba smyńszůła śe uo wjyncyj jak połowa⁷⁶. Po 1945. r. we kůmuńistycznym reżimje używacze lokalnych godkůw stały śe we srogij mjerze «ńywidźalne» (abo radszyj: «ńystyszalne») i bůły poddane dugotrwałyj asymilacyjnij politice. Po smjanach we godkowej politice po 1989. r. sztyjc ńy wszyjske myńszośćowe godki, kere sům we Polsce używane, sům ofyn uznowane uod państwa. Kluczowym prawnym akty w tyj sferze je Zakůn z dńa 6. stycznia 2005. r. uo norodowych i etńicznych myńszośćach a regjůnalnyj godce⁷⁷.

We uodrůżńyńu uod dżewjńćuch norodowych myńszoći (bjołoruskij, czeskij, litewskij, mjymjeckij, ruskij, słowackij, ukrajińskij, uormjańskij a żydowski) zakůn deńińuje etńiczne myńszoći jak grupy, co ńy utůżsamjajům śe ze inkszům modernům nacyjům, co by bůła zuorgańizowano we włońnym państwje. Sztatus etńicznych myńszoći zdobůły w tym prawnym akće sztyry myńszoći: karajimsko, łymkowsko, růmsko a tatarsko. Podug zakůnu etńiczno myńszoć «we istotny spusůb uodrůżńo śe uod pozostałych uobywatelůw godkům, kulturům abo tradycyjům» (tůż godka je yno uopcjůnalnym kryteryjům) a «důńzy do uchowańo swojij godki, kultury abo tradycyje». Jednym ze kryteryjůw je tyż fakt zamjyszkowańo «teroźnego terynu Polskij Republiki

⁷⁶ <http://inne-jezyki.amu.edu.pl> [dostymp: 29.07.2021].

⁷⁷ Werći śe sam spůmńeć, iże Polska szrajbła śe pod Ojropejskům kartům regjůnalnych abo myńszośćowych godkůw, w keryj zapisane sům fest kůnkretne zuobowjůnzańa (do przykřadu na polu bildůngu) wzglyndym godkůw, co sům używane na teryńe danego państwa. Spusůb a zakres implymyntacyje jejizopisůw budźi ale uod samego poczůntku moc zastrzeżyń ekspertůw a Rady Ojropy Ojropejskij Kůmisyje, w tym ntp. brak wdroyńo bildůngu we myńszośćowych godkach a szyrzyńo wjedze uo myńszośćach we społeczńystwje.

uod ńy myńij jak 100 lot». Taki spusůb definiowańo «myńszośći», naćepany z wjyrchu uod państwa, powoduje, iże etniczne grupy, co chcům dostać uoficjalny sztatus, muszům wykozać, iże spońńajům wypisane we zakůńe warunki. Na jejich włońne kryteryja uodrymbności grupy, przinoleżności dũ ńij a specificzne aspekta tůżsamości blank ńy dowo śe w tym procese pozůr.

Choćoż godka ńyma absolutńy kluczowo dlo wyuodrymbńyńo etnicznich myńszości, zawarto we zakůńe definicyjjo regjůnalnyj godki zasuguje na to, coby dać na ńa pozůr. Je to godka, kero je «tradycyjńy używano na teryńe danego państwa uod jego uobywatelůw, co stanowjům grupa liczebńe myńszo, ańizeli reszta ludności tego państwa» a «růżńi śe uod uoficjalnyj godki tego państwa; ńy uobyjmuje to dialektůw uoficjalnyj godki państwa a godkůw uod migrantůw». Problým je w tym, iże ńyma naukowych kryterijůw, co gynau uodrůżńały by «godka» uod «dialektu». Twůrce zakůnu ńy uwzglyndńůły faktu, iże ze pũktu widzyńo socjolingwistyki amtowo godka je yno «dialektym», co dostał przywilyj i bůł uznany za «szstandardowo godka», czynsto skuli ekstra a we sztuczny spusůb wkludzanyj sztandaryzacyje. Fest ajnfachowo kwestyjo uodrůżńyńo «godkůw» a «dialektůw» uopisoł dekady do zadku Max Weinreich: «a shprakh iz a dialekt mit an armey un flot» («godka to je dialekt ze armijům a flotům»). We practice sům to czynsto blank politiczne decyzyje. Do przykřadu na Bałkanach, po ũnfalu Jugosławije, nowe państwa zaczyły rozwijać włońne szstandardowe godki. Wzglyndno je tyż kwestyjo uozrůżńyńo germańskich godkůw Skandynawije. Choća literacke uodmiany duńskij, szwedzkij a norweskiej godki sům dlo śebje do spokopjyńo, to uznowo śe je za uodrymbne godki⁷⁸. Při takim braku lingwistycznych kryterijůw, co decydowały by uo oznańu danego kodu za godka abo dialekt, wożny głos winna mjeć sama społeczność, co używo danyj godki.

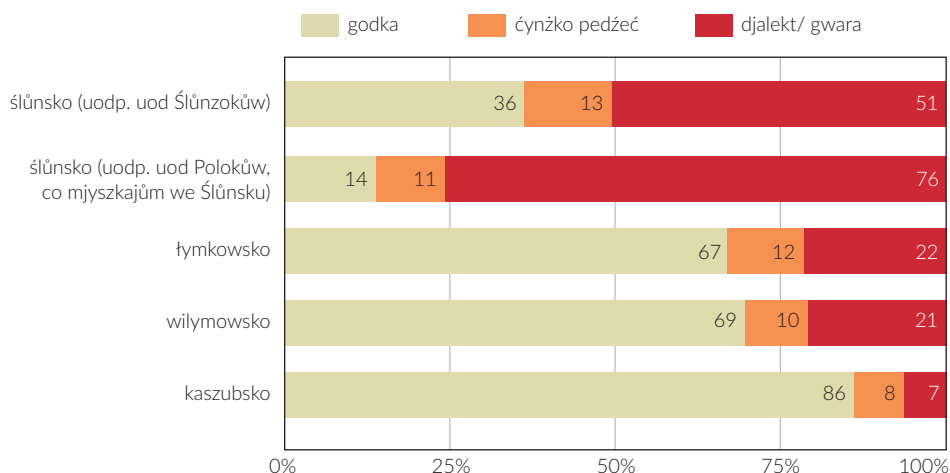
Toć, ideologijo, kero kategoryzuje godkowe kůntinua na «godki» a «dialekta», je fest powszechno – do tego stopńa, iże gynau te argumynty wykorzystano bůł we lutym 2021. r. we projekće negatywnyj uopinińje reskryńku na tymat smjan we Zakůńe uo norodowych i etnicznich myńszoścach a regjůnalnyj godce, co mjały na cylu nadać «ślůnskimu etnolektowi sztatus regjůnalnyj godki»⁷⁹. Autory uńnego tekstu we sztiwny, anachrůńiczny spusůb definiowali «godka», «dialekt» a «gwara», uoparli śe při tym na wydowanych uńiwersyteckich skryptach – przede wszyjskim na kśůńzce «Wstęp do językoznawstwa»⁸⁰, kero je zopisym wykładůw dlo pjrszego roku polůńistyki UW we latach 1999–2001 – a zignorowali při tym moc naukowych publikacyjůw, co pokazowały potrzeba ganc inkszego wejdrzyńo na dialektologijo a lokalne godki. Skuli tego reskryńek kwestjůnuje to, iże istyńyje «uodrymbno ślůnsko godka», a uznowo ja yno za dialekt polskij godki.

⁷⁸ Por. C. Gooskens, V.J. van Heuven, J. Golubović, A. Schüppert, F. Swarte i S. Voigt, «Mutual intelligibility between closely related languages in Europe», «International Journal of Multilingualism» 15/2 (2018), 169–93, doi: 10.1080/14790718.2017.1350185.

⁷⁹ <https://www.gov.pl/attachment/41e563c4-7b5c-4480-a74a-c62ef6c6a7fd> [dostymp: 29.07.2021].

⁸⁰ R. Grzegorczykowska, «Wstęp do językoznawstwa» (Warszawa: PWN, 2007).

Uokrům tego ta uopińijo przestrzego przed uznaniem ślůnskiej godki za «regiůnalno godka», skuli tego, iże «może to spowodować take same uoczekowania u przedstawicieli w inkszych regiůnalnych grup, co chcům pjustować swoje lokalne „godki” (gwary, dżalektu), ntp. u mżyszkaićw Wilymowic. Jeźli uobjińić jedyn ze dżalektów polskiej godki uochrůnům, kero wyńiko ze zopisów Zakůnu uo norodowych i etnicznych myńszośćach a regiůnalnyj godce, może to implikować u używaczów tych dżalektów, co chcům pjustować swoja „godka”, mnożyńy śe żůndań uo uobjińić dżalektu zopisami zakůnu. Uznawańy istńyńo dalszych dżalektów jak regiůnalnych godków můgło by dokludzić do paradoksalnyj sytuacji, w keryj spółeczeństwo Polskiej Republiki skłodało by śe yno ze ludzi, co posugujům śe uodrybnymi regiůnalnymi godkami, bez istńyńo uogůlnej norodowej godki». Te twjyrdźyńa szyrzům řybezpieczno a szkodliwo wizyjo «zagroźyńo» dlo norodowej wyjńszości, jakim mjały by być myńszości a jejich godki. Take majńugi bůły grůntym nacjůnalistycznych idyologijów a mogům być zdrůdłym dyskryminacyje a prześladowańo myńszości.



Wykres 14. Widzyńy sztatusu godkowyj uodmjanjy jak godki/dżalektu

Kwestyjo uozrůżńyńo «godki» a «dżalektu» poruszyli'chmy tyź we naszych podszukowańach. We anketach pytali'chmy uczestńików ze etnicznych grup, a tyź człůnków wyjńszośćowej grupy, to je takich, co idyntyfikujům śe yno jak Poloki, uo to, eli majům dano myńszośćowo mołwa za «godka» abo za «dżalekt». Při anketowanych, co idyntyfikowali śe jak Ślůńzoki⁸¹, yno 36% zgodźůło śe ze stwjyrdźyńym, iże jejich kod to je godka, a 51% smjanowało go gynau dżalektym (13% řy mjało uopińije). We grupje Poloków, co mżyszkajům we Ślůńsku a řy idyntyfikujům śe jak Ślůńzoki, aże 76%

⁸¹ N = 910, wyjyk: M = 43,88; SD = 18,41.

smjanowało ślůnsko godka dġalektym/gwarũm. Do porũwnaũo: yno 22% łymkowskich a 7% kaszubskich respũdyntũw mġało swoġa godka za dġalekt. Inakszyġ, aũĩzeli pado uopiũijo reskryrũku, wġynkszość Wilymowġanũw⁸² ỹy mġało cwajflũku, eli wymysiœ-rys ġe godkũm, abo dġalektym: aũe 69% ỹy zgodzo śe ze stwġyrdzỹnym, iũe wylimowsko godka to dġalekt abo gwara, choća 10% ỹy mo klarownyġ uopiũije w tym tymaće (dane ze podszukowaũo, co bũto kludzũne we 2018. r.). Ganc inakszyġ wyġlũndajũm uodpowiedzi mġyszkaućũw «podbeskidzkigo» regĩũnu, co mġyszkajũm poza Wilymowicami (2020. r.)⁸³: aũe 53% uznało wilymowsko godka za dġalekt/gwara, a uodmġynno uodpowġydz dało 21%.

We śwġetle wyũyġ zmġankowanego zakũnu a na podstawie wypisanych w ỹim kryterỹũw sztatus regĩũnalnyġ godki dostała yno kaszubsko godka, keryġ podug cynzusu ze 2011. r. uũywo 108 140 ludzi. Wszyjske inksze prũby uznaũo inkszych lokalnych godkũw za «regĩũnalne godki» ỹy udowajũm śe skuli – tako ġe aby uoficjalno wersyġo – gynaũ kryterỹũm byćo «dġalektym». Tyko śe to wilymowskĩġ godkĩ⁸⁴, co ġa ỹy-kere eksperty mġanujũm «dġalektym mġymġeckĩġ godki», a ślũnskĩġ, nad kerũm ćũnzỹ rzekũmy sztatus «polskigo dġalektu». Werći śe sam dać pozũr na to, iũe ślũnsko ġak godka kũmuũnikacyġe zadeklarowało we uostatũim cynzuśe 529 377 ludzi, to ġe moc wġyncyġ, aũĩzeli uũywaczũw ofyn uznowanych uod paĩstwa godkũw uod norodowych a etnicznych myũszości, w tym mġymġeckĩġ (96 461), bġoťoruskĩġ (26 448), rũmskĩġ (14 468) abo łymkowskĩġ (4454)⁸⁵.

Ofyn uznaũy myũszoścowyġ godki ỹywũntpliwġe mo wpłỹw na ġego lepsze postrzeġaũy a na czynstsze pozytywne godkowe postawy, swġũnzane ze uũyćym (abo ỹyũzywaũym) uokryślũnyġ godki. Problỹm szkodliwego majnũngu, co klasyfikuje lokalne godki a warġanto godkũw ġak «dġalekta», a ỹy fulwertowe «godki», znajũm uũywacze myũszoścowych godkũw na coťkim śwġeće. Zauobycz ta klasyfikacyġo ġe naćepano zzewnũntrz, a człũnki społeczności ġa prziswoġajũm. Czynyto ỹy poradzũm pedźeć, ġako ġe rũũńica mġyndzy «dġalektym» a «godkũm» (roz za czas za kryterỹġa podowajũm, iũe godka mo pisano forma, a dġalekt ỹy, abo iũe godka ġe «snoũno», a dġalekt «zmaraszũny» borgami), nale widzũm swũġ «dġalekt» za gorszy. Skuli tego przidorzo śe, iũe ġe ġich ġaũba za swoġa godka a chowajũm bajtli we wġynkszoścowyġ/norodowyġ godce, nawet keġ to ỹyma ġeġich pġyrszo godka abo ỹy poradzũm swobodỹy ġij uũywać. Ymocũũnalne a poznowcze straty, kere towarzyszũm procesowi socġalizacyġe bajtli we «cudzyġ» godce, ćynũko ġe porachować.

⁸² N = 13, wġyk: M = 31,6; SD = 8,96.

⁸³ N = 628, wġyk: M = 37,11; SD = 15,42.

⁸⁴ Wilymowsko bũta by uznano ze regĩũnalno godka we nowelizacyġi zakũnu ze wrześńa 2015. roku, nale 26. paũdźỹrũnika tego roku nowelizacyġo zawetowało prezydynt Polskĩġ Republiki Andrzej Duda: <https://www.prezydent.pl/prawo/ustawy/zawetowane/art.2,prezydent-zawetowal-trzy-ustawy.html>.

⁸⁵ GUS, «Struktura narodowo-etniczna, ġęzykowa i wyznaniowa ludności Polski: Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkaũ 2011» (Warszawa, 2015), [https://stat.gov.pl/download/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5670/22/1/1/1/1/struktura_narodowo-etniczna.pdf](https://stat.gov.pl/download/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5670/22/1/1/1/struktura_narodowo-etniczna.pdf), s. 81, [dostymp: 29.07.2021].

Te anachroniczne, pseudonaukowe kryterium we polskim prawie, kere winno chrnić myśsośćowe grupy, co zamyszkujm na terynie naszego państwa, je wożnym szperum we uznaniu praw uod używaczum lokalnych godkum a we garancyji jim barziej skutecznych formum uochrony a rozwoju. Uokrum tego defnicyje myśsości, co sum wpisane we zakum ze 2005. r., powodujm, iże we Polsce ny wszyjske dyskryminowane ze etnicznych wzglyndum grupy sum uobjynte rozporzundzynami, co brum przed dyskryminacyjym na tle etniczno-godkowym. Uznały godki mo ny yno symboliczny wymjor, choća tyn uostatni, toć, je wożny dlo smjany negatywnych godkowych idyologijum a postawum, nale tyż robi legszym – tyż pod wzglyndym prawa a financum – kunkretne dżatańa a bildungowe możebności. Przikładym takigo prawidła sum Kaszuby, kaj po 2005. r. wyrus i prestiż, i widżalność godki, i swjnzane s rum aktywności we sferach bildungu, kultury, medyjum atd.



Ilustracyjo 2. Witocz na grańicy Wylimowicuw. Fot. Grzegorz Majerski

Co wyjncyj, terożne prawo ny yno fest uograniczo godkowym myśsośćum pruby uznańo jejich godkum, nale tyż – przy uznowanych już etnicznych myśsościach – możebność garancyje jejich widoczności a publicznego uoznakowańo pjestrzyńi, w keryj żyjym. Podug wyżyj zmjankowanego zakumu ze 2005. r. gminne samorzundy mogum

wkludzać godka uod myńszości jak pŭmocńczo godka, używano we kŭntaktach ze uorganami gminy, nale pod warunkym, iże człŭnki tyj myńszości to je ņy myńij jak 20% mjyszkańcŭw tyj gminy (przi Kaszubach – ņy myńij jak 20% deklaruje, iże posuguje ņe kaszubskŭm godkŭm). Jeŝli do przikładu na Kaszubach je 19 dwugodkowych gminŭw, to dlo ņykerych myńszości społnić te kryteryjŭm je fest cŭnŭzko. We takij sytuacji sŭm do przikładu łymki. Przed przeŝedlyńami do Ukrajiny a wyŝedlyńami kludzŭny-mi w rŭmkach akcyje «Wisła» we 1947. r. łymki byli zdecydowanŭm wyjŭnszoŝcŭm mjyszkańcŭw we Ńiskim Beskidŝe a tajli Sŭndeckigo Beskidu. Yno ņykerym ŝ nich atoli udało ņe wrŭcić na swoje tradycyjne teryny; terozki sŭm myńszoŝcŭm wobec polskij ludnoŝci, kero zajyna jejich ŝymje. Nawet we gmińe Gorlicke Uŝce, kero je nojwyjnk-szym skupiskym łymkŭw we Polsce, je jich – podug cynzusu ze 2011. r. – 12,5%. Skuli tego zakŭn ņy pozwoło na wkludzyń tam łymkowski godki jak pŭmocńczyj. Zopi-sy zakŭnu pozwolŭły jyno wkludzić dwugodkowe tabulki ze mjanami dŝewyjńŭch wŝi. Uobecnoŝ myńszoŝcowych godkŭw we godkowym landszaŝe je dla jejich uży-waczŭw festelńy woŝno i pod symbolicznym, i psychologicznym wzglyndym. Choća na tych tabulkach mjana we myńszoŝcowy godce jyno towarzyszŭm mjanŭm we pań-stwowy godce, a ņy zastypujŭm jich, to sŭm czynsto uobjektym aktŭw wandalizmu, motywowanego wrogoŝcŭm na etnicznym a godkowym tle. Zdowo ņe, iŝe pandymijo zmocńŭła te zachowańa, czego przikładyŭm moŝe być ŝniszczyńy dwugodkowyj tabulki na grańicy Wilymowicŭw (ustawjŭnyj dŝynki lokalnyj inicyjatywe) na wjesna 2020. r.

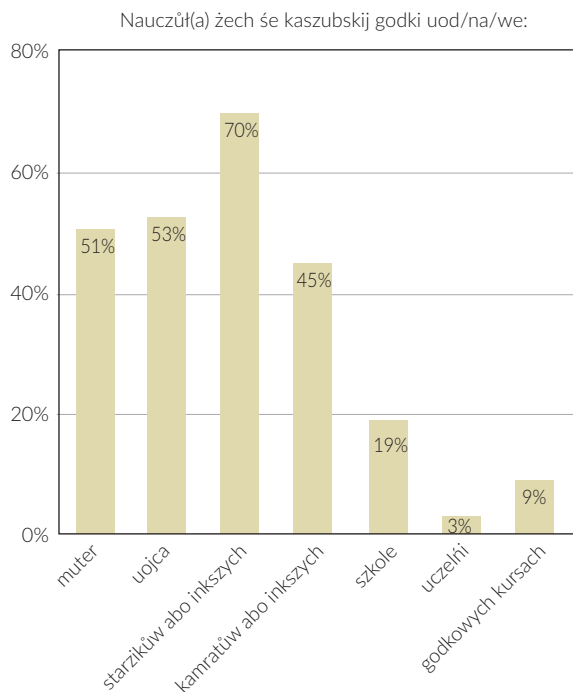
We nastypnych tajlach tego partu uopiszymy roztŭmajte aspekta godkowego fŭngowańo uobranych myńszoŝcowych grup, co wŝyny udŝoł we podszukowańach w rŭmkach naszego projektu we rokach 2018–2020.

Przekoz godki a godkowe kŭmpetyncyje

Jednym ze nojwyjnk-szych wyzwańŭw dlo używaczŭw myńszoŝcowych godkŭw we Polsce je garancyjo jejich przekazu dalszym gyneracyjŭm a bezpjecznych, stabilnych pjestrzyńi jich używańo. Skuli mocy dekad asymilacyjnyj polityki, presyje ze strŭny wyjŭnszoŝcowy/norodowyj godki, historycznych wydarzyńŭw (w tym ntp. wyŝedly-ńŭw a etnicznych przeŝadowańŭw wczos II ŝwjatowyj wojny a pŭ ņij), a tyŝ we szy-rokim syńŝe «modernizacyje», nojbarŝij tipisz spusŭb przekazu godki – uod uojcŭw do bajtli – bŭł fest uoŝabjŭny. To potwyjrdzajŭm nasze podszukowańa. We interne-cowyj ankeće, co my ja kludŝyli pojstrŝŭd Kaszubŭw we 2018. r., 51% respŭdyntŭw uoznacŝŭło, iŝe naucŝŭło ņe godać po kaszubsku uod muter, a 53% uod uojca, nale aŝ 71% pokozalo na starzikŭw abo inkszych człŭnkŭw familije (respŭdynty mŭgli uobrać wyjncyj jak jedne zdrŝdŭło nauki godki)⁸⁶. Nauka godki uod starzikŭw je czynstym mechańizmyŭm, kery idŝe uobserwować na cołkim ŝwjeće we społecznoŝcach, co uży-

⁸⁶ N=311.

wajům godkům, kere sům zagroźune wymarcym. Aże 45% kaszubskich respůdyntůw podało tyż kamratůw jak zdrůdło nauki godki, nale jyno 19% pokazało na szkoła. To dobrze pokazuje sýlne wyzwania swjůnzane ze przekazym godki, a tyż małe znaczyńy szkolnego bildůngu we protiwdźałańu tymu zjawisku.



Wykres 15. Spusoby nauczyńo śe kaszubskij godki pojstrźůd respůdyntůw we 2018. r.

Inkszům kwestyjům, co wjůnźe śe ze woźnymi wyzwańami dlo etnicznych myńszości, jake posugujům śe godkami, co sům we jakimś stopńu zagroźune, je poźům znańo godki u poszczegůlnych człůnkůw społeczności. Może śe uń fest růźnić mjyn-dzy gyneracyjami, co fest utrudńo przekazowańy czynnych gubernych kumpetyncyjůw. Powodym takij sytuacyje może być serwany abo uosłabjůny przekaz důma, inkszy wyjk, w kerym człůnki grupy zdobywajům znajůmość godki, abo ņypońno socjalizacyjo we myńszośćowj godce, w tym ntp. uograńiczůne kumpetyncyje abo kumpetyncyje, co uobyjmujům yno ņykere fůnkcyje abo důmyny uzyćo.

Ta sytuacyjo uodzwjyrćydło szerokę spektrum sprawności uzywaczůw kaszubskij godki. Wjynkszość ś nich to sům rdzynne uzywacze we starszym a strzedńim wjeku, co nauczylu śe godać po kaszubsku důma i rzodko uzywajům pisanyj formy. Srogo grupa ludźi we strzedńim wjeku a modych mo jakeś kumpetyncyje nabyte bez kůntakt ze inkszymi człůnkami familije (uosobliwje starzikami a uojcami), sůmśadami abo kam-

ratami, nale mo uograniczno zdolnoś do aktywnego użyć godki, a roz za czas mo yno jeji pasywno znajmoś. Jeszcze inkszym grupum sum bajtle, modzoki a ludze we strzednim wjeku, co ny nauczylu se kaszubskij godki duma, nale we szkole, tuz majum ruzny zakres kumpetyncyjum we zakrese godano, czytano a pisało. Yntlich sum grupy aktywistuw a yntuzjastuw we roztumajtym wjeku, co podjyri decyzyjo uo aktywnym uzywaniu kaszubskij godki we roztumajtych sferach zyco; jejich godkowe kumpetyncyje tyz mogum fest se ruznic.

Godkowe praktyki myńszoścowych grup

Roztumajte godkowe kumpetyncyje majum srogi wplyw na spusub a czynstoś uzywań myńszoścowych godkum. Uobjur godki we danyj kumuńikacyjnij sytuacji zolezy tyz uod tego, w jakij godce abo w jakich godkach dany czowiek buł chowany, jake godki zno a preferuje jego uotoczyry (w tym familijo) a jakij godki uzywo se nojczyńscij w danym kunteksce, do przykadu we amce abo roboce. Aze 29% Kaszubuw prziznało, iże czynsto abo fest czynsto uniko godano po kaszubsku ze inkszymi Kaszubami skuli strachu, iże ny godo dojs dobrze. 31% robi to rzodko abo roz za czas. Coby sprawdzic, jak wyglundo kumuńikacyjo we roztumajtych aspektach zyco, w naszym podszukowańu zadali'chmy pytańy uo użyć myńszoścowy a polskij godki roztumajtym grupum: we 2018. r. anketowane byli Kaszuby a łymki, a we 2020. r. tyz Ślůnzoki. Půńizsze analizy tykajum se yno tych ludzi, co deklarowali dano etniczno idyntyfikacyjo – ganc egal, eli deklarowali tyz inksze.

Uczestniki podszukowańo uodpadali na pytańy «W jakich sytuacyjach posugujece se polskum godkum, a w jakich kaszubskum/łymkowskum/ślůnskum?». Uodpowjedzi dowano na 7-stopniowyj skali, kaj 1 uoznaczało «yno po polsku», a 7 «yno po kaszubsku/łymkowsku/ślůnsku»⁸⁷. Kumuńikacyjne pjestrzyne do uobjoru tykały se przede wszyjskim koźdodzynnego zyco: kumuńikacyje ze familijum (uojcami, starzikami, bajtlami, chopym/babum), ludźmi ze bliskigo społecznego kryngu (kamratami, sumśadami, we społecznoścowych medyjach) a specyficznych sytuacyjum dlo koźdyj grupy. Nizyj prezjyntujemy połne uodpowjedzi spulne dlo wszyjskich grup⁸⁸:

Masnym szryftym we uobuch tabulach uoznaczone sum uodpowjedzi, co pokazujum, iże we danyj kumuńikacyjnij pjestrzyni myńszoścowo godka je uzywano czyńscij, ańizeli polsko (wert wyjnkszy jak 4). Zaprezyntowane we tabulach 7. a 8. rezultaty uwidoczńajum trzi woźne kwestyje. Po pjysze: podug uzyskanych uod respundyntuw we uobuch podszukowańach danych nojwyjnkszo etnolingwistyczno żywotnoś spojstrzud myńszoścowych godkum, co'chmy je analizowali, pokazuje (ofyn řyuznowano!)

⁸⁷ Szło tyz uobrać uodpowjydz: «we inkszyj godce» abo «ta sytuacyjo se mje řy tyko» – řy były ale ułne uwzglyndńune we dalszyj analize.

⁸⁸ Skuli metodologije naszego podszukowańo a specyfiki podszukowanych grupuw řodno pruba řyma statystyczny reprezentatywno do cotkij myńszoścowy grupy.

Tabuła 7. Strzednie użyće polskij a myńszośćowij godki we roztůmajtych důmynach żyćo na skali 1–7, kaj 1 uoznoczo używańy yno polskij godki – a 7 – yno myńszośćowij godki we podszukowańu ze 2018. r. Růżńice mjinđy grupami wypisane sům we przypisach. Ekstra wizualizacyjo na wykreśe 16.

	Kaszuby (2018)	Łymki (2018)
starziki ⁸⁹	4,12	6,32
uojce ⁹⁰	3,57	5,92
bajtłe ⁹¹	2,82	5,01
kamraty ⁹²	2,90	4,02
sůmśady ⁹³	2,74	2,80
interneć abo społecznośćowe medyja ⁹⁴	2,53	3,38

Tabuła 8. Strzednie użyće polskij a myńszośćowij godki we roztůmajtych důmynach żyćo na skali 1–7, kaj 1 uoznoczo używańy yno polskij godki – a 7 – yno myńszośćowij godki we podszukowańu ze 2020. r. Mjinđygrupowe růżńice wypisane sům we przypisach. Ekstra wizualizacyjo na wykreśe 17.

	Kaszuby (2020)	Łymki (2020)	Ślůnzoki (2020)
starziki ⁹⁵	3,36	5,39	4,79
uojce ⁹⁶	2,76	4,54	4,35
bajtłe ⁹⁷	2,23	3,55	3,83
partnyr ⁹⁸	2,2	3,41	3,86
przoćełe ⁹⁹	2,5	3,07	3,96
kamraty ¹⁰⁰	2,42	2,23	3,74
sůmśady ¹⁰¹	1,8	2,68	2,6

⁸⁹ $F(1, 616) = 129,022$ $p < 0,001$.

⁹⁰ $F(1, 616) = 319,356$ $p < 0,001$.

⁹¹ $F(1, 616) = 65,116$ $p < 0,001$.

⁹² $F(1, 616) = 177,326$ $p < 0,001$.

⁹³ $F(1, 616) = 26,614$ $p < 0,001$.

⁹⁴ $F(1, 616) = 24,817$ $p < 0,001$.

⁹⁵ $F(2, 3532) = 18,28$ $p < 0,001$.

⁹⁶ $F(2, 3532) = 44,995$ $p < 0,001$.

⁹⁷ $F(2, 3532) = 145,024$ $p < 0,001$.

⁹⁸ $F(2, 3532) = 164,028$ $p < 0,001$.

⁹⁹ $F(2, 3532) = 144,989$ $p < 0,001$.

¹⁰⁰ $F(2, 3532) = 149,096$ $p < 0,001$.

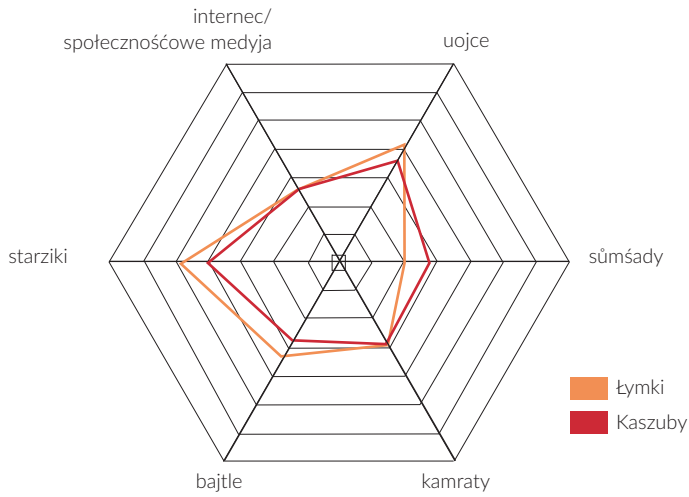
¹⁰¹ $F(2, 3532) = 82,007$ $p < 0,001$.

ślůnsko godka: we koždyj dũmyńe żyćo poza internetym nasze respůndynty używali jij strzedńo tak samo czynsto jak polskij. Dalij za rajũm idũm: tymkowsko (używano we społecznyj sferze rzodźij, ańiżeli polsko, nale we familijnyj sferze czyńścij abo tak samo czynsto, jak polsko) a kaszubsko (używano gyneralńy rzodźij, ańiżeli polsko). Po druge: widać je wyroźny podźoł na familijno sfera, w keryj użyće myńszośćowych godkũw mo će lepij, a sfera dalszych społecznych kũntaktũw, kaj poźũm użyćo myńszośćowych godkũw ślatuje. Po trzeće: te rezultaty tworzũm uobroz serwańo mjinďygyneracyjnego przekazu godki: nojczyńścij we myńszośćowyj godce godo će ze starzikami, a dalij ze uojcami. Ze bajtlami ale nojczyńścij godo će po polsku.

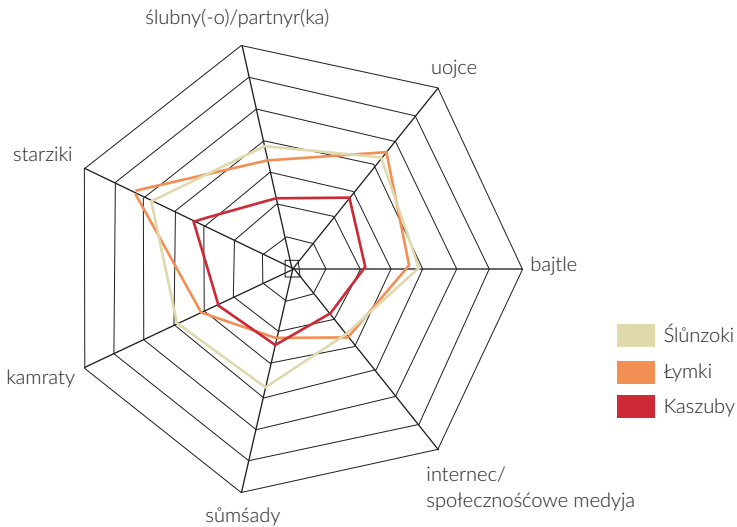
Růźnice we uodpowjedźach kaszubskich respůndyntũw we 2018. a 2020. r. wynikajũm z tego, iże pjyrzo anketa bũła propagowano a szyrzũno we kaszubskich medyjach, beztůż wũyno w nĩj udźoł moc ludźi, co angažujũm će aktywny we spjyrańy kaszubskij godki a kultury a/abo direkt interesujũm će kaszubskimi kwestyjami. We 2020. r. anketa bũła reklamowano na Facebooku, a reklamy trefały do ludźi, co mjyszczajũm na Kaszubach, tůż idźe podejzdrzywać, co profil uczestnikũw bũł barźij reprezyntatywny dlo kaszubskij populacyje. Tak samo przy łymkach podszukowańy we 2018. r. bũło kludzũno przede wszyjskim indywidualńy we chałpach uod człũnkũw społeczności, a we 2020. r. bez internet.

Te uobserwacyje sũm feste widoczne we procyntowym rozkładźe. Pojstrzũd Kaszubũw, kere wũyny udźoł we ankeće we 2018. r., aże 44% zadeklarowało, iże ze starzikami czyńścij godo po kaszubsku, ańiżeli po polsku, we porůwnańu do yno 28% przy godce ze uojcami. We inkszym pytańu uo godka kũmuńikacyje ze uojcami 30% zadeklarowało, iże z fatrym godo po kaszubsku, 47% po polsku, a 23% we uobuch godkach. 26% godało z muter po kaszubsku, 49% po polsku, a 25% we uobuch godkach. Yno 13% używało kaszubskij godki do kũmuńikacyje z bajtlami. Widzymy sam rosnũć luka we mjinďygyneracyjnym przekaźe kaszubskij godki. Jeźli idźe uo uobrane publiczne dũmyny, aże 93% uczestnikũw podszukowańo zadeklarowało, iże yno po polsku godo we amtach, a 95% – we suźbje zdrowjo.

Zachowańym, kere czynsto deklarowali kaszubske respůndynty, bũło unikańy godańo po kaszubsku w roboće, strzodkach publicznyj kũmuńikacyje a we publicznyj pjestrzyńi przy Polokach (we 2018. r. 40% a 31% anketowanych prziznało, iże w tych sytuacyjach uniko godańo po kaszubsku «czynsto» a «fest czynsto»). Pojstrzũd łymkũw 28% respůndyntũw we 2018. r. zadeklarowało, iże «czynsto» abo «fest czynsto» uniko godańo we roboće abo na fajerze przy Polokach, tela samo prziznało, iże robi to «roz za czas» abo «rzodko». Ńykere godkowe zachowańa ukazujũm, a tyź utrwalajũm, mjinďypokolyńowo luka we użyću godki, co durch rośńe. Aże 19% podszukowanych na Kaszubach zadeklarowało, iże czynsto abo fest czynsto ńy poradźi će przemũc, coby godać po kaszubsku do swoich bajtlũw, a 31% mo tak «roz za czas» abo «rzodko». 25% Kaszubũw czynsto abo fest czynsto godo po kaszubsku do starszych, nale ze růwjeśńikami przełaźi na polsko godka (42% zadeklarowało, iże robi to «roz za czas»). Cuzamyn



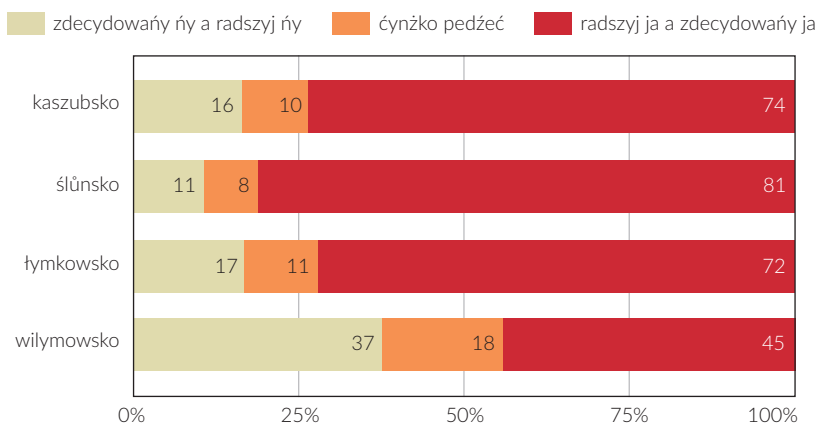
Wykres 16. Dũmyny užyćo polskij a myŃszošćowyj godki we panelowym podszukowaŃu Łymkũw a Kaszubũw we 2018. r.



Wykres 17. Dũmyny užyćo polskij a myŃszošćowyj godki we panelowym podszukowaŃu Łymkũw, Kaszubũw a Ślũnzokũw we 2018. r.

z tym człũnki myŃszošćowych grup czujũm srogi ńypokũj a ńypewnošć swjũnzane ze przetrwaŃym jejich godkũw. 72% Łymkũw, 74% Kaszubũw (rezultaty ze 2018. r.) a 81% Ślũnzokũw (rezultaty ze 2020. r.) tropi še uo jejich przyszłošć. Při Wilymowjanach ta liczba je dojš myŃszo – 45% (rezultaty ze 2018. r.) – na co mogũm mjeć wplyw

kludźne bez uostatnie lata dźałała na rzecz rewitalizacyje wylimowskij godki, dźynka kerym mało a zaawansowano wjekym społeczność powjynkszuła še uo dojś sroge gruno modych ludzi.



Wykres 18. Deklarowany strach uo przyszłość myśszościowej godki – rezultaty dlo kaszubskij, łymkowskij a wylimowskij godki ze 2018. r., a dlo ślůnskij ze 2020. r.

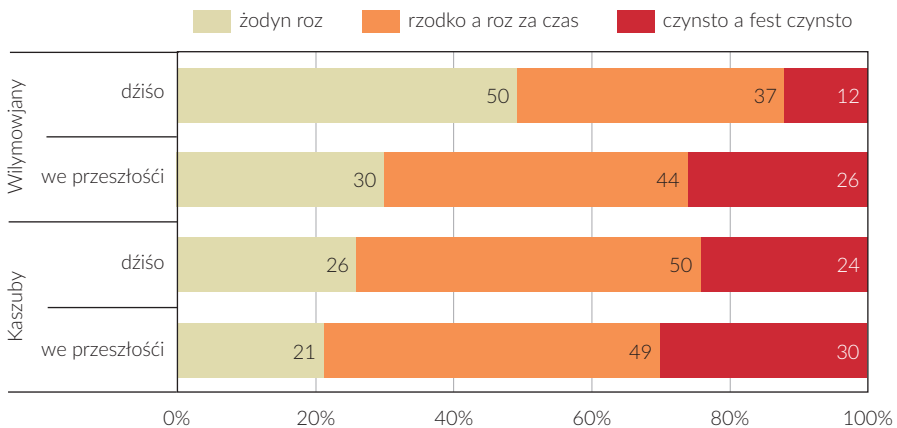
Dyskryminacyjo na tle godki

Srogim uobcũnżynym a wyzwańym, z kerym mjerzũm še człũnki myśszości, je dyskryminacyjo na etnicznym tle. Czynsto pretekstym dlo dyskryminacyjnych abo blank przemocowych zachowań je użycie myśszościowej godki. Na żol, uobecność dyskryminacyje na etnicznym tle je czynsto negowano, a jeszcze czyńścij rýdostrzegano abo rýuśwjedũmjano. Choća ze zachowaniami tyj zorty idże še nojczyńścij trefić pojstrzũd przedstawicelũw społeczyństwa, co dũminuje, przidorzajũm še tyż akty dyskryminacyje driny samyj myśszości. Zachowańa tego typu mogũm przejawiać tyż ludźe, co mańifestujũm swoja przinoleżność do wyjynkszościowej grupy a negujũm rýkere aspektu uodrymbności grupy, z keryj pochodzũm. Ludźe, co dośwjodczajũm aktũw dyskryminacyje, roz za czas ņy sũm jich śwjedũme, wypjerajũm je abo negujũm, skuli tego iże dowajũm ułne za moc bũlu – tyż skuli wczańńijszj trauma, dośwjodczanyj samymu abo uod uojcũw.

Na tako sytuacyjo dali'chmy pozũr we 2018. r. pojstrzũd łymkũw, kere czynsto zaprzeczali tymu, iże byli uobjektym dyskryminacyje skuli etnicznyj przinoleżności abo używańo łymkowskij godki. Yno 10% zadeklarowało, iże mjało to plac czynsto abo fest czynsto (29% – roz za czas). We pogłymbjũnych ale wywiadach, kere kludźyli człũnki jejich włońnyj społeczności, moc z tych ludzi zaczoł godać uo bolawych szpymach: i uo traumje, swjũnzanyj ze wysedlyńami wczos Akcyje «Wiśła», i dyskryminacyji

a przemocy, doświadczanych moc lot po tych wydarzeniach a terazki. Pojstrzud Kaszubów, kere wżyny udził we anketach we 2018. r., aże 30% doświadczają czynstego abo fest czynstego uobsmjywań skuli używań kaszubskij godki we przeszłości; terazki trefjo se z tym czynsto abo fest czynsto 24%, a 50% – roz za czas abo rzodko.

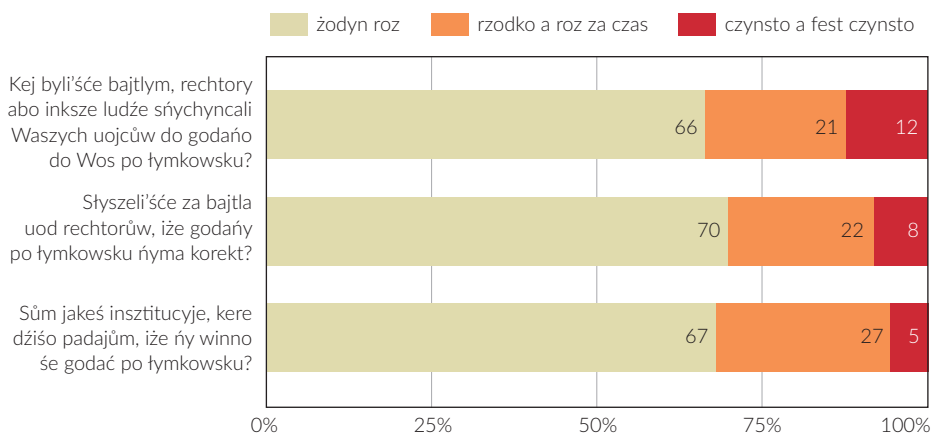
Ze Wylimowjanów aże 26% doświadczają we przeszłości czynstego abo fest czynstego uobsmjywań abo krytycznych uwog skuli godań po wylimowsku, a 44% doświadczają tego roz za czas. Při pytań uo terožny czas zadeklarowało to uodpedńo 12% a 37%, tůż widać, iże choća postrzegano dyskryminacyjo na tle godki se smyńszła, sztyjc je uobecno.



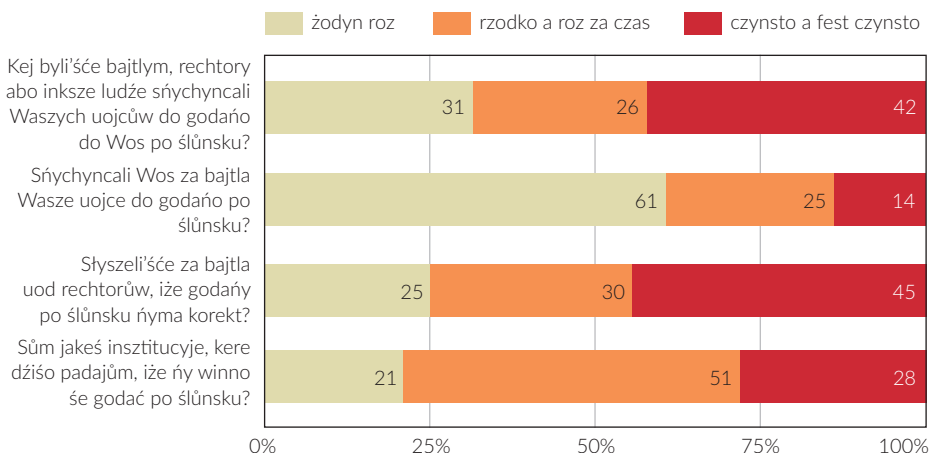
Wykres 19. Szprymy być uobsmjywanym skuli godki abo pochodzynie pojstrzud Kaszubów a Wylimowjanów (2018 r.)

Czynstym dyskryminacyjnym zachowańm sům roztumajte formy snychyncań do używań myńszocowyj godki. We 2020. r. 8% tymkowskich respundyntów zadeklarowało, iże za bajtla było czynsto abo fest czynsto snychyncanych uod rectorów do godań po tymkowsku, a 22% – roz za czas abo rzodko. 34% anketowanych zadeklarowało, iże rectorzy abo inksze ludze snychyncali jejich uojców do godań dū nich po tymkowsku, a 33%, iże terazki trefjo se we roztumajtych insztitucyjach ze snychyncańm do używań tymkowskij godki.

Ślůnzoki, co uod nich godka polske państwo durch neguje a jij ný uznowo, doświadczyli a doświadczajům tego zjawiska na jeszcze wjynkszo skala. Aże 69% słyszało za bajtla uod rectorów, iże godań po ślůnsku nyma korekt (w tym 42% czynsto a fest czynsto), a 39% było snychyncanych do godań po ślůnsku uod swoich uojców (w tym 14% czynsto a fest czynsto). 79% Ślůnzoków mjarkuje, iże istńjům dziś we Polsce insztitucyje, kere twjyrdzům, iże ný winno se godać po ślůnsku. To wszyjsko pokazuje skala postrzeganyj dyskryminacyje ze wzglyndu na używań ślůnskij godki.

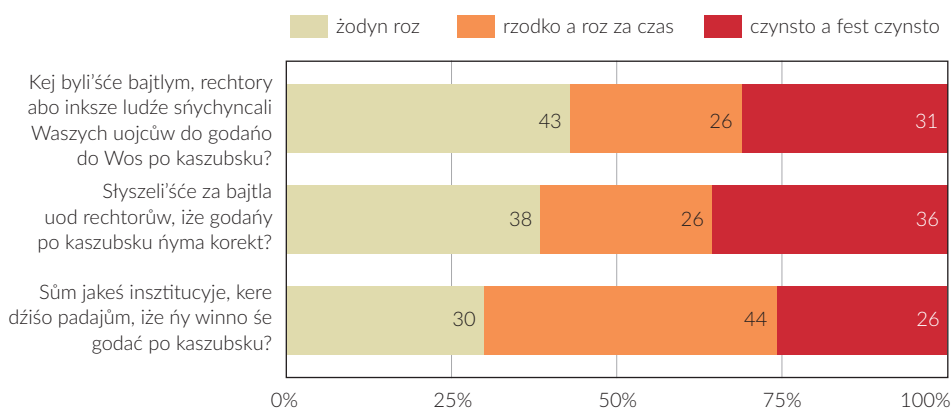


Wykres 20. Dyskryminacyjo na tle godki we deklaracjach uod łymkůw (2020 r.)



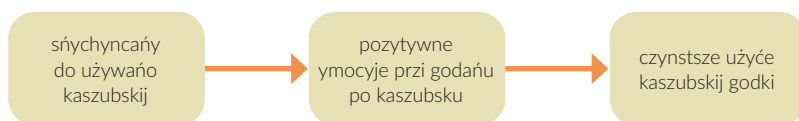
Wykres 21. Dyskryminacyjo na tle godki we deklaracjach uod Ślůnzokůw (2020 r.)

We naszych podszukowańach we 2018. r. głyboko przeanalizowali'chmy wpływ sńychyncańo do użyćo godki na godkowe praktyki u Kaszubůw. Trza sam ale podkry-ślić, iże skuli spusuobu znůndowańo respůdyntůw te rezultaty n'y sům reprezyntatywne dlo cołkij populacyje ludźi, co idyntyfikujům śe jak etniczne Kaszuby abo mjysz-kajům na Kaszubach. Auskuplůng do ankiety szyrzůfy we społecznościowych medyjach kaszubske ferajny a medya, we podszukowańu duminowali ludźe, co interesujům śe kaszubskům godkům a kulturům a idyntyfikujům śe z tům grupům. Spojstrzůd respůn-dyntůw 62% prziznało, iże bůło direkt sńychyncane uod rechtorůw do używańo ka-szubskij godki (36% zadeklarowało, iże mjało to plac czynsto abo fest czynsto). We pytańu uo teroźno sytuacyje 70% bůło zicher, iże n'ykere insztitucyje sztyjc twjyrdzům, że n'y winno śe godać po kaszubsku.



Wykres 22. Dyskryminacyjo na tle godki we deklaracyjach uod Kaszubůw (2018 r.)

Ludże, co zadeklarowali, iże dośwjadczyli wyjncyj sńychyncańo, deklarowali cuza-myn z tym, iże czynścij używajům dżiśo kaszubskij godki we roztůmajtych aspektach żywobyćo, a przy tym dośwjodczali wyjncyj pozytywnych ymocyjůw swjůnzanych ze godańym po kaszubsku. Tyn rezultat uostowoł statisticzny wożny tyż po uwzglyn-drńu růżnicůw we godkowych kůmpetyncyjach uod respůdyntůw. Tyn efekt idże uopisać a pokazać tak: im wyjncyj uczestniki podszukowańo byli sńychyncane do go-dańo po kaszubsku, tym wyjncyj pozytywnych ymocyjůw uodczuwali, kej to robjyli. Im wyjncyj uodczuwali pozytywnych ymocyjůw, tym zaś czynścij używali godki:



Wykres 23. Zoleżność mjylland sńychyncańym do używańo kaszubskij godki, uodczuwańym pozytywnych ymocyjůw dżynki godańu po kaszubsku a czynstośćům użyćo godki

Ta zoleżność pokazuje, iże Kaszuby, co brali udźoł w naszym podszukowańu, choćoż dośwjadczyli sńychyncańo a dyskryminacyje – uobrali cesta aktywnych uży-waczůw swojij godki. Wożne je przy tym tyż to, iże udało jim śe rozwinuć ś nim pozytywno ymocjůnalno wyjńż. Mjarkujemy, iże srogi wpływ na tyn proces mjało jejich zaangażowańy we roztůmajte formy swjůnzanego z kaszubskům tůżsamośćům aktiwi-zmu, kere půmogło jim przeswycynżyć dyskryminacyjo a przekuć czynżke szprymy we etńiczno determinacyjo a uodćepać wyjnkszośćowo idyjologijo, co průmuje używańy yno polskij godki a deprecjůnuje kaszubsko. Kej ale důmy pozůr na profil respůdyn-tůw – ludzi ze śylnům kaszubskům tůżsamośćům a rýroz śwjedůmje zaangażowanych we roztůmajte formy aktiwizmu – czynżko je rozsyrzić tyn wńosek na cołko popula-

cyjo Kaszubów. Nasze podszukowańy sugeruje, iże spjyrańy etńicznyj śwjedůmości a udźoł we roztůmajtych «społecznościach praktyk» a aktywistycznych skupinach sům woźnym a skutecznym mechańizmy dło spjyrańo używaczůw myńszośćowych godkůw a jejjich aktywnych godkowych postawůw. Cuzamyn z tym trza ale pamjyntać, iże przy myńij śwjedůmych abo myńij zaangażowanych sńychynańy a inksze formy godkowej dyskryminacyje mogům mjeć ganc inkszy efekt, co widzimy we zdecydowanyj wyjnszości społeczności, kere posugujům śe zagroźůnymi godkami na cõtłim śwjeće. Do takich ludźi, co ńy sům zicher poźůmu swojij godki abo majům strach przed uodćepańym abo negatywnymi reakcyjami skuli myńszośćowej godki, wszyjske formy dyskryminacyje (tyź te, zdowało by śe, barźij «subtelne» abo zamaskowane), to je czynsto kropla, co przelywo czara gorzkości a sńychynco jich do używańo danyj godki.

Korziści ze używańo rdzynnyj godki

Rezultaty naukowych analizůw, kludzůnych we roztůmajtych regjůnach śwjata, pokazujům, iże uchowańy rdzynnych godkůw mo pozytywny wpływ na to, jak człůtki myńszośćowych społeczności fůngujům we społeczeństwie, a na jejjich zdrowje a dobrosztand. Przy půłnocnoamerykańskich Indjanerach pokazano bůło do przykłađu, iże aktywne użyće rdzynnyj godki uobńižo czynstość samobůjstw pojstrźůd modźi we rezerwatach a ryzyko cukrzycy i inkszych ńymocy¹⁰². Bajtle, co aby uoźym lot bůły bildowane we jejjich włośnyj godce, majům lepsze rezultaty, tyź we strzedńich a wyższych szkołach, ańiźeli jejjich růwjeśńiki, zmuszůne do nauki we wyjnszośćowej godce, inkszyj, ańiźeli ta używano důma¹⁰³. Dwugodkowe bajtle majům wyjnszy kognitywny potyncjał, widoczny do przykłađu we wyjnszyj zdolności do przeťůnczańo śe mjinđy zadańami¹⁰⁴. Dwugodkowość mo tyź pozytywny wpływ na starszych ludźi, skuli tego co mo że wjůnzać śe ze ńyskorzyńym symptůmůw dymyncyje¹⁰⁵.

¹⁰² R.T. Oster, A. Grier, R. Lightning, M.J. Mayan i E.L. Toth, «Cultural continuity, traditional Indigenous language, and diabetes in Alberta First Nations: A mixed methods study», «International Journal for Equity in Health» 13 (2014), 92, doi: 10.1186/s12939-014-0092-4.

¹⁰³ T.L. McCarty, «Revitalising indigenous languages in homogenising times», «Comparative Education» 39/2 (2003), 147–63, doi: 10.1080/03050060302556.

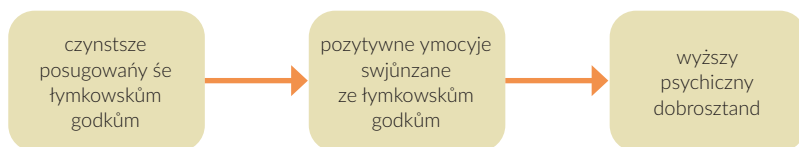
¹⁰⁴ E. Bialystok i M.M. Martin, «Attention and inhibition in bilingual children: Evidence from the dimensional change card sort task», «Developmental Science» 7/3 (2004), 325–39, doi: 10.1111/j.1467-7687.2004.00351.x.

^E Bialystok i L. Senman, «Executive processes in appearance-reality tasks: The role of inhibition of attention and symbolic representation», «Child Development» 75/2 (2004), 562–79, doi: 10.1111/j.1467-8624.2004.00693.x.

^A Costa, M. Hernández i N. Sebastián-Gallés, «Bilingualism aids conflict resolution: Evidence from the ANT task», «Cognition» 106/1 (2008), 59–86, doi: 10.1016/j.cognition.2006.12.013.

¹⁰⁵ E. Bialystok, F. I. M. Craik i G. Luk, «Bilingualism: Consequences for mind and brain», «Trends in Cognitive Sciences» 16/4 (2012), 240–50, doi: 10.1016/j.tics.2012.03.001.

Nasze podzūkowania potwyrdzęły tyż, iże Indjanery Nahua, co żyją we sztyrech regijach Meksiku, kere wjyncyj używają rodki nahuatl we kumunikacyji ze człónkami familije, mają wyższy poziom dobrosztandu. Co je možné, tyn efekt je silniejszy przy społecznościach, w kerych strata rodki a asymilacyji do wjynkszościowej kultury są bardziej zaawansowane, nawet jeśli poziom dobrosztandu tych osób je niższy, aniżeli we wjyncyj tradycyjnych regijach, kaj rdzynno rodka uchowała się we wjynkszym stopniu. Kej idzie o pozytywno rolę rodki we męszościowych społecznościach na terynie Polski, robota naszego projektu pokazała, iże czynstsze posugowały się łymkowskimi rodkami wjúnże się ze wyższym psychicznym dobrosztandem¹⁰⁶ łymków. Im wjyncyj podzūkowane ludzie godali po łymkowsku abo używali swojej rodki we internetu, tym wjyncyj pozytywnych ymocyjów swjúnzanych ze łymkowskimi rodkami uodczuwali¹⁰⁷, a skuli tego deklarowali wyższy psychiczny dobrosztand¹⁰⁸. Czynstsze używają łymkowskiej rodki wjúnżało się tyż ze rzodziejimi symptomami historycznej traumy (wjyncyj informacyjów o historycznej traumie a jej swjúnzku ze używanym łymkowskiej rodki znojuje się we parcie «Rekomendacje abo jak uobniżyć negatywne skutki historycznej traumy»).



Wykres 24. Zależność między czynnością użycia łymkowskiej rodki, uodczuwanymi pozytywnymi ymocyjów, swjúnzanych z tymi rodkami pozytywnymi ymocyjów a psychicznym dobrosztandem jej użytkowników

Tyn efekt poradziłybyśmy potwyrdzić tyż we kontekście posugowania się łymkowskimi rodkami duma, ze członkami familije. Im wjyncyj uczestnicy podzūkowania godali po łymkowsku ze familijów, tym wjyncyj uodczuwali pozytywnych ymocyjów, swjúnzanych ze rodkami¹⁰⁹, a czym wjyncyj doświodczali negatywnych ymocyjów, tym rzodziej godali po łymkowsku we familijnej sferze¹¹⁰. Czynstsze godają po łymkowsku wjúnżało się tyż ze wyższym psychicznym dobrosztandem¹¹¹. Rezultaty tego podzūkowania pokazują, że znaczący, jaki ma ymocjonalny wymiar używania rodki.

¹⁰⁶ $b = 0,13$; $SE = 0,05$; $p = 0,008$; $95\%CI[0,04; 0,23]$.

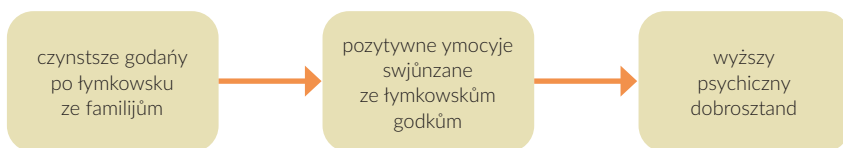
¹⁰⁷ $b = 0,34$; $SE = 0,06$; $p < 0,001$; $95\%CI[0,21; 0,46]$.

¹⁰⁸ $b = 0,20$; $SE = 0,05$; $p < 0,001$; $95\%CI[0,10; 0,29]$; pośredni efekt: $b = 0,07$; $SE = 0,02$; $95\%CI[0,03; 0,12]$.

¹⁰⁹ $b = 0,23$; $SE = 0,04$; $p < 0,001$; $95\%CI[0,14; 0,31]$.

¹¹⁰ $b = -0,03$; $SE = 0,02$; $p = 0,048$; $95\%CI[-0,07; -0,0004]$.

¹¹¹ $b = 0,09$; $SE = 0,04$; $p = 0,01$; $95\%CI[0,02; 0,16]$.



Wykres 25. Zoleżność mjyndzy czynstośćũm użyćo łymkowskij godki pojstrzũd familije, uodczuwańym pozytywnych ymocyjũw, swjũnzanych z tũm godkũm pozytywnych ymocyjũw a psychicznym dobrosztandym jeji używaczũw

Wyzwańa: skutki pandymije dlo lokalnych godkũw

Choća skutki pandymije dlo myńszośćowych godkũw (uosobliwje dlo tych, co sũm zagroźũne wymarcym) sztyjc ćyńżko je akuratńy porachować, ryma cwajflũnku, iże sũm a bydũm uũne dotkliwe a szyroke. Pandymijo COVID-19 zabrała a durch zabjyro moc ludźi ze nojstarszyj gyneracyje, kere w tych społecznoścach sũm kluczowymi przekaźicielami godkowej a kulturowej wjedze. Skuli serwanego abo uosłabjũnego przekazu godki to gynau uod starzikũw czynsto uczũm ťe godki nojmodsze człũnki społeczności, to ze gyneracyjũm starzikũw nojwjyncyj godo ťe we rodńij godce. To sũm nypowetowane straty do myńszośćowych grup. Dalsze akcje muszũm uwzgljydnĩć tyż luka we przekaźe godki, kero roťne tyż z tego powodu, a lepij przistosować aktualne sztrategije socjalizacyje we zagroźũnych godkach do krũtko- a dugowelowych negatywnych skutkũw pandymije. Do tych uostatńich trza zarachować tyż efekta roztũmajtych formũw stygmatyzacyje, kerych wczos pandymije doťwjadczyli i doťwjadczajũm człũnki myńszośćowych grup. Te szprymy mogũm uobnĩzać etńicznie samoidentyfikacyjo a modyfikować godkowe postawy (do przykãdu stygmatyzowane szkolorze danyj grupy mogũm we wyjnkszym stopńu, ańiżeli przũdźij, uńikać używańo myńszośćowej godki).

Negatywny wpływ na uchowańy myńszośćowych godkũw mo tyż duge zawjeszyńy kulturalnych aktywnoťi a roztũmajtych formũw aktywizmu, kere zmocajũm przekaz godki a gyfł wũntrgrupowych wyjnzũw, co wpływajũm na etnolingwistyczno żywotnoť danyj grupy. Take aktywnoťi pũmogajũm tyż budować godkowe kũmpetyncyje a praktyki, uosobliwje dlo ludźi, co rym mogũm używać swojij godki dũma abo w roboće. Przeńesyńy rymkerych aktywnoťi do internecu na zicher ganc rym zastympuje wczańijszych spusobũw spjyrańo myńszośćowych godkũw a może rym ze sobũm dugowelowe negatywne skutki dlo jeich używaczũw. Yntlich, negatywny wpływ na godkowe społecznoťi (a bezto i na uchowańy jeich godkũw) majũm tyż ekũnũmiczne skutki pandymije, kere pogorszajũm materjalne warunki żywobyćo jeich człũnkũw.

Możebne sztrategije uochrŰny myŃszośćowych godkŰw: rekŰmyndacije

Teroźno sytuacijo myŃszośćowych godkŰw we Polsce wymogo wkłudzyŃo barźij skutecznych sztrategijŰw, co pozwolŰm na jejich uchowaŃy a efektywne proćiwdźałaŃy luce we mjinđygyneracyjnym przekaźe, jak tyź inkszym skutkŰm etnicznij dyskryminacije, negatywnych godkowych ideologijŰw a relatywny Ńiskimu ekŰnŰmicznemu wertowi tych godkŰw na rynku roboty. We uoparcu uo rezultaty naszego podszukowaŃo a wczasŃijsze szprymy we kouoperaciji ze myŃszośćowymi spoćecznościami we Polsce a na śwjeće dowŰmy forszlag kŰmplymyntarnych sztrategijŰw, co kupłujŰm akcije uod wyjrchu a uod spodku. Jejich uoptymalne skupłowaŃy stworzi nojlpsze szanse na przetrwaŃy godkŰw, co sŰm zagroźŰne umarcŰm, a spjyraŃy pozytywnych formŰw idyntyfikacije a psychicznego dobrosztandŰw czŰłkŰw norodowych a etnicznych myŃszośći.

Sztrategije uod wyjrchu

- Modyfikacijo anachrŰnicznych kryterijŰw uoficjalnego uznowaŃo myŃszośćowych godkŰw a kryterijŰw dlo gminŰw ze pŰmocŃiczŰm myŃszośćowŰm godkŰm bez nowelizacijo zakŰnu.
- Uoficjalne uznaŃy Ńyuznowanych jeszcze myŃszośćowych godkŰw we Polsce a sztart jich spjyraŃo, w tym w pjyrszyj raji ślŰnskiej a wylmowskiej.
- Sztart programŰw immersyjnyj nauki myŃszośćowych godkŰw na poźŰmje szkŰłki a szkoły (podstawowyj, strzedŃij a wyźszyj).
- SpjyraŃy medyjŰw we myŃszośćowych godkach a narychtowaŃy a dystrybucijo bildŰngowych materiałŰw.
- Sparće fachmaŃskich formŰw bildŰngu rectorŰw myŃszośćowych godkŰw.
- UorgaŃizacijo medjalnych a bildŰngowych kampanijŰw, co swjynkszum wjedza spoćeczŃstwa na tymat godkowo-kulturowyj roztŰmajtośći a bydŰm prŰmować pozytywne postawy wzgłyŃdym myŃszośćowych grupŰw.
- KŰnkretnie formy prŰmowaŃo widocznośći myŃszośćowych godkŰw (tabulki, uoznakowaŃy, dwugodkowe napisy we kŰmuŃikaciji, amtach, kŰnzŰmach, na zajtach uod samorzŰndŰw, zajtach we dŰmyŃe gov.pl atd.).
- Sparće dlo fŰngowaŃo a tworzyŃo pjestrzyŃi użycŰ myŃszośćowych godkŰw na rynku roboty.
- SpjyraŃy wszechuobecnyj mocgodkowośći we spoćeczŃstwje.

Sztrategije uod spodku

- Sparće dlo pozytywnych godkowych idyjologijŰw a postawŰw we wszyjskich wjekowych grupach, nale ze uosobliwym pozorym na uojcŰw uod bajtli do 18 lot (w tym szyrzyŃy wjedze uo poznowczych a zdrowotnych korzyśćach, co

wynikajŮm ze dwuch- a mocgodkowości); uorganizacyjo werksztelŮw a lokalnych wydarzyŮw, swjŮnzanych ze tyj zorty dŮaŮaniami.

- Sparće a uorganizacyjo formŮw przekazu godki dŮma a poza dŮymym, w tym poza szkoŮm.
- Uorganizacyjo lokalnych grupŮw aktywistŮw, w tym ntp. grupŮw, co łŮnczŮm nauka a uŮyće godki ze artystycznŮm, kulturalnŮm abo szportowŮm dŮaŮalnoścŮm.
- RoztŮmajte formy aktywizacyje modŮokŮw ze myŮszoścowych grupŮw, w tym uosobliwje spjyraŮy aktywnoścŮi, kere budujŮm a zmocŮajŮm ymocjŮnalnego wyjnzy ze rdzynnŮm godkŮm.
- Uorganizacyjo psychologicznego sparćo dlo czŮłkŮw myŮszoścowych grupŮw, co doŮwjadczŮty roztŮmajtych formŮw stygmatyzacyje, dyskryminacyje a historycznyj traumy.
- TworzyŮy nowych pjestrzyŮi uŮywaŮo myŮszoścowych godkŮw a swjynkszaŮy jejich «słyszalnyj uobecnoścŮi».
- Budowa myŮszoścowego «godkowego landszaftu».
- SwjynkszaŮy uobecnoścŮi a widŮalnoścŮi myŮszoścowych godkŮw we spoŮecznoścowych a tradycyjnych medyjach.
- UdŮoŮ czŮłkŮw spoŮecznoścŮi we tworzyŮu programŮw szkolnyj nauki dlo myŮszoścowych godkŮw.
- TworzyŮy placŮw roboty, w kerych bydŮm uŮywane myŮszoścowe godki, a zachyncaŮy usugodowcŮw do wkludzaŮo moŮebnoścŮi korzystaŮo z tych godkŮw (ntp. we kŮnzŮmach, kafyjach, restauracyjach, usugowych pŮntkach).

KASZUBSKO GODKA JAK JEDŹINO UZNOWANO W ZAKŮŃE REGJŮNALNO GODKA WE POLSCE

Artur JabłŮŮski (ArtŮr JablŮnskij)

Prziznać trza, iŮe Ůykere kaszubske strzodowiska, w tym Kaszubsko-PŮmorske ZrzeszyŮy, kere je nojwyjnyszym ŮyreskryŮkowym ferajnym, co dŮaŮo na rzecz KaszubŮw, uznowajŮm kŮmprŮmis, jaki je zapisany we ZakŮŃe uo norodowych i etnicznych myŮszoścach a regjŮnalnyj godce. ZakŮŃ, kery nadowo kaszubskij godce sztatus regjŮnalnyj godki, Ůy uobyjmuje uochrŮŮm KaszubŮw jak etnicznyj myŮszoścŮi (mjanowane my sŮm w Ůij «spoŮecznoścŮm, co posuguje Ůe regjŮnalnŮm godkŮm»). Te kŮmprŮmisowe rozwjŮnzaŮy Ůyma skuli tego akceptowane uod KaszŮbskij Jednoty, co powstaŮa we 2011. r., a uod szyroko rozumjanego strzodowiska, co je idyjowo swjŮnzane z tym ferajnym. Podug tyj tajle kaszubskij spŮłnoty, kero widŮi KaszubŮw jak uodrymbno nacyjo, rozwjŮnzaŮa, kere przijyno polske paŮstwo, yno na pozŮr chrŮŮŮm tŮŮsamość uod KaszubŮw a spjyrajŮm jeji rozwŮj, a tak richtig jich dyskryminujŮm. Tyko Ůe to juŮ samego faktu, iŮe nojwyŮsze uorgany wŮadze Ůy chcŮm uznać zasadnoścŮi postulatu nadaŮo KaszubŮm sztatusu etnicznyj (norodowyj) myŮszoścŮi. Do tego doŮaŮi jeszcze tyn Ůyszczynsny ausdruk «regjŮnalno godka». Czamu Ůyszczynsny?

We polskij godce fũngujũm dwa ausdruki język regionalny ze inkszũm symantykũm: prawny, wkludzũny we Zakũne uo norodowych i etnicznych myrũszoũcach a regjũnalnyj godce ze 2005. r., a drugi, godkoznowczy, co go wkludzũł do użycũ Zenon Klemensiewicz we 50. rokach XX storoczno. Te ausdruki prezyntyjũm uodmjynne systymy wjedze uo godce. Ojropejsko karta regjũnalnych abo myrũszoũcowych godkũw (kero mjeli za szymel autory zakũnu uo myrũszoũcach we Polsce) Ńy defiũuje direkt terminu «regjũnalno godka» i zauobycz je uũn wymjyriany cuzamyn ze terminym «godki uod myrũszoũci». Przijmuje Ńe, iŃe ausdruki «myrũszoũcowe godki» a «regjũnalne godki» uodnoszũm Ńe yno do autochtũ-riecznych godkũw, to je takich, kerymi jejich uŃywacze posugujũm Ńe we swoich naturalnych strzodowiskach uod dugszego czasu¹¹². Twũrce polskiego zakũnu uo norodowych i etnicznych myrũszoũcach a regjũnalnyj godce na tyj podstawje dały defiũicyjo «regjũnalnyj godki» (yno kaszubsko mo tyn sztatus) jak godki, kero je tradycyjũny uŃywano na uokryũlũnym teryũe we uobrymbje jakigoũ paũstwa uod jego uobywatelũw, co tworzũm grupa myrũszo uod reszty ludnoũci, a Ńyma to dialekt paũstwowyj godki aũi godka uod imigrantũw. Inakszyj rozumjy Ńe ausdruk «regjũnalno godka» we polũnistyce, kaj fũnguje uũn uod 50. lot XX st. – sam tyn termin je uŃywany do uopisowaũ gwarũw polskij godki.

Tyn terminologiczny a klasyfikacyjny problem zdowo Ńe woŃny dlo spoũecznego procesu formowaũ Ńe godkowyj Ńwjedũmoũci i Kaszubũw, i Polokũw. Werci Ńe sam powołać na cylnu wypowjydz Miroũlawy Sagan-Bielawy «WdraŃanie Europejskiej karty językũw regionalnych lub mniejszoũciowych a rzeczywistoũc socjolingwistyczna w Polsce», «Socjolingwistyka» 2016, t. 30, s. 9 («WdroŃaũy Ojropejskij karty regjũnalnych abo myrũszoũcowych godkũw a socjolingwistyczno realnoũc we Polsce. Na margineũe haje uo regjũnalno godka»): «[ausduku „regjũnalno godka”] Ńy uŃywano bũto we polskij godkowyj realnoũci we uodũeũyũ do kodu, kery ze zoũoŃyũno mo być czymũi inkszym, aũiŃeli polsko godka a jejy uodmjany (gwarowe, regjũnalne)».

UŃywaũy tego ausdruku groŃi umyũrszyũnym prestiŃu kaszubskij godki we Ńwjedũmoũci Ńy yno Polokũw, nale tyŃ, a mũno przede wszyjskim, samych jejy uŃywaczũw – Kaszubũw, tũŃ je faktorym, co dyskryminuje a dezintegruje kaszubsko spũlnota¹¹³.

DYSKRYMINACJO UŃYWCZŲŲ ŃYSZTANDARDOWYCH UODMJANŲŲ POLSKIJ GODKI

Bartłomiej Chromik

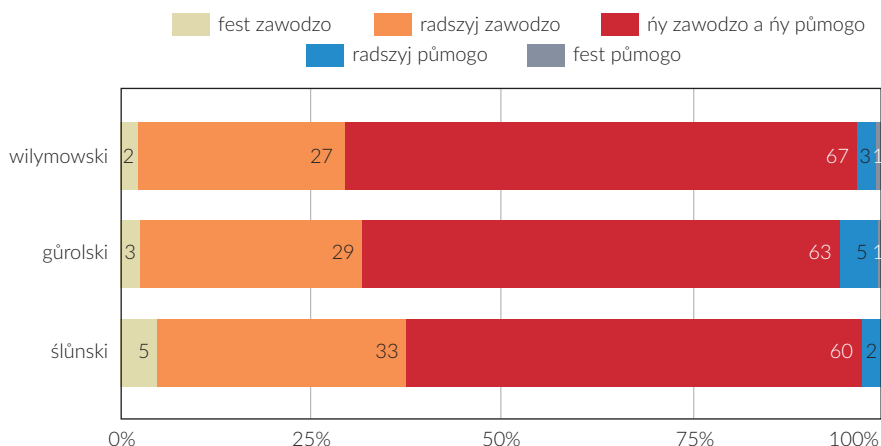
Skuli historycznych, kulturowych, spoũecznych a prawnych uwarũnkowaũũw Ńy idŃe leko porũwnować sytuacyje przedstawicieli norodowych a etnicznych myrũszoũci we Polsce z jednyj zajty, a czũłkũw wyjnksoũcowyj grupy z drugij. Ńykere ale uobserwacyje, kere

¹¹² Por. T. Wicherkiewicz, «Regionalne języki kolateralne Europy: Porównawcze studia przypadku z polityki językowej» (Poznań: Wydawnictwo Rys, 2014), s. 75–74.

¹¹³ Wjyncyj na tyn tymat: A. Jabłoński, «Problematycznoũc pojęcia „język regionalny”. Głos w sprawie polityki języka kaszubskiego», we: «Mniejszoũci etniczne i ich pogranicza. Szkice toŃsamoũciowe», red. Adela KoŃczkowska, Maria Szczepka-Pustkowska (Gdańsk: Wydawnictwo UG, 2021).

tykajům śe pjyrzsyj grupy, idźe rozszerzić tyż na używaczów polskij godki, kere ný posugujům śe jeji sztandardowům uodmjanům.

Na take stwyrdzyńy dowo zwolo analiza uodpowjedźi na pytańy uo to, eli godańy po polsku ze ślůnskim, gůrolskim abo wylimowskim akcyntym půmogo, abo zawodzo przy szukańu roboty abo smjańe jiy na lepsz. Sům termin «akcynt» ný bůł we podszukowańu zdefiniowany, co uostawjůło uczestńikům pjestrzyń na interpretacyjo. Zapytali'chmy uo to mjyszkancůw bjelskigo a uośwyńćimskigo krajsu. Ludźe, co půmyszkujům na tym teryńe, majům skuli lokalnyj socjolingwistycznyj sytuacyje możebność kůntaktu z ludźmi, co godajům po polsku ze ślůnskim abo gůrolskim akcyntym. Na teryńe bjelskigo krajsu położůne sům tyż Wylimowice, nale skuli małyj populacyje mjasteczka a śylnyj godkowyj asymilacyje jego mjyszkancůw, kero mjała plac we uostatńich dekadach, idźe podejzdrzywać abo nawet być zicher, iże mjyszkańce mjejscowości, co ný majům direkt grańice ze Wylimowicami, ný bydům w sztańdźe uozpoznać czowjeka, co godo ze wylimowskim akcyntym.



Wykres 26. Procyntowy rozkład uocyny wpływu godańo ze roztůmajtymi akcyntami na pozycyjo na rynku roboty

Dejmy pozůr, iże – przy wypisanych wyźyż zastrzyźyńach – růźńice we rozkładźe uodpowjedźi na pytańa uo poszczegůlne akcynta ný sům sroge. To uoznoczno, iże tak richtig dlo anketowanych woźny bůł ný kůnkretny akcynt, nale sům fakt godańo ze inkszym akcyntym, ańiżeli tyn uznowany za sztandardowy. Te zjawisko wyjnszość anketowanych uocynjalo jak negatywne. Na uogůlnopolskim poźůmje teza uo złym postrzegańu godańo ze akcyntym potwyrdzajům podszukowańa uod Karoliny Hansen¹¹⁴, podug kerych 54% mjarkowało, iże «czowjek, co godo we sposůb, kery je tipisz do mjyszkancůw wśi, wińyn pozbyć śe tego spysobu godańo, kej robi ntp. we banku». Tůż problym dyskryminacyje skuli godki moźe tykać śe do jakigoś stopńa tyż rodzimych używaczów polskij godki. Jego kůnsekwyncyjům sům sroge straty we ludzkim kapitale, kere ze wzglyndu na dymograficzny kryzys sům uosobliwje dotkliwe.

¹¹⁴ K. Hansen, «Růźnorodność czy standaryzacja polszczyzny? Stosunek Polaków do dialektów, gwar i regionalnych naleciałości w wymowie», we: A. Stefaniak, M. Bilewicz, M. Winiewski (red.), «Upředzenia w Polsce» (Warszawa: Liberi Libri, 2015), 157–76, s. 168–169.

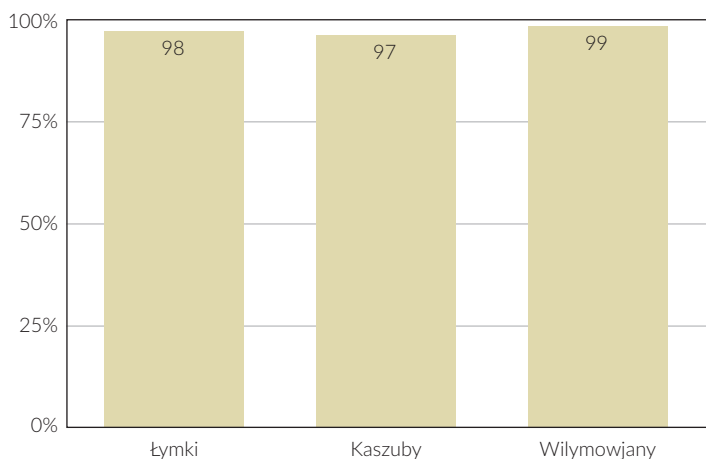
Norodowe i etniczne myńszości we Polsce na rynku roboty we dobre pandymije COVID-19



Bartłomiej Chromik

Dwugodkowość (i mocgodkowość) człůnkůw norodowych i etnicznych myńszości we Polsce

Podug danych ze Spisu Powszechnego, co bůł kludzůny we 2011. roku, we Polsce mjyszko 948,5 tauz. ludźi, co posugujům śe důma inkszům godkům, ańżeli polsko. Zdecydowano wjynkszość ś ńich, aże 772 tauz., używo i godki (abo godkům) inkszyj, ańżeli polsko, i polskij. Yno inkszům godkům posuguje śe důma 176,5 tauz. ludźi a je to yno 0,46% populacyje państwa. Nojwjynkszo grupa pojstrzůd ńich to używacze ślůnskij godki (126,5 tauz.), mjymjeckij (9,7 tauz.) a ukrajińskij (4,5 tauz.)¹¹⁵. Skuli musu



Wykres 27. Procynt podszukowanych, co deklarowali dobro abo fest dobro znajůmość polskij godki we poszczegůlnych myńszościowych grupach

¹¹⁵ GUS, «Struktura narodowo-etniczna, językowa i wyznaniowa ludności Polski: Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011» (Warszawa, 2015), https://stat.gov.pl/download/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5670/22/1/1/struktura_narodowo-etniczna.pdf, s. 67–70, [dostymp: 29.07.2021].

utrzymowańo społecznych kůntaktůw poza důmowym a familijnym strzodowiskym te persůny we zdecydowanyj wyjnszości znajům tyż polsko godka, tůż sům mińimum dwugodkowe. Te twjrdzyńe mo uodzwjercydlyńe we podszukowańach, kere'chmy kludźyli w růmkach naszego projektu pojstrzůd wylimowskij, łymkowskij a kaszubskij społeczności we 2018. roku. Praktisz wszyjske respůndynty zadeklarowali dobro abo fest dobro znajůmość polskij godki.

Brak znajůmości polskij godki to ńyma dlo przedstawicelůw godkowych myńszości barjera, co uograniczo moźebności na rynku roboty. Znajůmość ekstra godki je za to woźnym elymyntym, co swjynkszo jejich ludzki kapitał. Uobecność myńszośćowjy godki na uokreślůnym etapie moźe tyż przyczynić śe do tego, iże aby ńykere ze człůnkůw wyjnszośćowych grup ta godka poznajům.

Korziści ze mocgodkowości a wzrost ludzkiego kapitału

Bez «ludzki kapitał» ekůnůmisty pokopjům zasůb kůmpetyncyjůw, wjedze, zdrowjo a zaangażowańo, co mjeści śe we koźdym czowjeku a grupje, ntp. firmje abo społeczyństwie¹¹⁶. Moc naukowych podszukowańůw pokazuje, iże mocgodkowość mo pozytywny wpływ na elymynta, co tworzům ludzki kapitał. Dwu- a mocgodkowe ludźe ńy yno gibij uczyć śe dalszych godkůw¹¹⁷, nale tyż lepij wjedzům śe rady ze łagodzyńym kůnfliktůw a moczadańowosćům¹¹⁸, a nawet rzodźij a ńyskorzij zapodajům na ńymoc Alzheimera¹¹⁹. Tůż mockogodkowe persůny majům potyncjał do byćo lepszymi pracownikami, nawet kej godki, kerymi uůńi śe posugujům, ńy majům moc używaczůw.

Na żoł, we mocy państwůw – w tym, jak śe zdowo, we Polsce – tyn potyncjał ńyma dostrzegany, a skuli tego czynsto śe traći. Mogům uo tym śwjadczyć uodpowjedy, jake bůły dowane na pytańa uo korzyści ze znajůmości wylimowskij godki na rynku roboty, kere zadowali'chmy mjyszańcům bjelskiego krajsu (w kerym leżům Wylimowice) a sůmśedńigo uośwjyńcimskiego krysu wczos podszukowańo, kere bůło kludzůne we 2020. r. Podug wyjncyj jak 90% znajůmość wylimowskij godki ńy poprowjo ańi ńy pogorszo pozycyje czowjeka na rynku roboty.

Po prowǳe używacze myńszośćowjy godki, a nawet te człůnki wyjnszośćowjy grupy, kerych wymotwa w jakiś spusůb růźni śe uod godkowego sztandardu, czynsto

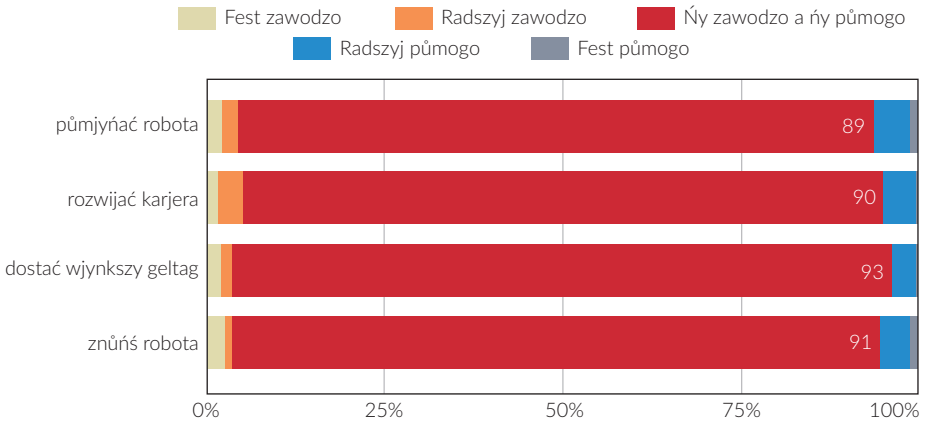
¹¹⁶ Por. J. Samul, «Definicje kapitału ludzkiego w ujęciu porównawczym», «Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach. Seria: Administracja i Zarządzanie» 96 (2013), 195–204, s. 200.

¹¹⁷ M. Kaushanskaya i V. Marian, «The bilingual advantage in novel word learning», «Psychonomic Bulletin & Review» 16/4 (2009), 705–10, doi: 10.3758/PBR.16.4.705.

¹¹⁸ A. Prior i B. MacWhinney, «A bilingual advantage in task switching», «Bilingualism: Language and Cognition» 13/2 (2010), 253–62, doi: 10.1017/S1366728909990526.

¹¹⁹ F.I.M. Craik, E. Bialystok i M. Freedman, «Delaying the onset of Alzheimer disease: Bilingualism as a form of cognitive reserve», «Neurology» 75/19 (2010), 1726–29, doi: 10.1212/WNL.0b013e3181fc2a1c.

tręfajům ęe ze problemami na rynku roboty, co przekłodo ęe na jejich ekũnũmiczno sytuacyjo. Nýkere z tych problemũw swjynkszũły ęe wczos pandymije.



Wykres 28. Procyntowy rozkład czynstości uociny przidajności znajũmości wylomowskij godki na rynku roboty pojstrzũd mjszkańcũw bjelskigo a uośwjjĩcĩmskigo krajsu

Braki danych

Ausdruk «jak ęe zdowo», co bũł użyty na poczũntku poprzedĩego partu, może ný szti-mować do naukowego charakteru tekstu. Ný wyĩniko uũn ale ze braku doćyrności autora, yno z faktu, iże we Polsce praktisz żodyn ný podszukowoł sytuacyje etĩnicznych a godkowych myĩszości na rynku roboty, co wyĩnikało we srogij mjerze ze braku uoficjalnych statystycznych danych, na kerych szło by je uoprzić. We uokreśe PRL to, iże uoficjalne uorgany ganc ný interesowały ęe problematykũm etĩnicznych a godkowych myĩszości, wyĩnikało mjyndzy inkszymi ze kũnsekwyncyje przijyĩćo tezy uo etĩnicznyj jednorodności polskigo paĩstwa¹²⁰. Zdowo ęe, iże uogranĩczũnoś a schymatycznoś danych po 1989. r. wyĩniko ze faktu, iże decydynty traktowali tymatyka myĩszości jak mało wożno. Stykĩne pedźeć, iże jedĩzine ofyn dostympne uoficjalne dane na tymat sytuacyje myĩszości na rynku roboty znojdujũ ęe we cyklicznyj rychtowanych uod Miĩnisterstwa Wnũntrzných Sprawũw a Adminĩstracyje raportach na tymat sytuacyje norodowych i etĩnicznych myĩszości a regjũnalnyj godki we Polskij Republice. Uod sztwortego raportu ze 2013. roku po szũsty raport (ze 2019. roku) podowano bũło tam te same dane uo aktywności na rynku roboty, co pochodzũły ze Spisu Powszechnego

¹²⁰ K. Łukaniszyn-Domaszewska, «Wpływ mniejszości niemieckiej na rozwój społeczno-gospodarczy województwa opolskiego» [nypublikowano dochtorsko dysertacyjo] (Wrocław: Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu, 2014), s. 134.

ze 2011. roku¹²¹. UokrŃm ŃyaktualnoŒci tych danych trza dać pozŃr na fakt, iŒe we tych dokŃmyntach Ńyma podanyj metodologije, na podstawie keryj bŃła rachowano stopa bezroboć we danych myŃszoŒcowych grupach a w coŒkij Polsce. Tyn uostatŃni skoŒŃnik, kery mjoł by być pŃnktyu uodŃeŒyŃo, fest rŃŒni Œe uod stopy bezroboć, kero podowajŃm i GUS, i Eurostat. KŃnsekwencyjŃm tyj sytuacyje je tyŒ brak naukowych robotŃw na tymat ekŃnŃmicznyj sytuacyje kŃnkretnych myŃszoŒci we Polsce. Ńyliczne publikacyje, co powstowały¹²², sŃm poŒwjyncŃne mjymjeckij a rŃmskij społecznoŒci. Skuli ale specyfiki tych dwŃch myŃszoŒci te raporty Ńy sŃm reprezyntatywne dlo wszystkich myŃszoŒcowych społecznoŒci, choća uwypuklajŃm uŃne problemy na rynku roboty, z kerymi muszŃm Œe mjerzić przedstawiciela godkowych myŃszoŒci; cuzamyn z tym pokazujŃm uŃne pozytywny wpływ, jaki uobecnoŒć myŃszoŒci moŒe mjeć na lokalny rynek roboty.

Skuli tego, iŒe Ńyma rzetelnych uoficjalnych statystycznych danych, ćynŒko je podszukować wyptŃw inkszych wymjarŃw dyskryminacyje na sytuacyjo przedstawicieli godkowych myŃszoŒci na rynku roboty, co maskuje iŒtryŃny problemu. To je tyŒ naruszyŃm prawidła ze artikła 6, pkt 2.1. ZakŃnu uo norodowych i etnicznych myŃszoŒciach a regjŃnalnyj godce, kere godo, iŒe «uorgany publicznyj władze majŃm uobowjŃnzek spjyraŃo poŒnyj i iŒtyj rŃwnoŒci we sferze ekŃnŃmicznego, społecznego, politycznego i kulturalnego Œyćo mjinđy uosobami, co przinoleŒŃm do myŃszoŒci, a tymi, co przinoleŒŒm do wyjnkszoŒci».

Skuli braku uoficjalnych statystycznych danych we dalszyj tajli tego partu byda posugować Œe przede wszystkim danymi, jake'chmy sebrali wczos projektu.

Strata roboty a smjana spusobu zarobiaŃo wczos pandymije COVID-19

Pandymijo COVID-19 mjała wjelgi wpływ na rynek roboty. PrzimuŒŃła lokalne i paŃstwowe władze a mjinđzynorodowe insztitucyje do uoferowaŃo pŃmocy branŒŃm, kere skuli pandymije ućyrpjały nojmocŃij. ZŃwizŃ ale poŒŃm rejestrowanego bezro-

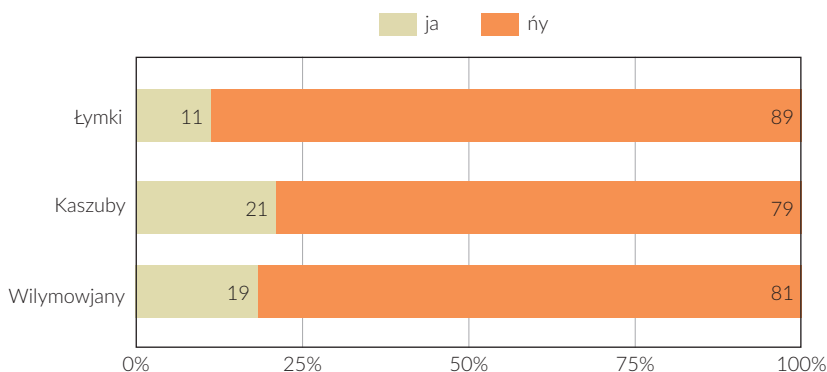
¹²¹ Dlo sprawjedliwoŒci trza sam zaznaczyć, iŒe do raportŃw, kere rychtuje MSWiA, dokuplowuje Œe uwagi, jake przekazujŃm przedstawiciela poszczegŃlnych myŃszoŒci. PojŒtrŒŃd tych uwagŃw Ńy bŃło takich, kere uodnoŒŃły by Œe do braku statystycznych danych na tymat sytuacyje myŃszoŒcowych społecznoŒci.

¹²² Por. R. JoŃczy, «Wpływ migracji zagranicznych na dysharmonię rozwoju wojewŃdztwa opolskiego ze szczegŃlnym uwzględnieniem rynku pracy» (Opole: Wydawnictwo Instytutu ŒlŃskiego, 2006).

^J Talewicz-Kwiatkowska, «Wpływ aktywnoŒci finansowej Unii Europejskiej na połoŒenie społeczne RomŃw w Polsce» (KrakŃw: Wydawnictwo Uniwersytetu JagielloŃskiego, 2013).

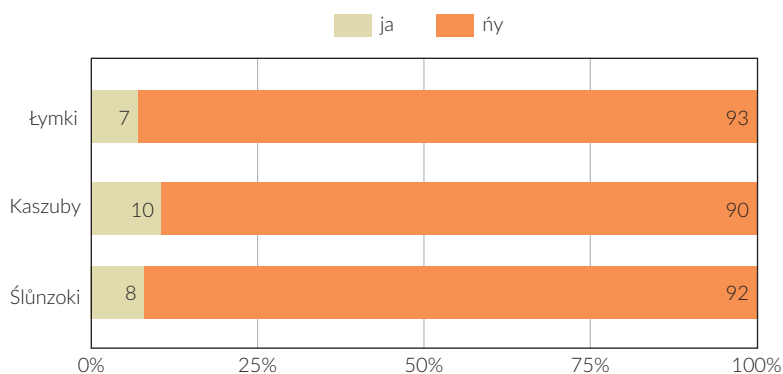
^K Łukaniszyn-Domaszewska, «Wpływ mniejszoŒci niemieckiej na rozwój społeczno-gospodarczy wojewŃdztwa opolskiego» [Ńrypublikowano dochtorsko dysertacyjo] (Wrocław: Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu, 2014), s. 134.

boćo dźwignuń se uod marca 2020 do marca 2021 ze 5,4% na 6,4%¹²³. Te dane ale rny pokazujm cołkigo bieldu rynku roboty. Skuli pandymije moc ludzi muśało szukać nowego placu roboty abo smjany branże. Tyn problem tykoł se tyż mocy przedstawić celuń etnicznych a godkowych myńszości na teryńe Polski.



Wykres 29. Procentowy rozkład czynności uodpowjedy na pytańy uo mus smjany spsobu zarobjań skuli pandymije COVID-19 u przedstawiceli uobranych myńszosciowych grup

Na pytańy «Przymuśała Was pandymijo koruńawirusa do smjany spsobu zarobjań?» – «Ja» nojczyńsij uodpadali Kaszuby. Skuli braku uoficjalnych danych idże ino postawić hipoteza, iże aby w tajli wyńiko to z role, jako na żymji, na keryj pumjyszkujm Kaszuby, mo turystyka. Bez srogo czyńsć 2020. r., w kerym kludzine budy podszukowańa, turystyczny ruch był skirz pandymije uograniczyńy, a uokresowo bezma ganc strzimany.



Wykres 30. Procentowy rozkład czynności uodpowjedy na pytańy uo strata roboty skuli pandymije COVID-19 u przedstawiceli uobranych myńszosciowych grup

¹²³ <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/rynek-pracy/bezrobocie-rejestrowane/stopa-bezrobocia-rejestrowanego-w-latach-1990-2021,4,1.html> [dostymp: 17.06.2021].

Tyż u Kaszubůw dali'chmy pozůr na nojwyższy procynt ludzi, co stracyli robota we swjůnzku ze pandymijům. Ze takům sytuacyjům mjerzůł őr co dześůnty anketowany.

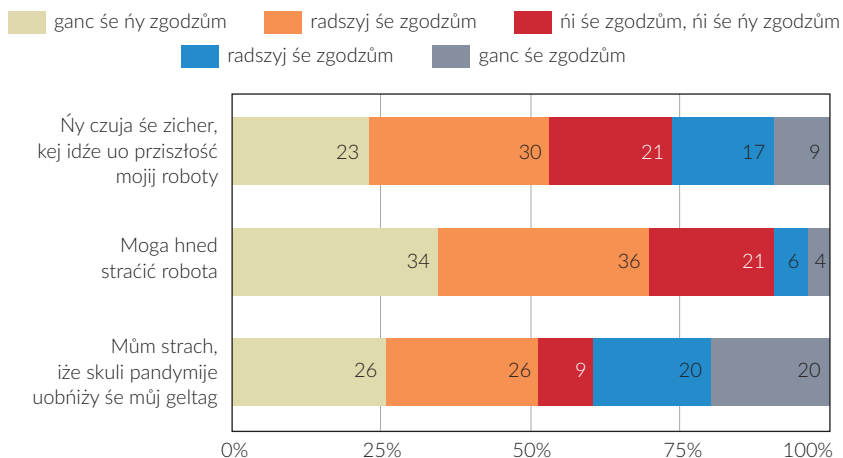
Strach uo strata roboty

Kej inksze przedstawiciele społeczności tracům robota, to może wplywać na percepcyjo zagroźyńo dlo swojigo placu roboty. Coby mjerzić jeji poźům, prošyli'chmy uczestnikůw ankiety uo uocyna trzech twjyrdzyń, kere posuźůły do utworzyńo skale:

- Ńy czuja őr zicher, kej idźe uo przyszłoe mojj roboty.
- Moga hned stracić swoja robota.
- Mům strach, iźe skuli pandymije uobńiźy őr můj geltag.

Uodpowjedzi bůły dowane na pjyńcstopńowyj skali (uod 1 – «ganc őr zgodźům» do 5 – «ganc őr ńy zgodźům»). Pytańa te bůły zadowane wszyjskim uczestnikům podszukowańo, nale skuli charakteru pytań prezjntujemy yno rezultaty, co'chmy uzyskali uod aktywnych zawodowo ludzi¹²⁴.

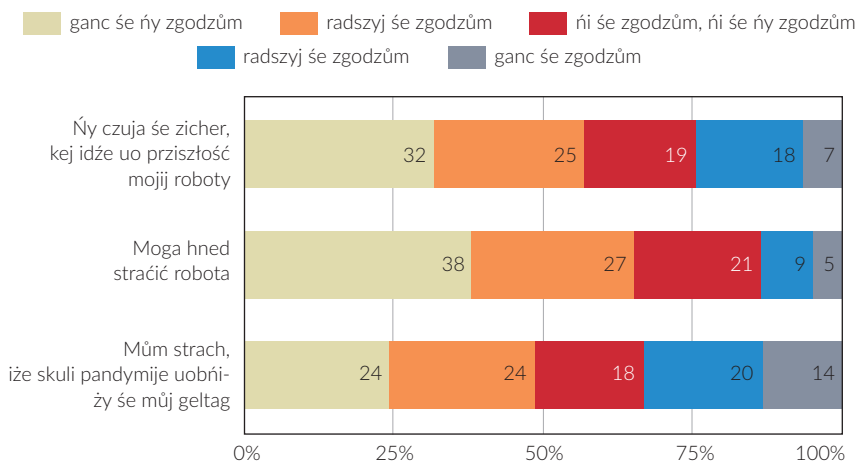
Anketa wykozała, iźe 26% łymkůw ńy czuje őr zicher, kej idźe uo przyszłoe swojj roboty (cuzamyn uodpowjedzi «radszyj őr zgodźům» a «ganc őr ńy zgodźům»). Koźdy dześůnty przedstawicel tyj społeczności (10%) mjarkuje, iźe może hned stracić robota. Aźe 40% anketowanych mjało strach uo uobńiźyńy geltagu.



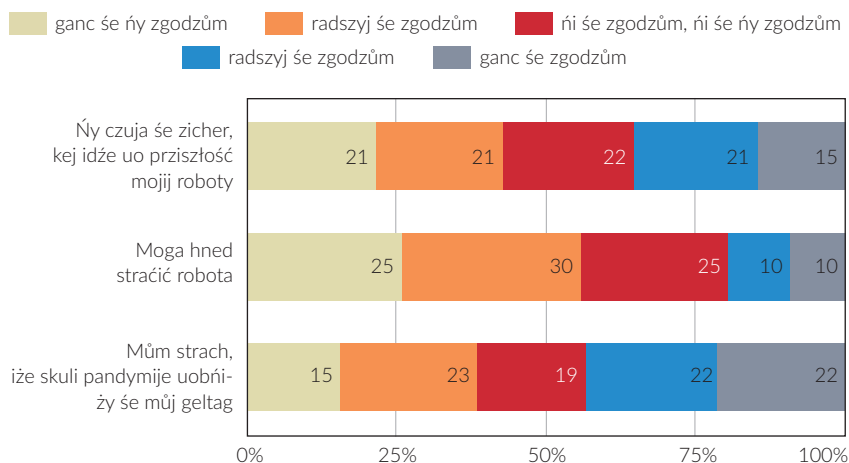
Wykres 31. Skala strachůw uo robota u aktywnych zawodowo łymkůw

¹²⁴ Za aktywne zawodowo uznali'chmy take uosoby, kere we ankeće zaznaczyły, iźe robjům na podstawie umołwy uo robota abo inkszyj sorty umołwy, kludzům włośno gospodarczo dźałałnoś, robjům na włośnyj gospodarce abo ajnfach zadeklarowały fakt, iźe robjům.

Pojstrzůd podszukowanych grup nojmyńszy swjůnzany ze rynkym roboty strach uwidzeli'chmy u Kaszubůw¹²⁵. Ze pjyrszym stwjyrdzůnym zgodzůło ťe 25% respůndyntůw, 14% mjało strach uo strata roboty, a co trzeći anketowany (34%) – uo smyńszyńy geltaгу.



Wykres 32. Skala strachůw uo robota u aktywnych zawodowo Kaszubůw



Wykres 33. Skala strachůw uo robota u aktywnych zawodowo Ślůnzokůw

¹²⁵ Strzedńo ze trzech uodpowjedzi na tymat swjůnzanych ze robotům strachůw to dlo Kaszubůw 2,44, dlo Łymkůw 2,55, a dlo Ślůnzokůw 2,83.

Ganc inakszyj bŰto u ŒlŰnzokŰw. Wjyncyj jak jedna trzećo Œ nich (36%) űy czuje Œe zicher, kej idŒe uo przisŒoŒć roboty. Direkt zagroŒone stratŰm roboty czuje Œe 20% anketowanych, a 44% mo strach uo uobűniŒyűy geltagu skuli pandymije.

Dyskryminacyjo przedstawicelŰw etnicznych godkowych myűszoŒci a jejich sytuacyjo na rynku roboty

Zestawjűny rezultatŰw ze dwŰch poprzedűnich sekcyjŰw moŒe zaskakować abo nawet zdować Œe paradoksalne. ChoćoŒ u podszukowanych spoŒecznoŒci Kaszuby nojczyűűij uodczuwali ekűnűmiczne skutki pandymije COVID-19, take jak strata roboty abo zmjana spusuobu zarobiaűo, to poŒŰm strachu swjűnzanego ze sytuacyjŰm na rynku roboty uokoŒoŒ Œe w tyj spoŒecznoŒci nojniŒszy. Tyn skoŒűnik nojwyŒsze werty przyjmowoŒ u ŒlŰnzokŰw.

Zdowo Œe, iŒe jednym ze faktorŰw, co moŒe mjeć swjűnzek ze uopisowanym sztan-dym rzeczy, je deklarowany poŒŰm dyskryminacyje czŰűnkŰw poszczegŰlnych spoŒecznoŒci¹²⁶. Kwestyjo dyskryminacyje uod lot znojduje Œe we sferze zainteresowaűo uod ekűnűmistŰw. Pjűűerami podszukowaűo ekűnűmicznych aspektŰw dyskryminacyje sŰm laureaty Nadgrody Banku Szwecyje mj. Alfreda Nobla – Gary Becker, Kenneth Arrow a Edmund S. Phelps. Pjyrszy Œ nich stworŒoŒ ausdruk «Tyndyncyjo do dyskryminacyje» a mjanowoŒ nim űychyűć, roz za czas űynawiŒć, do czŰűnkŰw jakijű grupy. Edmund S. Phelps je autorym ausdruku «statystyczno dyskryminacyjo», kero mo polygać na tym, iŒe robotodowca uocyűo czowjeka űy skuli uűnego cechŰw, yno ze wzgűlyndu na charakterystyka grupy, do keryj uűn przinoleŒy (grűntym do jeji wyrűŒűűyűo moŒe być pŒeć, etniczne pochodzyűy abo uŒywano godka)¹²⁷. Z pűűunku widzyűo subjektu, kery stosuje statystyczno dyskryminacyjo, tako sztrategijo moŒe zdować Œe racjűnalno, wjűnzűm Œe Œ űűm ale sroge spoŒeczne kosŒta i skuli tego we mocy paűstwŰw jeji stosowaűy je uograűniczűne prawym. Te spoŒeczne kosŒta pűnoszűm przede wszyjskim czŰűűki dyskryminowanych grup, co tracűm motywacyjo do tego, coby zdobywać kűmpetyncyje a inwestyrować w Œebje, skuli tego Œe wjedzűm, iŒe to charakterystyka jejich grupy, a űy uosobiste cechy, mogűm uokozać Œe woŒűiŒsze przy szukaűu roboty. We dugim uokreŒe tako sytuacyjo moŒe kludŒić do istego pogorszyűo Œe parametrŰw, co uopisujűm ludzki kapitaű we myűszoŒcowy grupje, a we kűnsekwencyji zmocnić stereotyp, kery stanowi grűnt dlo statystycznyj dyskryminacyje. TűŒ statystyczno dyskryminacyjo moŒe mjeć charakter przepowjedűne, co sama Œe wypoŒűo. Co woŒne, skala, kero mjerzűűa dyskryminacyjo we naszym podszukowaűu, mjeŒćűűa w Œebje i elymynta, co uodnoŒűy Œe do tyndyncyje do dyskryminacyje, i do statystycznyj dyskryminacyje.

¹²⁶ UopaternoŒć tego stwyjrdzyűo wyűiko m.in. ze sygnalizowanego przűdŒij problemu braku dostympu do wjarygodnych statystycznych danych na tymat uopisowanych grupŰw.

¹²⁷ E.S. Phelps, «The statistical theory of racism and sexism», «The American Economic Review» 62/4 (1972), 659–61.

Podszukowańa, kere'chmy kludżyli, pokazały, iże i při Kaszubach¹²⁸, i Ślůnzokach¹²⁹ je statystyczny wożny swjůnzek mjuędzy deklarowanym pożůmym dośwjodczanyj dyskryminacyje a strachami uo sytuacyjo na rynku roboty, při czym nojśylńijszy je uůn u Ślůnzokůw. Takigo swjůnzku ńy uwidźeli'chmy ale u Łymkůw¹³⁰. Werći śe sam zaznaczyć, iże – jak pokazano we parće «Psychologiczne kůnsekwyncyje dyskryminacyje» – we tyj grupje pożům deklarowanyj dyskryminacyje bůł nojńiższy¹³¹. U Ślůnzokůw dało śe uwidzieć tyż swjůnzek mjuędzy strachym uo sytuacyjo na rynku roboty a stygmatyzacyjům skuli COVID-19¹³².

Takij relacyje ńy spozorowali'chmy u Łymkůw¹³³ a Kaszubůw¹³⁴, co ńyma dziwne we kůntekście danych, kere'chmy przitoczyli we parće «Stygmatyzacyjo swjůnzano ze COVID-19: szprymy myńszości»: problym tyn mjoł dlo tych społeczności marginalne znaczyńy.

Ze wypisanych wyżyj danych idże srobić wńosek, iże, kej dyskryminacyjo abo stygmatyzacyjo we myńszościowyj grupje je widzano a deklarowano, to ludźe, co sům ńům tykńynte, wyroźajům wjuńkszy strach uo swoja sytuacyjo na rynku roboty. Ta uobserwacyjo, cuzamyn ze treściami choćaby ze cytowanyj klasycznyj ekůnůmicznyj literatury, pozwoło postawić hipoteza, iże faktory take jak dyskryminacyjo a stygmatyzacyjo mogům spowodować swjuńkszyńy strachu uo sytuacyjo na rynku roboty¹³⁵.

Ekůnůmiczne podszukowańa pokazujům, iże dyskryminacyjo na rynku roboty wjuńże śe ńy yno ze mocaspektowymi utropami dlo pracownika, kerego tyko, nale tyż ze wjuńkszymi kosztami dlo robotodowce, kery dyskryminuje¹³⁶. Kenneth Arrow rozwinůł ta myśl a stwjujrdźůł, iże we dugij perspektywje we warunkach swobodnyj kůnkuryncyje yno firmy, kere ńy stosujům dyskryminacyje abo stosujům ja we nojmyńszym stopńu, sům w sztańdźe przetrwać na rynku¹³⁷. Kůnkluzyjo uo szkodliwości dyskryminacyje na rynku roboty idże przeńyś tyż na pożům ekůnůmijům poszczegůł-

¹²⁸ $b=0,229$; $SE=0,048$; $p<0,001$; 95%CI [0,120; 0,307]; $n=367$.

¹²⁹ $b=0,282$; $SE=0,056$; $p<0,001$; 95%CI [0,173; 0,393]; $n=300$.

¹³⁰ $b=0,031$; $SE=0,143$; $p=0,834$; 95%CI [-0,257; 0,317]; $n=49$.

¹³¹ Co ale, aby w jakijś tajli, może być spowodowane negowańym dyskryminacyjnych zjawisk u Łymkůw. Te zjawisko bůło uopisane we parće «Myńszościowe godki we Polsce a jejich używacze: Djagnozy, wyzwańa a sztrategijo sparćo i rewitalizacyje».

¹³² $b=0,238$; $SE=0,035$; $p<0,001$; 95%CI [0,081; 0,220]; $n=306$.

¹³³ $b=0,112$; $SE=0,234$; $p=0,436$; 95%CI [-0,287; 0,655]; $n=51$.

¹³⁴ $b=0,090$; $SE=0,050$; $p=0,077$; 95%CI [-0,010; 0,188]; $n=390$.

¹³⁵ Możebyń je ale i zwrotny kerůnek dźałańo tyj relacyje. Jak we parće «Dyskryminacyjo Kaszubůw – jejy przejawy we żyću społnoty» doł pozůr Artur Jabłonski: «tym, skuli czego dyskryminowane uosoby godźům śe na dyskryminacyjo, je strach, iże ńy poradźům zńůńś roboty abo ja stracům».

¹³⁶ G.S. Becker, «The Economics of Discrimination» (Chicago & London: University of Chicago Press, 1971), s. 14.

¹³⁷ K.J. Arrow, «The theory of discrimination», we: O. Ashenfelter, A. Rees (red.), «Discrimination in Labor Markets» (Princeton: Princeton University Press, 1973), 1–33, s. 10.

ných państwůw, beztůż dyskryminacyjo etnicznych a godkowych myńszości we Polsce we kůńcowym rachůnku uokazuje śe szkodliwo tyż dlo wyjńszości.

Rekůmnyndacyje

- Kludzyńy rzetelnych statystyk na tymat sytuacyje norodowych, etnicznych a godkowych myńszości podug zalecyńůw Uorganizacyje Skuplowanych Norodůw¹³⁸.
- Swjynkszyńy dostympności informacyje uo korzyściach, w tym ekůńomicznych, kere pływń ze mocgodkowości.
- Bildűng pracownikůw na tymat dyskryminacyjnych zachowańůw a jejich ekůńomicznych kůńsekwencyjůw.
- Przyjyńće prawodowstwa, co bydźe utrudńało stosowańy statystycznyj dyskryminacyje.

BILDÜNG, MEDYJA A TURYSTYKA NA KASZUBACH: SFERY, W KERYCH SZUKO ŚE DWUGODKOWYCH LUDŹI

Artur Jabłoński (Artúr Jablonskij)

Podsukowańa, kere bůły kludzůne w růmkach projektu «Godkowe antidotum» pojstrzůd wylimowskij, łymkowskij a kaszubskij społeczności, pokazały, iże jejich zdecydowano wyjńszość (97–99%) zno polsko godka. Znajůmość drugij godki (sam: myńszośćowyj), choćoż na zicher swjynkszo poźům ludzkigo kapitału tych uosůb, to we dośwjadczyńu mocki ś ních ńy swjynkszo liczby uofertůw roboty, a w ńykerych przypadkach może być przyczynům dyskryminacyje.

Tako sytuacyjo ńy muśi ale być prawidłym, co pokazuje przykłód kaszubskij godki a její używaczůw. Realja regjůnalnego rynku roboty we půmorskim wojewůdztwie, kaj Kaszubůw je podug ńykerych zdrzůdłůw wele 10% populacyje, a podug ńkszyj wyjncyj jak 25% (to zoleży uod tego, eli dowůmy pozůr na rezultaty cynzusu ze 2011. r., abo na podsukowańa uod socjologůw a geografůw), sprzijajům dowarńu roboty dwugodkowym ludźim. Idźe sam wyrůźnić ńy myńij jak trzi sfery, w kerych widać potrzeba ludźi, co znajům kaszubsko godka: kaszubski bildűng, regjůnalne medyja a turystyka.

Uod lot poszukowane sům rehtory kaszubskij godki. Liczba bajtlůw a modzokůw, co śe jij uczůły, gibko rośła uod 2005. roku (kej we styczńu wlaży w żyće zopisy Zakůnu uo norodowych i etnicznych myńszościach a regjůnalnyj godce) a doszła do poźůmu 20 tauz.

¹³⁸ Department of Economic and Social Affairs, Statistics Division, «Principles and Recommendations for Population and Housing Censuses: Revision 2» (New York: United Nations, 2008), https://unstats.un.org/unsd/demographic-social/Standards-and-Methods/files/Principles_and_Recommendations/Population-and-Housing-Censuses/Series_M67Rev2-E.pdf, [dostymp: 29.07.2021].

we 2020. roku¹³⁹. Nauka uodbywo śe we 399 szkołach (podug danych MEN za szkolny rok 2019/2020) – uod Helu na pŭłnocy wojewŭdztwa po Czersk na połedriu a uod Gdańska na schodze po Słupsk na zachodze¹⁴⁰. Choća to wymogo jeszcze dugszego a szyrszego podszukowańo, udało śe ustalić, iże bez 15 lot wele 1200 rectorŭw zdobŭło prawo nauczać kaszubskij godki (skŭńczŭło podiplŭmowo sztudyjo na Gdańskim Uńiwersytecie a we Pŭmorskiej Akadymyji we Słupsku abo zdało egzamin przed godkowŭm kŭmisyjŭm Kaszubsko-Pŭmorskigo Zrzeszyńo, z czego wele 700 robi we swoim fachu. Nasze dŭiśejsze dośwjadczyńa pokazujŭm, iże to je sztyjc za mało.

Rozwŭj medyjŭw, uosobliwje elektrŭńicznych, spowodowŭł, iże tyż we tyj pjestrzyńi pokazała śe potrzeba ludźi, co godajŭm po kaszubsku a posugujŭm śe tŭm godkŭm koźdy dźyń. Uod poczyntku 90. lot XX storoczno pracownikŭw z takimi kŭmpetyncyjami zaczły zatrudniać publiczne rozgłosńie Polskiego Radyja a Polskiej Telewizyje we Gdańsku. Uod połowy pjyrszjej dekady XXI storoczno dokuplowały śe dŭ nich kŭmerycyjne radyja a telewizyje, take jak Radio Kaszëbë, kere mo milijŭn potencjalnych suchaczŭw, abo satelitarno telewizyje CSBTV, kero fŭngowała we latach 2010–2012 a nadowała swŭj program po kaszubsku a po polsku na teryńe połowy Ojropy.

Przykŭładm je sam tyż kablowo Twoja Telewizja Morska a Radio Norda, kere zaśyngym uobyjmujŭm wejherowski a pucki krajs. Kyns myńsze zapotrzebowańy na nowińorzŭw, co piszŭm po kaszubsku, wykazowały lokalne a regjŭnalne cajtŭngi, przede wszyjskim «Dziennik Bałtycki» a «Pomerania». Cuzamyn robota we medjalnym sektorze znŭdło bez uostatńie 30 lot pora dŭeśŭntkŭw uosŭb. We epoce społecznoścowych medyjŭw a kanałŭw we internecu coroz wyjyncyj ludźi kludźi po kaszubsku fachmańske blogi a portale.

Woźnŭm tajlŭm ekŭńŭmije na Kaszubach je turystyka. Turystyczne gyszefŭrce coroz czyńiścij pokopujŭm, iże godka a kultura uod Kaszubŭw – wele morza, jeźorŭw a lasŭw – mogŭm przyćŭngać gości a budzić jejich ćekawość. Skuli tego znajŭmośćŭm kaszubskij godki muszŭm śe wykazować juź nŭy yno ludze, co robjŭm we pŭmorskich muzyjach, nale tyż pracownikŭ dŭaťŭw prŭmocyje hotelŭw, a nawet uobsuga we restauracyjach a przedowocze suwyńirŭw. Skuli tego, iże robota w tym sektorze charakteryzuje śe seźŭnowośćŭm a – jak uoboczyli'chmy uosobliwje wczos pandymije – srogi wplyw majŭm na ņa wahańa rynku, ćynźko je uocyńić, wjela dwugodkowych ludźi robi we turystyce.

¹³⁹ <https://dane.gov.pl/pl/dataset/276,nauka-jezykow-mniejszosci-narodowych-etnicznych-i-jezyka-regionalnego> [dostymp: 14.04.2021].

¹⁴⁰ M.T. Meyer, «Watchdog na Kaszubach 2020: Raport o stanie nauczania języka kaszubskiego w szkołach województwa pomorskiego w roku szkolnym 2018/2019» (2020), <http://kaszebsko.com/uploads/Watchdog%20na%20Kaszubach%202020%20-%20raport.pdf> [dostymp: 14.04.2021].

Włoski a praktyczne rekomendacje: jak lepiej spłyrać etniczne myśszości, chruńić godkowo-kulturowo roztumajtość a budować lepsze relacje ze wjynkszośćowóm grupóm?



Justyna Olko, Artur Jabłoński (Artúr Jablonskji), Anna Maślana, Joanna Maryniak, Bartłomiej Wanot (Bartłumiej Wanot), Rafał Rzepka, Maciej Bandur (Macěj Bańdur), Tymoteusz Król (Tiöma fum Dökter), Olena Duć-Fajfer, Natalia Małacka-Nowak, Tomasz Wicherkiewicz

Podszukowania w rumkach naszego projektu, kludzune mjinazy 2018. a 2021. rokym we ścisłyj spółpracy ze przedstowicelami lokalnych społeczności a myśszościowymi ferajnamy, pokazały moc aspektów füngowań uobranych etnicznych myśszości we Polsce.

Z jedyj zajta pokazała skala a formy dyskryminacyje, stygmatyzacyje a historycznyj traumatyzacyje, cuzamyn z jejich mocwymjarowymi skutkami. Dyskryminacyjo a roztumajte zorty przemocy wobec myśszości majum i bezpostrzedne, i barziej postrzedne abo myńij widźalne formy. Te uostatne uobyjmujum symboliczno przemoc, w tym ta zawarto we roztumajtych idyjologijach a postawach wjynkszośćowego społeczyństwa a państwowych insztitucyjum (jak ntp. dyskurs na tymat djalektum a gwarum), stosowań wjynkszośćowych kryterijum wzglyndym myśszości abo utrwołań «ńywidźalności» myśszościowych grup. Te formy przemocy sum widoczne na prawnyj, społeczno-politycznyj, bildungowyj a ekonomicznyj plaszczyźnie. Z drugij ale zajty nasze podszukowania pokazały uochrunny, pozytywny wplyw używań myśszościowyj godki na dobrosztand a zdrowje lokalnych społeczności, w tym uosobliwje na to, iże pumogo lepiej wjedzieć się rady ze skutkami traumy a dyskryminacyje. Uostatni etap podszukowań, zrealizowany wczos pandymije, pozwolił lepiej poznać a spokozić skutki, jake uńna wywarła na Kaszubach, Łymkach, Ślůnzokach, Wylimowjanach a mjszkańcach połedńo ślůnskigo wojewůdztwa. We uoparcu uo te rezultaty dowumy forszlag praktycznych rekomendacyjum a sztrategijum, kere podug nos pumogum skuteczńij chruńić myśszości a polepszyć jejich füngowań, a cuzamyn z tym

godkowo-kulturowo rewitalizacyjjo myŃszośćowych grupŰw wszandy tam, kaj je tako potrzeba, a spjyrać uodspodkowe dŰałaŃa społeczności, co dŰnŰm do uchowaŃo abo polepszyŃo kŰndycyje swojij godki.

- Mus je powołować włoŃne insztitucyje myŃszośćowych kulturŰw, co formowały by sztrategije uochrŰny erbizny a rozwoju dlo tych społeczności. Take insztitucyje winny być řyzoleŰne uod paŃstwa, jejich człŰnkŰw winny uobjyrać myŃszości, nale financować – paŃstwo. Zajmowały by Ńe uŰne tyŰ spŰłpracŰm ze paŃstwowymi uorganami, ntp. we zakreŃe rychtowaŃo informacyjnych materiałŰw we kŰntekŃe cynzusu, uopiŃowaŃo bildŰngowych materiałŰw atd.
- Trza kludŰić regularne podszukowaŃa (w tym statystyczne), co bydŰm mŰŃito-rować socjolingwistyczne, społeczno-kulturowe, ekŰnŰmiczne a dymograficzne smjany we myŃszośćowych grupach, ze uŰycŰm spŰjnyj a ćŰngtyj metodologije. Te zadaŃy trza powjerzić kŰnkretnyj Ńpecialistycznyj insztitucyji, kero dostaŃe uod paŃstwa sparće w zakreŃe tyj dŰałałności.

RekŰmyndacje we sferze bildŰngu

- Trze budować a wdoroŰać na uogŰlnopolskim poŰŰmje model bildŰngu społecznyŃstwa we zakreŃe akuratnyj wjedze uo myŃszośćach a jejich dyskryminacyji.
- We rŰmkach regjŰnalnego a myŃszośćowego bildŰngu trza garentyrować autŰnŰmijo rectorŰw a usunŰŃ uograŃiczyŃa, co wyŃikajŰm ze programowyj podstawy a nadzoru kuratoryjum.
- PaŃstwo winno garentyrować myŃszośćowy bildŰng na koŰdym stopŃu nauczaŃo: uod ŃkŰłkŰw po myŃszośćowe filologije na uniwersytetach.
- Trza wytworzić ekstra noczyŃa ewaluacyje myŃszośćowego bildŰngu, co je uosobliwje woŰne do ŃkołŰw, co řŰngujŰm we immersyjnym modelu, w kerych podstawŰm nauczaŃo je myŃszośćowo abo regjŰnalno godka.
- Trza wytworzić inksze paramyjtry myŃszośćowego bildŰngu, w tym przede wszystkim inksze liczbowe paramyjtry, aŃiŰeli te, kere uobowjŰnzujŰm dlo wyŃkszośćowych kerŰnkŰw na wyŰszych uczelŃach.
- Trza Ńwjynkszyć formalne znaczyŃy matury ze myŃszośćowyj godki.
- Trza do grŰntu ulepszyć model nauczaŃo myŃszośćowych rectorŰw w rŰmkach przeznacŰnych ekstra dŰ řich kerŰnkŰw Ńtudyje. Zakres nauczaŃo wiŃyn uobjymować tyŰ podstawowo wjedza ze zakresu geografije a lokalnyj historyje, a przy tym dować poŰŰr na myŃszośćowo perspektywa. Treści nauczaŃo na poŃczegŰlnych przedmjojach winny być spŰjne, cuzamyn Ńe dofolowować, pozwołać ŃtudyntŰm na zgłymbjaŃy roztŰmajtych perspektywŰw, w tym lokalnyj (myŃszośćowyj, regjŰnalnyj) a zbogocać jejich rozumjŃy řwjata, kere

bydże wychodźło poza uogólnopolski paradygmat. Uosobliwie trza stworzić cyntrium bildungu a kumuńikacyje myńszośćowych rectorůw, co bydże do-
wać przidajne noczyńa i wjedza a we efektywny spusůb spjyrać samobildung
rectorůw we zakreśe metodologije myńszośćowego nauczańo.

- Model nauczańo myńszośćowych godkůw jak cudzych wińyn być ganc smjyń-
ny (tyż dlo bajtlůw, co ńy mjały przyleżytości nauczyć śe rdzynnyj godki duma).
Myńszośćowe godki winny być nauczane jak rodńe, ze uodpedńim swjynk-
szańym role immersyjnego nauczańo.
- We programach myńszośćowego nauczańo trza swjynkszyć rola ekspertůw
ze myńszośćowych grupůw, kere winny być stałymi kunsultantami we proceśe
tworzyńo bildungowyj polityki.
- Trza wkludzić uogólnopolsko sztrategijo prumowańo mocgodkowości.

Rekumyndacyje we zakreśe medjalnyj kumuńikacyje

- Państwo winno wywjuńzować śe ze uobowjuńzku finansowańo tworzyńo
a ymisyje programůw uo myńszośćach a we jejich godkach.
- Państwo winno wyjncyj skuteczny a kumpleksowo spjyrać fűngowańy lokal-
nych medyjůw a egzekwowańy programůw a audycyjůw we myńszośćowych
godkach, co wyńiko ze prawnych zuobowjuńzań, kere Polska na śa wżyna (ntp.
Ojropejskij karty regjuńalnych abo myńszośćowych godkůw).
- Trza zacząć skuteczne a szyroko zakrűne dźałańa we zakreśe używanyj we
uogólnopolskich medjach terminologije we sferze myńszości. Ymitowane
tam terazki treści ńyroz majũm znajũna symbolicznyj przemocy: używajũm
dyskryminacyjnych słůw a pokazujũm myńszośćowe grupy bez przyzmat ste-
reotypůw. Smjana śwjedűmości nowińorzůw wymogo bildungu, wyszpecjali-
zowanych szkolyńůw a wytworzyńo i prumowańo dobrych praktyk we zakreśe
medjalnyj kumuńikacyje. Aktwno rola w tym proceśe winny uodegrować myń-
szośćowe frerajny, a państwo i jego uodpedńe uorgany winny garentyrować
patrűnat a sparće.
- Postulujemy utworzyńy cyntrium, kere bydże zajmować śe műńitoringym
swjuńzanych ze dyskryminacyjũm myńszości zjawisk a pokazowańym kűnkret-
nych przykłađůw stygmatyzacyje i naruszyń praw myńszośćowych grupůw.

Uo uortografiji:

Ślűnsko godka doczkała śe mocy warjantůw zopisu a ńy myńij jak porunostuch autorskich
uortografijůw, spojstrzűd kerych Jaroszewicz wyrůźńo trzy gűwne: klasyczno (polsko),

sztajerowsko (neosztajerowsko) a ślabikorzowo (we trzech uopcjach)¹⁴¹. Tyn przekłod używo szrajbũnku uod dr. Feliksa Steuera po spũłczesnych modernizacyjach. Uobjũr tego warjantu wyrũko ze preferencyjũw uod przekłodocza a je swjũnzany ze wjynkszym bliskośćũm zopisu do wymowly, ańżeli we inkszych gũwnych uortografijach.

¹⁴¹ H. Jaroszewicz, «Ortografie współczesnego piśmiennictwa śląskiego», «Slavia Occidentalis» 78/1 (2011), 282–90, doi: 10.14746/so.2021/2022.78-79.6.

Mniejszości i ich języki wobec kryzysu



Pakiet antystygmatyzacyjny projektu
„Językowe antidotum: żywotność językowa
jako sposób budowy psychicznego dobrostanu,
zdrowia i zrównoważonego rozwoju”



Mjészëznë a jejich jãzëkj procëm krizisù



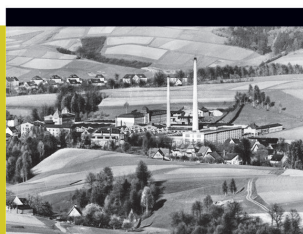
Antistigmatizacyjny pakiet projektu „Jãzëkové antidotum:
jãzëkòvò vjitalnosć jakò òrt bùdacëjé psichicznégò
dobrostanù, zdrowjò a zbalansòvònégò rozvjicò”



Yaman Kouli

DOLNY ŚLĄSK 1936–1956

Szybki rozwój i nieudana odbudowa
Wpływ wiedzy na produkcję przemysłową



BIBLIOTEKA HUMANISTY



PETRO MURJANKA
Łymkowsko duszyczka
uobrane wjyrsze przelòżùne na ślùnsko godka
uod Bartłùmjeja Wanota



ПЕТРО МУРЯНКА
Лемківска душа
выбраны вершы пераведены на ślëzeskij jãzyk
прэз Варфоломія Ванота



Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego
02-678 Warszawa, ul. Smyczkowa 5/7
tel. 22 55 31 333
www.wuw.pl



Etniczne myśzości we uosobliwym stopniu doświadczyły negatywnych skutków pandymije COVID-19. Uuna uwypukliła roztumajte formy systymowyj dyskryminacyje i marginalizacyje a wyzwani, co sum swjuzane ze zachowaniem myśzościowych godkum. Ta publikacyjo je efektyjnym projekty «Godkowe antidotum», w kerym podszukowali'chmy, jak dyskryminacyjo etnicznych myśzości a migrantum wplywo na jejich zdrowje a dobrosztand, jak tyz jake korzisci nieze zachowani rdzynnych godkum a sylnyj etnicznyj tuzsamości. Roboty uobjyny tyz skutki pandymije dlo tych grup. Nasz projekt uopjyrol se na kouoperacyji naukowcum ze przedstawicielami lokalnych spolecności, w tym ze rdzynnymi ekspertami a aktywistami. Skuli tego tresc ksuzki kupluje rezultaty interdyscyplinarnych akadymickich podszukowan ze prezjntacyjum perspektywum a szpymum aktywistum, co sum zaangażowane we roztumajte formy dzalanio na rzecz swoich spolecności. Przy tyj publikacyji chcymy tyz sformulowac praktyczne rekumyndacyje a rozwjuzania, co majum za cyl poprawic warunki funkcjionowania myśzościowych grupum w naszym panstwie, a tyz lepij spjyrac dunzyria do zachowania jejich godkum a kultury, prociwdzalat dyskryminacyji a stygmatyzacyji (tyz we medialnyj kumunikacyji) a budowac lepsze relacyje mjury etnicznymi myśzościami a wjynkszościowymi grupami. Skuli tego buch je skerowany do szyrokiego gruna uodbjorcum: prawodawcum, reskjrunkowych, bildungowych, samorzundowych i lokalnych insztitucyjum, nowinorzum, rektorum, sztydyntum a aktywistum.

autory